

Новото начало.
Година
шестдесет
и пета
брой 4
2022 г.

ПЛАМЪК

Списание-алманах за литература,
изкуство и публицистика
Издание на Съюза на българските писатели
Основано от Гео Милев

СЪДЪРЖАНИЕ

ДЕН НА БУДИТЕЛИТЕ

5	Георги Константинов	ИЗВЪН ПАЗВАТА НА МРАКА...
10	●	ДОПЪЛНИТЕЛНИ ДУМИ КЪМ „ИЗВЪН ПАЗВАТА НА МРАКА“ (още размисли за гревната българска книга)

НОВА БЪЛГАРСКА ПОЕЗИЯ

13	Владимир Вигенов	СТИХОТВОРЕНИЯ
19	Василка Хаджипана	СТИХОТВОРЕНИЯ
22	Ани Николова	СТИХОТВОРЕНИЯ

НОВА БЪЛГАРСКА ПРОЗА

25	Керана Ангелова	МЯСТОТО ЯНГАРА. Откъс от роман
49	Бисер Тошев	ЧУДНИТЕ ПТИЦИ. Разказ
51	Йорган Калайков	РАЗКАЗИ. Предговорие. Поличба. Преди Нова година.
58	Величка Драганова	ТРИПТИХ

ПАМЕТ

61	Младен Исаев	СТИХОТВОРЕНИЯ
----	--------------	---------------

ДОКУМЕНТАЛНА ЕСЕИСТИКА

65	Александър Гочев	ЕТИКЕТИ ЗА РИБНИ КОНСЕРВИ (Созопол, Монтерей, Джон, Док и гругите). Откъс от едноименната книга на издателство „Захарий Стоянов“
83	Лилия Рачева	АНЕКДОТИ ОТ МОЯ ЖИВОТ

НОВА БЪЛГАРСКА ПОЕЗИЯ

91	Борислава Узунова	СТИХОТВОРЕНИЯ
93	Марин Тачков	СТИХОТВОРЕНИЯ
95	Дебора Дикова	СТИХОТВОРЕНИЯ

ПАМЕТ

98	Галина Джурова	РУСЕ В ЖИВОТА И ТВОРЧЕСТВОТО НА САТИРИКА, ОБЩЕСТВЕНИКА И ЧОВЕКА СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ
108	Прогрум Димов	ГОЛЕМИЯТ ВЕЛИЧКО МИНЕКОВ

КРИТИЧЕСКИ ОТЗИВИ

112	Лалка Павлова	ЖИВОТЪТ КАТО ПЪТУВАНЕ (за стихосбирката „Номаг“ от Любмила Калоянова, изд. „Жанет 45“, 2022 г.)
121	Георги Николов	„ПО СТРЪМНИЯ ХРЕБЕТ НА ВРЕМЕТО...“
125	Деньо Денев	МИНАЛОТО НИКОГА НЕ Е МЪРТВО. (Бележки за книгата „Обгорени съдби“ от Иван Ванков)
127	Паруш Парушев	КОРАБИ, ПРЕПЪЛНЕНИ С НАДЕЖДА. (За стихосбирката „Новородени небеса“ на Калина Тельянова)
129	Иван Д. Христов	НЕУМОРЕН ОРАЧ НА ДУХОВНАТА НИВА

ХОРИЗОНТИ

132	Вера Ганчева	СКАНДИНАВСКИЯТ СЕВЕР И ЕВРОПА – ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ
------------	--------------	--

141	Владимир Набоков	ПРОПУСНАТИ СТРАНИЦИ Есема / Фрагменти
------------	------------------	--

ПЛАМЪК ПРЕДСТАВЯ БЪЛГАРСКИ ИЗДАТЕЛСТВА

148	●	ИЗДАТЕЛСТВО „КОРАЛОВ И СИЕ“ – ИЗДАТЕЛСТВО „НА ПОЛЗУ РОДУ“
------------	---	--

*На корицата: Старобългарски книжовник
от Четвероевангелие – XV век*

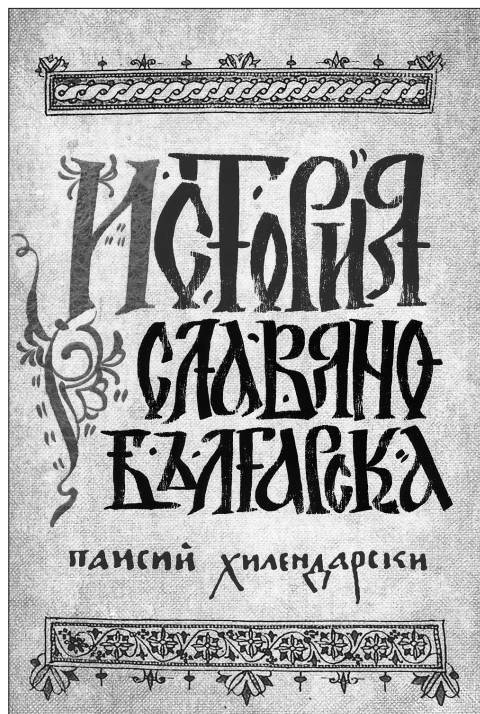
Четириевангелие на цар Йоан Александър.
Средновековен български ръкопис, 1355 – 1356 г.
Британска библиотека – Лондон

Георги Константинов ИЗВЪН ПАЗВАТА НА МРАКА...

Денят на будителите прошумя медийно и отмина, но размисълът за него остава в мнозина от нас. Толкова важен и многостранен е той, че бихме могли да си кажем: за Деня на будителя е необходимо да мислим през всички календарни дни. И не само да си го спомняме с безгрижна тържественост, а да вникваме в дълбокото и драматично основание на самото негово съществуване.

Защото този светъл български ден ни е забещан от най-тъмните векове. Той наистина има особено място живота ни – не е само календарен празничен ден, а в него се преплитат и горди, и нерадостни чувства.

Най-напред – в него има чувство на гордост и вътрешна сила, идващо от гревната ни история. История, в която блестят имената на безсмъртни духовни водачи, създали мъдри книги, съхранили националната памет, извисяващи духа на народа ни в слънчеви и мрачни времена. Известни са тези имена, но нека ги повторим: Началото – великото дело на Солунските братя Кирил и Методий и техните последователи начело с Климент Охридски, писателите Константин Преславски, Черноризец Храбър, Йоан Екзарх и всички творци от Златния Симеонов век. После – легендарният Патриарх Евтимий, духовен стълб в драматичната защита на Търново от турското нашествие. Някъде в края на 14 век се появяват великите български духовници Киприан и Григорий Цамблак, дали много на нашата книжнина, а после оглавили един след друг Руската православна църква, ставайки Киевски и Московски митрополити. Почти по това време в родината ни действат и такива книжовници като Константин Костенечки и Владислав Граматик, които бягайки от турската вълна, разпространяват българската литература и ученост в Сърбия и Румъния – и там старобългарският език и кирилицата се ползват официално векове наред. По-късно засия-

вам множество имена от нашето Възраждане – от Паусий Хилендарски, Йосиф Брадати, Софроний Врачански, Матей Преображенски, поп Минчо Кънчев и реди други духовници-граматици и пътуващи гамаскинари, та до Раковски, Левски, Братя Миладинови, Любен Каравелов, Добри Чинтулов, Петко Рачов Славейков... От първите ни известни по света писатели като Ботев, Вазов, Захарий Стоянов, професор Иван Шишманов, Стоян Михайловски и още много наши незабравими дейци от 19-ти и 20-ти век, чак до днешните български хора на духа.

И заедно със заслужената гордост напират чувство на велико съжаление, че полетът на българската цивилизация е прекъснат във върховата си точка от дълго и тъмно робство, та по тази причина народът ни, притиснат от тежък и безпросветен мрак, е имал жизнена необходимост от духовни бuditeli.

Да, наистина – „Какъв ще да е този народ, който трябва да бъде разбуждан?“ би запитал иронично някой, незапознат с българската съдба. Горчив въпрос, който, знаем, има още по-горчив отговор.

Не спящ в сладък сън, а прегазен, грабен и непрекъснато обезкръвяван е бил народът ни през робските времена! И нашите бuditeli – и най-вече тези, в епохата на Възраждането – всъщност са били духовни спасители на народа.

Защото в тези пет граматични века е спряно едно бляскаво развитие. Погледнато с очите на сравнителната история – от време, когато сред българския народ е имало най-голям процент грамотни хора в Европа (според историкът Петър Добрев – около 30 процента от населението), ние изведнъж сме попаднали в бездната на робската безпросветност.

Можем с гордост и болка да припомним само няколко факта (например от нашия Златен век) – България е единствената европейска държава, обявила на църковен събор в Преслав през 893-та година своята кирилска азбука и своята църковна книжнина, писана на кирилица, за официални и задължителни. А цар Борис Първи, именуван още Михаил, преди това е известил приемането на християнството и на българската писменост по цялата си огромна държава – от двете страни на Стара планина и в земите на днешните Албания, Косово, Влахия, Молдавия, Трансилвания, Банат, Сърбия, Босна, Херцеговина, устието на Днепър – навсякъде, където се е простирало българското царство. Книжнината, създавана на родната кирилица, не само е разнасяла по обширната земя просвета и духовност, но е била и всеобща притегателна сила за обединение на нашия многоброен европейски народ. Така в цялата огромна „държава на духа“ според думите на руския учен Дмитрий Лихачов, са били сътворени на ръка, както твърдят и други изследователи, „стотини хиляди“ (според възрожденския историк Г. Димитров) различни книги... Нещо, което в онези времена на ръкомторно книгоиздаване е неповторимо европейско постижение.

Тази линия на почит и преклонение пред книгата продължава и през Второто българско царство. (Да споменем само Манасиевата хроника или Лондонското четвороевангелие, останали като свидетелство за тази българска епоха.)

А след османското нашествие и петвековната робска нощ, след кървави кланета и пожари на манастири, църкви и други наши духовни оби-

малица, по-късно на днешната българска земя е открита, според някои изследователи, само една оригинална книга от златното книжовно време – това е Енинският апостол. Една книга, намерена на българска земя от всички онези десетки хиляди, сътворени от нашите първи книжовници!

Всъщност в годините на Възраждането, когато по Божие чудо и по историческа необходимост се появяват възрожденците-будители, българската книга започва своя път почти отначало – едно стремително възкръсване изпод руините на културния погром.

Редом с книжовната дейност не бива да забравяме будителските усилия на нашите зографи, изографисали десетки православни църкви, на събирачите на народни песни, на множеството гаскали, учещи на четмо и писмо българските деца в килийните училища и т.н. Да не пропуснем да споменем и десетките читалища (според Стилиян Чилингиров: най-малко 130 на брой!), създадени по време на Възраждането и спомогнали да се извадят българите, както казва един съвременник, „от пазвата на мрака“...

Техните наименования говорят сами за себе си: „Пробуждане“, „Будилник“, „Надежда“, „Съгласие“, „Виделина“, „Просвещение“, „Напредък“, „Братска любов“, „Саморазвитие“, „Св. Св. Кирил и Методий“ и др. Цялата тази будителска дейност е извършвана с цената на много лишения, гонения от страна на турската власт и неимоверна духовна упоритост. Неслучайно сред осъдените на заточение в Диарбекир има и читалищни дейци, селски гаскали, духовни лица.

Немалко възрожденски книги по това време, въпреки че вече е имало печатни издания, са плод на преписвачески ръкописен труд. В навечерието на Възраждането, а и по негово време са правени тайно множество преписи на предишните, както и на някои появили се по-късно книги – от житията на светците и църковните требници до Паусиевата „История Славянобългарска“. Не един и не двама наши будители, пеш или на кон, са разнасяли тези книги по българските градчета, села и паланки, като са прибавяли и своите думи, разбудящи родовата памет, повдигащи националния дух. От тези книги, почти всички от тях – преписи на оригинални творби – са останали до нас няколко десетки отделни екземпляри като свят спомен и родова реликва.

Имената на Софроний Врачански, поп Минчо Кънчев или Матей Миткалото например са символ на такава безкористна дейност в полза на Отечеството. И Софроний, и поп Минчо, и Миткалото са разнасяли такива книги по пътищата на многострадалното отечество – главно църковни, но и светски печатни книги като „Рибния буквар“ или „Българска граматика“ на Неофит Рилски... Заедно с разнасянето на книги те често са продължавали своята родолюбива дейност в революционните комитети, основани от Васил Левски. Ето какво пише по този повод Захарий Стоянов:

„...Един ден дойде на читалището непознат калугер, готолкова окъсан, щото от появяването му на вратата, няколко кончета, които бяха дошли не да четат, но да се видят едни груги, започнаха да се кикотят... Скромният обаче отец не обърна никакво внимание на това... Два три дена после това, моя същият калугерин дойде един път заедно с приятелят ми на читалището, гдето бях само аз. Тие влязоха в библиотеката,

като заключиха подиря си вратата. Аз ся не стърпях и погледнах през една дупчица в библиотеката; но що да видиш? Скромният друнав калугер бе съблекъл расото си и запасваше на кръстът си една цяла дюзина револвери... После научих името беше Матейя Преображенски, автор на книгата „Прикаски“, и един от деятелните членове на революционният комитет“.

Разбира се – голямото начало е поставено от „История Славянобългарска“ на Паусий.

Точно името на Паусий Хилендарски, създава възродителната библия на българския народ, е знаменателно име сред плеядата от народни будители по това време. И винаги сме свързвали началото на нашето Възраждане с написването на Паусиевата „История...“ през 1762 година.

(Да напомним и това, че малко по-рано по нашите земи се появява и самата Свещена библия на новобългарски език – Старият и Новият завет – пресътворена главно с усилията на големия ни възрожденски поет Петко Рачов Славейков. Първи преводач на Новия завет на новобългарски е видният наш духовник Неофит Рилски. Пак Неофит Рилски, както споменахме, е сътворил и първата „Българска граматика“. Някъде по същото време не закъснява да се появи и първата „Българска аритметика“ (1840 г.)!

Стореното от дейците на нашето Възраждане има очертанията на будителски подвиг, който е извършван въпреки турските забрани, при липса на творчески условия, въпреки всичко. Затова няма как да се търси съизмеримост на направеното от нашите будители с културния ход на далечната тогава Европа.

И както пише проф. Иван Шишманов: „...когато Паусий се рогу – (през 1722 година), Волтер беше на 28 години, Монтезкьо на 33... Великата френска енциклопедия, която даде име на цяла плеяда обществени дейци и подготвители на Френската революция, беше отдавна в ръцете на френския народ (1751)... В годината на Паусиевата история Германия шестува по пътя, който имаше да я изведе до Шилер и Гьоте.“ Това е и „русият век на Екатерина Втора и едновременно векът на Ломоносов и Державин“...

Вих прибавил още към думите на проф. Шишманов. Да напомним, че по времето на Паусий в Италия е векът на Петрарка. В Дания се възхищават на Ханс Кристиан Андерсен. В Европа пухтят първите парни машини, а по английските театрални сцени продължават да се поставят пиесите на Шекспир, писани близо два века преди това... Ето – тогава, в паралелното съвремие на волно развиваща се Европа, започва нашето трудно и мъчително Възраждане, опитващо се да свали тежките окови, стремящо се да възстанови поне част от предишни наши културни ценности и да даде тласък на националното самоосъзнаване. И в по-далечна перспектива – да се изравни с цивилизована Европа, към която винаги, и не само географски, сме принадлежали. (И неслучайно по-нататък, в новоосвободена България, български творец – незабравимият проф. Иван Шишманов – пръв издига и защитава идеята за Съединени европейски щати (или т. н. „Паневропа“), популяризирайки я в редица европейски страни като спасителен цивилизационен избор сред незагълхналите взривове на една кървава световна война).

Стръмен е този път през годините, не е бил много лесен той и след нашето Освобождение. Немалко са баурите и завоите по този духовен път през противоречивия 20-ти век, а така също – и в началото на този век. Но хората на перото, творците на изкуство, създателите на духовност у нас са продължили, продължават и днес своята будителска мисия. Различни са сега грижите и вълненията, възловите проблеми и причините за духовно униние тук или там по българската земя. Знаем, че има редица тъмни шрихи в житейската ни картина като криворазбраният прагматизъм, битовият недоимък, липсата на достатъчна обществена и лична култура, откровено (и донякъде – модно) пренебрегване на българската книга. Тревожно расте неграмотността или недостатъчната образованост в значителна част от днешното поколение. Страгаме и от „изтичането на мозъци“ към други, по-богати гържави, а малко правим, за да му се противопоставим.

В нелесно време живеем. И благородната мисия на днешните будители, преди всичко на хората на перото, продължава да бъде една – да пробужда добрите чувства в човека, да разпалва роголюбие и национално самочувствие, да приобщава българина към духовния живот на днешния век. Така че, съхранявайки своите духовни корени, да познаваме и ценим световните културни ценности... Да бъдем равни със света! Трябва ни това благородно и много трудно усилие – за да останем завинаги на европейската карта...

И да не потънем в „пазвата на мрака“...

**Златен кръст
енколпион
(реликвариум)
от Плиска (IX – X в.)**

ДОПЪЛНИТЕЛНИ ДУМИ КЪМ „ИЗВЪН ПАЗВАТА НА МРАКА“

(още размисли за древната българска книга)

Да, трагична е съдбата на старобългарските книги – най-вече на десетките хиляди, сътворени през великото време на Златния век; но така също и на много от книгите, появили се в следващите няколко века. Вече съм имал възможността да кажа, че след варварското нашествие и петвековната робска нощ, след погроми и пожари на манастири, църкви и групи духовни места, по-късно на българска земя е открита, според някои изследователи, само една книга от златното духовно време – това е Енинският апостол. В прекрасното, изключително богато, издание „Съкровищница – 140 години Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, появило се неотдавна на бял свят, виждаме, че след Енинския апостол, датиран „от края на X – началото на XI в.“, в нашата духовна съкровищница следват само Драготин апостол и миней (от втората половина на XII в.) и известното Добрейшово четвероевангелие (от началото на XIII в.).

Всичко друго, сътворено преди, е минало през огън, поругаване и унищожение. Никой не може да пресметне колко точно са онези книги, унищожени на българска земя от османската власт. Безбройни са различните по време и място погроми, извършвани от османската армия, от кърджалийските банди, от деспотични управници. Особено разгромителни са били кърджалийските вилнежи в края на 18 и началото на 19 век. Тогава изчезват цели библиотеки в редица свети за българина места.

За жалост не само османските нашественици са участници в това продължително и дълбоко унищожение.

Според г-р Иван Селимински сериозна унищожителна причина е фанариотското православно духовенство. В началото на османското нашествие, донякъде водени от „хуманни“ побуди т. е. да не влизат в жестокия поглед на османците, гръцките владици у нас по-късно, с повод и без повод, унищожават „всеки писмен и веществен документ от миналото на българите“. Освен изтриване на националната памет, те несъмнено силно са желали да властват над „религиозните и духовни потребности“ на българския народ. Ще напомним, че по това време те изцяло обсебват Търновската патриаршия, оглавявана някога от легендарния български патриарх Евтимий. „Те (фанариотите) – свидетелствува съвременникът на този период г-р Иван Селимински – дори дирят навсякъде и в манастирите, и в черквите, и в частните къщи да открият остатъци от стари съчинения, които, като некогашни книги на уж неблагочестивите ни прагеди, не са свещени, а са противни на нашата православна религия, та ги хвъргат в огъня. Така подобно нещо се случи и в мое време в Стара-Загора по заповед на фанариота Иларион, търновски митрополит. Поради подобни безбож-

ни постъпки на гръцките владици не е възможно да се запазят до сега, освен твърде малко части от най-скъпоценните остатъци на нашата предишна слава...”

А за друг търновски митрополит, Панарета, заемал митрополитската катедрa през „40-те години на 19 век“ Селимински пише: „Ограби полека митрополийската архива, дето се пажеха остатъци от свещенните скъпоценности на българските патриарси, които имаха седалището си в столицата на нашите прагеди. Тези скъпоценности бяха останали от порано непокътнати от владиците, като книги, ръкописи, одежди, а едвам народът можа да спаси една патерица от неговото светотатство...”

Особено се засилва тази непристойна дейност на фанариотските духовници след като българите замислят да се отделят от контрола на гръцкото православие и вече се открива борбата за независима българска църква.

За съжаление и някои български църковни дейци са били принуждавани – главно поради смъртна заплаха и за „откупление от смърт“ – да закопават в земята или да изгарят ценни книжовни експонати. Много са случаите, когато такива книги са били укривани в кладенци, пещери, зазиждани в стени и пр., откъдето повече не са се появявали на бял свят. Немалко ценни ръкописи са били унищожавани и поради невежество сред част от населението. Даже Петко Рачов Славейков горчиво признава, че като 10 – 12 годишно дете бил насърчаван от някои монаси да постъпи така с ръкописите и старопечатните книги на Присовския манастир. Момчето е късало и давало листовете на монасите, за да увиват с тях сирене и сланина на ратаите. Късал ги и за своя забава – заради „образите и краските“. По-късно това си детско невежество той определя с думите „простота хуже юродства“... (Стилиян Чилингиоров „Български читалища преди Освобождението“ – 1930 г.)

Но главният враг на книгата е бил огънят. Имаме по-късни сведения как е ставало това по времето на първата руско-турска война (1828 – 1829), както и в годините след нея. Ето какво пише възрожденският изследовател Георги Димитров по този въпрос:

„Турците, по причина на известните движения за свобода, подозирали и църковната власт... Навред дирели стари книги, тefтери и писма, укорни за християните... Църковната православна власт, отговорна за християнското население пред турската власт, събирала всичко писано и напечатано, което може да се счита укорно за пред турците, и грижливо го изгаряла, за да не падне в ръцете на турците, за спасение и откупление от смърт под турски ятаган на християни, с Бог знае колко, стотини хиляди...”

Стотини хиляди! Да припомним пак – от Златния век на българската книжнина на българска земя в днешно време е намерен и съхранен само Енинският апостол. И то не целият, а броени страници от него...

Това е жестоката истина. Навярно особено болезнено бихме възприели последния факт: и самите наши „духовни пастири“, под безизходния натиск на поробителя, са били принуждавани да заличават следите от златното време на нашата книжовна култура! Извършвали са нещо като

духовно самоубийство, само и само да оцелеем физически... А какво биха казали по този повод някои днешни историци, заменили гумата „уго“ със „османско присъствие“? Да, невинаги през тези пет века в земите от двете страни на Балкана е имало кланета и „три синджира роби“ и наистина към началото на 19 век, главно в подбалканските грачета, тихо е разцъфтявало производството, да кажем, на гайтани или папуци за турската армия. Но винаги и последователно, чак до Кримската война, пък и доста след това, упорито е унищожавана българската книжнина. Всеки лист, изписан с кирилски букви, се е считал за българско непокорство, за бунтовен знак, и следователно – подлежащ на жестоко наказание. На днешен език казано: съществувала е безмилостна и постоянна цензура върху българската духовност – но не със задраскващ червен молив, а цензура с ятаган в ръка.

Всеки досег с историческите документи показват една истина: най-преследваният, убиван и изгарян на клада български борец за свобода и национален дух е... българската книга. Османските поробители, избощо враговете на българския дух са били много наясно: нашата книжнина не само е просвещавала и „учела на разум“ един и без това интелигентен народ, но е била и всеобща духовна сила за обединение. И в най-тежките, най-мрачни десетилетия, българската книга е единственият исторически документ, доказващ, че е имало и, дай Боже, че ще има България. Затова се появява, не – избухва!, и нашето Възраждане – за да възвърне ролята на българската книга, да извиси българската духовност, без която не сме нищо друго, освен една работлива рая....

О, свята българска книга! Велика светице наша, ясна българска светлина, пожертвана, за да оцелеем ние всички – от орача и копача до онзи безсмъртен монах, написал „История славянобългарска“ и до бъдещия априлски въстаник! Легендарна птица-феникс, от чиято жива златна пепел е възкръснало нашето Възраждане!.. Спасително начало, което ни повежда към днешния ден на България!

И както пише в онзи читалищен летопис от времето на Възраждането: „Само книгата ще ни извади от пазвата на мрака“...

Трябва да запомним тези думи!

Из „Поезията като свидетел“

Владимир Виденов
СТИХОТВОРЕНИЯ

НАПИШИ МИ ПИСМО

Напиши ми писмо – на ръка, върху лист,
със мастило –
 без омайни слова – само с думички прости и мили.
 Без луна и звезди, без оброци за вярност
и вечност,
 без проливни сълзи, наводнили коритата речни.
 Без стерилен финес, инжектиран във клетви
лирични...
 Напиши ми писмо – след това донеси ми го лично.

ТРИМА ПРИЯТЕЛИ

Имах трима приятели, трима верни другари,
 със които деляхме хляб и сол, и цигари.

Самолетът граблив с нокти първия хвана –
 като яре го метна отвъд океана.

Моят втори приятел позлати своята кожа –
 с богоравните днес хапва бобец със джоджен.

А пък третият тихо, в една светла есен,
 в оня свят се възнесе – този стана му месен.

С нюйоркчанина трудно общуваме вече –
 тук будилник звъни, а при него е вечер.

Големецът със ролекс брои часовете,
 няма време за приказки с разни поети.

И единствено с мъртвия, този, който е горе,
 всеки ден,

всеки ден,
всеки ден си говорим.

МАМА МАРИЯ

Горчи отсъствието ти – сълза,
с която от години се сбогувам.
Боли несбъднатата мисъл за
това, че времето скръбта лекува.

И тази болка, свита на кравай,
очаква ме сега, да я завия,
да я помилвам, да ѝ сипя чай,
а после в мен дълбоко да я скрия.

Светът е глух без майчиния глас,
животът – празен филм във нямо кино,
щом, мамо, ако те повикам аз,
не можеш да ми отговориш: – Сине...

Днес мъкна по баира своя кръст,
приел покорно тази орисия –
че няма никога да съм Иисус,
но ти ще си завинаги Мария.

ЖЕНИТЕ, КОИТО ОБИЧАХ ПРЕДИ

Жените, които обичах преди,
ми пращат смеха си далечен –
и сплитат край мен деликатни следи,
макар поизстинали вече.

Понякога споменът сладко горчи –
ту връща ми усет за ласка,
ту носи ми стуг – ветровит, мълчалив –
суров – като зима в Аляска.

Жените, в чиито огньовете живях,
са само мираж, холограма –
безплътна реалност – без мирис на грях,
без цвят на вина в паметта ми.

Подобно изгубили пътя звезди
те идват невидими нощем –
жените, които обичах преди
и тихо обичам все още.

СЪЖИВЯВАНЕ НА СТАРАТА КЪЩА

Бръшлянът къщата обвива,
душицата ѝ той изпива
със хладните си пипала.
Сиропиталище за птици
е вече бялата черница...
Сух вятър стърже със пила

синджирчето на твоето детство –
опронастеното наследство,
с което бе богат. Но виж –
днес в некосената ливада
от маковете лумва клада:
мърцина ли ще изгориш?

Калесай трънчани зигари,
вдигни сломените дувари.
Наклепай тънката коса,
посичай смело буренака,
горде по челото на мрака
избие утринна роса.

БЕРМУДСКИ ТРИЪГЪЛНИК

Щедро сърце си – раздавал си
другиму чувства немерени
и на житейски удавници
връщал си пулса във вените.

Всяко изкуствено дишане
плащал си с крехко дихание,
давал си – без да е писано –
частие – с твоето страдание.

Ала когато самият ти
давиш се – няма я сламката,
около своята ос се върти
на забравата сянката.

Сетне сърцето затваря се
в груба коруба – излъгано –
всяка душа е понякога
страшен бермудски триъгълник.

КАРАНТИНА

Първо срещнах самотата
още в детските години –
помня – болен бях от шарка –
сам – стоях под карантина.

Помня кръстчето червено,
залепено на вратата;
помня как далеч от мене
смях звънеше зад стъклата.

Ах, как исках със децата
да ловя мушици в парка –
да прогоня самотата,
по-заразна и от шарка.

Малка дупчица в брадата
шарката сега ми спомня –
дупките от самотата
в паметта ми – са огромни.

Нощ е. Дълга и студена –
зъзна в стаята позната –
някой кръстчето червено
пак ли лепна на вратата?

И звездите на небето
обрив са от скарлатина,
и отново съм детето,
сложено под карантина.

РЕБРО ОТ ДЪГАТА

Изваби се човешкият рог –
като стара подметка,
като пълен с молци шевиот,
като кърпена плетка.

Все по-трудно очите четат.
Млъква славей в клонака.
Суче бебе от майчина гръд
силиконово мляко.

Смачкан дух. Татуирана плът.
Умове – като дренки.
Вред по змийски преплетени спят
силуети и сенки.

Боже – гъжд ли вали из ведро –
или капе отрова –
откъсни от дъгата ребро
и създай ни отново!

АНГЕЛ ПАЗИТЕЛ

Би трябвало да съм спокоен,
когато ангелът пазител
разперил е крилете свои
над мен и моята обител.

Би трябвало – но подозирам,
че ангелът при мене слиза
от ангелската си квартира,
ако опасността е близо.

Но аз не виждам враг да дебне –
защо си, ангеле, тревожен?
Иди си, днес не си потребен –
да ми се случи зло – не може.

А мой кръжи и не отлита,
и над душата ми се вие,
и аз усещам, че опитва
да ме спаси от мен самия.

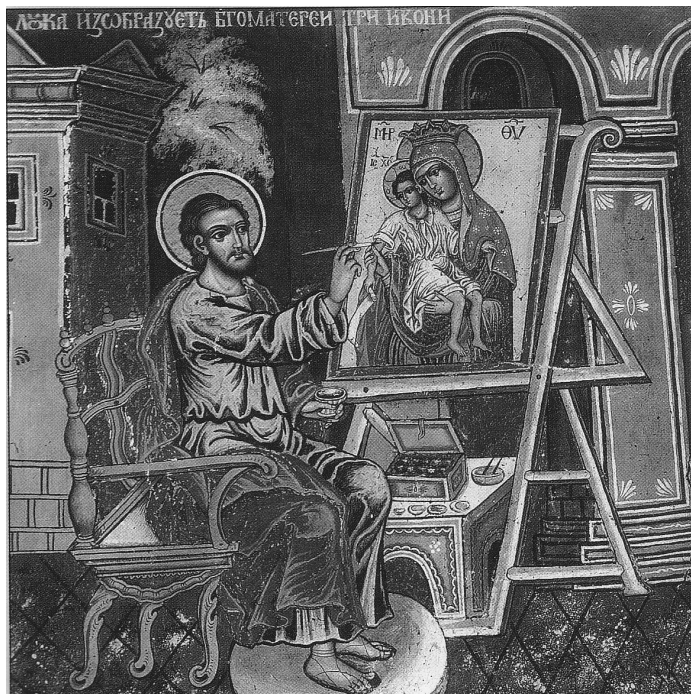
РАЗПОЛОВЯВАНЕ

Аз нямам корен, но уви –
света не мога да обходя;
човекът цял живот върви,
понесъл в шепя пепел родна.

Дори да ида – емигрант,
щом примижа с очи, се връщам,
под разрушения сайвант
на дядовата селска къща.

В безветрения сив уют
на благоденстваща държава,
разбирам – нашенският стуг
от чуждо слънце по ме сгрява.

Разрязва свирката на влак
живота ми наполовина;
на себе си съм брат близък –
оставам тук. Но той замина.

„Св. ап. и еван.
Лука рисува
Св. Богородица“.
Стенопис
от църквата
„Св. Лука“ в
постницата
на Рилския
манастир (1799)

Василка Хаджинана
СТИХОТВОРЕНИЯ

ТОЛКОВА МНОГО СМЪРТ

Какво ще прави човечеството
с толкова много смърт.
Тежки са душите на мъртъвците.
Най-тежки – детските.
Недоживели, недообичали,
нанарадвали се.
На слънцето и на луната.
На морето и водата.
Непомирисалите цвѐта на пролетта,
която плахо пристъпва.
Какво ще правим с толкова смърт
в очите и сърцата...
Как, да, как ще живеем нататък?

ЧОВЕЧНОСТ

Човечността прие
злокобен облик:
Да погребеш
разхвърляните под небето мъртви тела.
Каква зловеща човещина!

НА ВОЙНИЦИТЕ ПОБЕГНАЛИ ОТ СМЪРТТА

Напред беше посочения от други като враг.
Назад беше угрозата
на „приятелски, свой“ огън.
Свободният път беше един:
Към небето.

Но първо трябваше да се мине
през черната земя.
Юноши на колене.
Юноши понесли кръст в ръце си.
Обгорени земни цветя.

НА ВОЙНИШКИТЕ МАЙКИ

Майките са два вида:
Онези, непогребали децата си в земята,
а в изгорелите си сърца.
И майките гледащи в празното.
Чакащи да чуят злоещата новина.
И трети вид може би.
Просто чакащи напразно
на часовниците под стрелките.

КУКЛЕНИ КЪЩИ

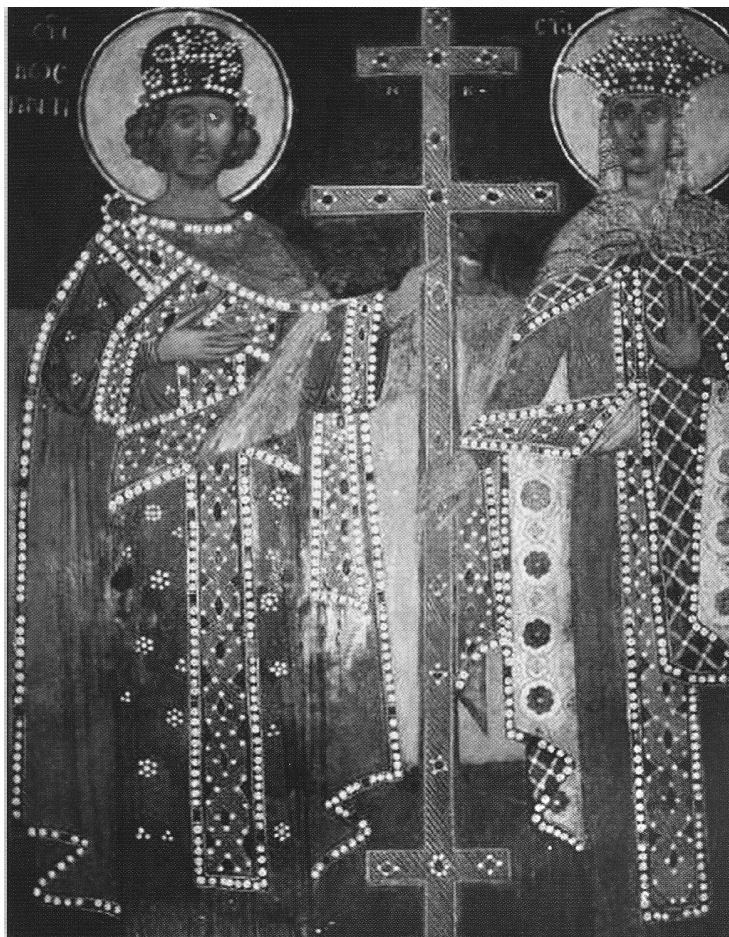
Жилищата в бомбардираните блокове
нямат фасади.
Десетки „куклени къщи“
пред нашите очи.
А „куклите“ са под земята
в убежища или в гробове....

ЧЕРНА ТРЕВА

Тревата в бомбардираните градове
е черна.
Дърветата са черни.
Сградите бомбардирани
са черни.
Само телата на загиналите
са кървавочервени...
Ако останат непогребани с дни
стават и те черни!

РАВНОВЕСИЕ

Тегдилката на равновесието
между добро и зло
се наклони и прекатурна.
Блюдото на злото неумоверно натежа.
Забъзва огън и жупел
върху разбягващата се
човешка тълпа.
Това блюдо на злото
може и да захлуни света.

„Св. равноапостолни Константин и Елена“. Стенопис в църквата „Св. Георги“ на Кремиковския манастир (1493)

Ани Николова
СТИХОТВОРЕНИЯ

ТРЕВАТА ПИШЕ

Самият мрак когато се завръща,
за да припомни миналите нощи,
небето е далечната ми къща.
Ала не се е изваляло още.

Очите му са делви и... преливат.
Имане са сълзите, дълго пазени.
Аз затова не съм съвсем щастлива –
защото виждам как подкупват залеза.

Но всеки път, щом мракът се завръща,
щурците правят тъй любовен зграча.
Да ги разнея?.. Няма да съм същата.

И ничия, когато ги разплача.

НАРИЧАЙ МЕ ДЖЕНИ

Напоследък ти пиша писма.
Сякаш днес запечатвам – за после.
Консервирам за после душа –
с отпечатък от устни и... восък.

Напоследък изобщо не спя.
Не сънувам, повтарям мечтите си
на звездите – да стигнат до тях,
като тях да прогледнат очите ми.

Напоследък по-често мълча.
Паля свещ ароматна, тогава
много нежно, със дъх на тъга
вечерта във деня се стопява..

Остарявам ли? Вече!?! Нима?
 Нищо, време е, още съм цяла.
 Изплети ми венче от цветя
 и ме чакай в ръжта разцъфтяла.

А АЗ ЗАБРАВИХ СЕБЕ СИ

*„Кучетата само движат въздуха,
 а аз забравям себе си...“*

Димитър Гачев

Такава я мечтаят хората,
 докато кучетата движат въздуха.
 Любов, която лае чуждите,
 но теб изяжда заедно със костите.
 Такава я сънуват хората,
 забравили на тъжна гара себе си.
 Любов, която е с крила на ангел,
 но прави грешник всеки срещнат.
 Такава си я спомнят хората,
 които имаха късмета да я срещнат.
 Любов, която пали свещите
 и чете на времето молитвата.

РЕЦИПРОЧНО

Те към топли места не отлитат,
 сякаш имат за родни тревите
 из зеления двор на съня.

Сред декори на есен лъчиста
 те изсвирват душата си чиста
 и се буди по-влюбен светът.

Любовта ми със тях се разпява,
 Имат песничка обща такава:
 „Само теб, само теб, никой друг...“

Но... се сещам за зимните вопли
 и така ми се ще да ги стопля.
 Да съм дом за щурци. Да съм юг.

ЛЮБОВНА ОРНИТОЛОГИЯ

Мечтите ще огънат колене
пред делничния меч на суетата.
Ще отеснее всичкото небе,
защото сме прекършили крилата си.

Виж, любовта ми – палаво врабче
кончета кълве от твойта риза.
Но още тази зима ще умре,
не кръжи ли до сърцето близо.

„Благовещение“.
Худ. Ива Мошкова

Керана Ангелова
МЯСТОТО ЯНТАРА

Откъс от роман

ОТ ДНЕВНИКА НА ЯНТАРА

Левтер си замина. Тръгна си. Прибра се там далече. Дали това са просто евфемизми за смъртта или наистина всички ние знаем нещо, за което не знаем, че знаем, просто възможностите ни едва стигат да го предусетим? Пред-усещане, интуицията на мирозданието. Блъскаме се в стената на тук-кашното си незнание като прилепи, които притежават сензори за улавяне на прегради. Те обаче им служат само за да се отгърпнат на безопасно разстояние и да предпазят телата си от директен сблъсък с твърдата материя. Животът се живее предпазливо, с изострено внимание и силен инстинкт за оцеляване. Толкова. Въпрос на възможности, физически и психически.

Както и да е. Днес Левтер най-сетне се завърна. Някъде. Животът му се затвори в идеална окръжност от светлина, опасала кръг от покой, блаженство и несполелима с живите мъдрост. Открай време така си представям онова място, по най-опростения, изчистен, навярно стилизиран от нагласата ми на илюстратор и оформител на книги начин.

Днес моят прадяго завинаги прескочи оградата от тръни на старата си къща и намери истинската своя свобода. И важното в този всъщност толкова банален акт е, че Левтер най-сетне ще знае какво да прави с нея. Просто съм сигурна, че ще има сили да я понесе и нищо повече или по-малко, нищо по-малко от свободата, нали, прадяго Левтере?

Мисля си обаче, че в онези първи крачки, които е направил в едно съвършено различно пространство без време, той е бил госта объркан, макар да се е правел, че не му личи. Обмислям какъв сюжет да бъде изобразен в първата литография от серията, върху която работя. Трябва да предразполага, докато гледа пестеливото все пак изображение, човек сам да си сътвори подробен разказ. Ето такъв, например:

Прадяго върви между избухващи съзвездия и навъсено се пита дали не е отново на фронта в онази война, в която два пъти е участвал, та все едно е бил на две войни едновременно, затова и последствията за него са двойно по-големи и сериозни, както твърдеше намръщен: Шрапнелът ме разпра като прасе, червата ми се влачеха по тръните на онова диво поле, но като има да живее човек, живее, а защо, никой не ти казва... Освен това на война човекът е друг човек, сам не се познава... Дали и сега не съм наскреп войната, мамка ѝ.

Но този път изглежда е повече от това, което си е помислил. Повече е от всичко, което може да си представи. След миг колебание продължава през небесните взривове, попада в черни дупки и псува, измъква се някак и продължава. Понякога поляга да си почине върху облак. Удобно е, пущината, та нема накъде, да можех така да си остана. Щото шипът в коляното продължава да ме върти дори сега, аз в онези окопи, пълни с тиня и лайна, го завъдих. Костите на човек в гроба ще са се стопили, шипът ще остане и ще свети в пръстта под земята... казват, че синкавите светлини през нощта над гробовете не са нищо друго освен светенето на човешките кости. Като погледнеш, може и да е вярно, че от светлина сме и в светлина се превръщаме... но сега ей на, чувствам го, гадината му и шип. Един дофтор от лазарета на войната бе казал, че туй се наричало фантомна болка, да ти липсва примерно крайник, пък да те боли... не знам как да го обясня, да му се не види, но ми се струва, че чувствам фантомната болка от липсата на цялото си тяло. Да не би пък някой да ми го е отнел, гъртото, олекнал съм съвсем, лежи ми се и това е...

Неохотно става и тръгва. Ту върви, ту посяда да отпочива на ръба на небето, както е посядал на пейката в двора на къщата си. Полюлява крака и гледа земята колко е синя и далечна. Той космонавтът Гагарин така каза и истина било. Синя, та синя! Вдига ръка, постоянва за миг в колебание, вгледан надолу, сетне прави онзи рязък мъжки жест с единствен замах, който не се повтаря и означава едно-единствено нещо: Край. Приключих. Бях дотук.

Повече не поглежда назад и надолу. Започнал е да осъзнава положението: Това наоколо, дето нема край, ще да е вселената, за която правнучка ми Янтара ми е разказвала. По всичко личи, че трябва да бъде извървяна. Майната ти, Вселено, някой питал ли ме е дали искам вселени, хубаво си ми беше досега, аз и долу не съм се спирал, като погледнеш... Ако река сега да се заинатя и да си остана ей тук, на крайчеца на небето и откажа да помръдна, какво ще ми направят, едното нищо и никакво... Щото нали съм най-сетне свободен човек. Аз за свобода в две войни съм се бил, да знаеш. Обаче едва сега схващам същинското значение на това нещо свободата: да не притежаваш нищо, дори собствения си живот. Майка му стара, свободата е всичко онова, което не е животът, тъй ли излиза?

Понечва наистина да седне и да не помръдне повече, но този път някак не му се получава, невидима сила му пречи да го направи. Просто го приповдига и го отнася напред. И както се носи из Млечния път, и напред се рее, залутан в посоките, изведнъж разбира, че сега това е начинът да върви и че пътят не свършва. Просто е път като всички останали пътища, по които досега е вървял... само дето някак той, Левтер, знае какво го очаква, когато все пак пристигне. А знае, защото го е построил със собствените си немощни ръце в дните на предсмъртната си агония. Светло е го зажумяване и сияйните му врати са широко отворени, и го очаква. Него и никого другиго, да му се не види и вселена чудна... Просто трябва да извървиш пътя до него без страх от непознатите вселени, пак майната им на вселените, дето никой не ме е попитал за тях искам ли ги или не. Но ето на, вървя ги, вече без никакъв страх от бездънните им

слънчеви или мъгливи полета и все някъде трябва да стигна. Без майтап, може вече и да съм умрял, знае ли човек...

Всеки път, когато аз, Янтара, загубя важен човек, сетивата ми се разтварят като макове в летен ден. Те развиват пъпката си с внезапен копринен звук, който може да бъде доловен само от останалите макове, но си е същински безшумен взрив. Появяването на всяко нещо във вселената е събитие. То намира начин да извести за себе си на останалите, стига да имат очи да го видят и уши да го чуят и ето, тази нощ проглеждам дори със слепоочията си, със закърнелите си слепи очи.

Погребението е минало, отдавна е мръкнало. Седим с един мъж, Дино се казва, на брега на реката. Тъмно като в рог е, проблясват само искричките на светулките и горе трептят звезди. Тъмнината е пълна със звуци и шумове. В селото пролайват кучета, пеят първи петли, наблизко сънено крякат изпог камъните жабоци, бързят бърбори и бърза гаже насън. Колкото и да е странно, вместо празнота и болка от загубата, усещам да ме преизпълва пълнотата на мирозданието, казано приповдигнато. А просто казано, смъртта на прагяго не ме е съкрушила. Когато загубя близък човек, трябва да мине госта време, за да почувствам как с всички сили заобиквам отново живота. Сега е различно. Толкова пъти му се е случвала на Левтер полусмърт, та мисля, че най-сетне тя е действала безпогрешно и честно, може да ѝ се признае. Така трябва: като е смърт, истинска да е. Както му се полага на един истински мъж. Впрочем, по същия начин стоят нещата и с живота.

Денят наистина е особен, прогледнала съм със сетива, разтворени като внезапни макове и виждам как насреца ми се задават дни от светлина и мрак. Редуват се докъдето ми стига вътрешният поглед. Вярвам, че и с другите хора е така и казвам на Дино: Мисля, че днес за малко прогледнах и със слепоочията си, и те са очи, нали, макар и слепи по рождение. Има мигове, в които с всички възможности на физическото си тяло проглеждаме в нищото и то не е празно. Това може да е *нещото* в нищото на пространството, схващаш ли. Наричаме го бъдеще, сигурно е то.

Очаквам да ме запита, макар и под формата на шега, като съм прогледнала, какво съм видяла там. Например за нас двамата. Но той само промърморва: Нищото? Искаш да кажеш, че идваме от нищото, ставаме нещо и отново отиваме в нищото? Да имаш да вземаш... Но все пак гумата *нищо* съществува, унатя се. Нали. Има нещо, на което казваме нищо. Освен това, ще се съгласиш, бъдещето е пространство, не е време. Няма как да е време, щом съществува, пък още не се е случило. Всичко е пространство, дори времето.

Всичко е пространство, дори времето. Времето циркулира, прави кръгове значи: изгрев, залез, изгрев, залез... пролет, лято, есен, зима... пролет, лято, есен, зима... Такова чудовищно безкрайно пространство навсякъде, в което нищо особено не се случва, само преминава в нещо друго. Тъпо. А бе, Дино, гали не е така, понеже мислим, че щастието е далече от всяко място, на което сме? Всъщност само то в нищо друго не преминава, просто го има и в един миг изчезва. Направо си мисля, че липсата на щастието, което всички търсим, си е фантомна болка.

Сватбата на прадяго Левтер. Той е много, много висок. В бутонирата на сепрето му фотографът е затъкнал огромна рошава китка от разтегателна хартия. Леко намръщен е, вероятно заради китката. Жената до него не е прабаба Ламбрина. Пълничка млада жена, сериозна и видимо уплашена, вперила поглед в обектива. Късо було с венец от същите изкуствени цветя и щръкнали пера от пух, права дълга рокля с бели маншети на ръкавите и колан с тежки пафти. Светли плитки, които стигат до кръста. Кой знае защо потръпвам, докато гледам плитките, все едно ме налазват гъсеници. Младоженката е усукала около палеца на едната си ръка кърпичка с гантела покрай ръба, здраво я е стегнала и стиска юмруче. Фонът е от типичния за онези времена екзотичен фотографски декор: зъбери, от които текат буйни водопади, единствено облаче над върховете и огромна птица, разперила криле над главите на двамата млади. Ако човек се вгледа в птицата, потръпва за миг: тя има почти човешко лице, закривени нокти и черно оперение. Същинска злокобна харпия... или още по-точно, една скрита под това оперение мойра... може би най-голямата, най-страховитата... Амропос, неизбежната.

ПРАБАБА, ПРАДЯДО

Прабаба Ламбрина е сегнала насред двора и сияе. Подгънала е единия крак под себе си, така обича да седи, другия е изпънала и по него лази червена мравка. Прабаба ми я поглежда за миг, но не ѝ посяга. Оставя я да си щъка от коляното до глезена и обратно. Протягам се да съборя мравката, Ламбрина отстранява ръката ми. Такава ще остане в най-яркия ми спомен: слънцето на ранното лято сипе над нея сноп светлина, алените домати в скута ѝ, които преди това е набрала от градунката в дъното на двора, са същински топли сърца, по крака ѝ мравката тича като пощуряла и аз зажумявам от щастие и някак знам, че ще запомня този миг завинаги.

Сетне от хладината на къщата излиза прадяго Левтер. Застава на прага на входната врата, сгънат и изкривен завинаги от гърчава парализа на тялото: в кръста сякаш е пречупен под прав ъгъл. Но щом повдига глава и виждам светлото му лице, представям си го такъв, какъвто съм го виждала на снимките му от младостта, висок и рус като викинг. Тези дни чета за викингите и сега припознавам преродил се в него северен човек. В очите му – яркосинята студенина, която на моменти ме е прерязвала съвсем безпричинно, просто погледът си е такъв. За сметка на това пък, когато се засмее, тогава стои тя гледай, слънчеви искри хвърчат наоколо и става още по-светло. Господи, възкликва неволно баба, още щом го е видяла и тя такъв прекрасен, Господи, виж колко красив е дядо ти!

Онова, което последва, ме втрещява. Той прави няколко гигантски крачки и застава пред нас. Вдигам глава и успявам да видя от моята гледна точка, че се е превърнал в истински исполин. Парализата му е изчезнала като от магическа пръчка. Извисил ръст в голямото лятно небе, бавно се навежда, стисва баба над лакътя, пръстите му се впиват в ръката като

клеци – и гръбна с все сила. Каквато е гребна и слабичка, направо излита за миг над главата ми, сетне се лаиша, почти захвърлена на земята. Доматите са се разсипали от престилката ѝ и сега се търкалят наоколо като живи сърца. Стой така, нарежда викингът, който отново се е съвръчил, сякаш повече отпреди. Влиза в къщата и след малко се връща. Носи ролка туксо, отделя от него парче, дълго педя и го откъсва със зъби. Привиква прабаба с пръст, тя покорно отива, застава мирно. Прадядо я кара да повдигне малко по-високо лице, опъва парчето и рязко го залепва през устата ѝ. След това я погалва по косата: Нема да се сърдиш, отгавна си предупредена, че щом чуя да произнасяш лъжливата гума Господ, ще ти зашия устата. Е, засега се разминаваш с по-леко наказание. За един кръгъл час... Сетне се обръща към мен и ме сочи с дълъг показалец: Да не си посмяла да ѝ отлениш туксотомо. И твоята уста ще залепя. А ако те чуя да произнесеш гумата г о с п о г, нема да те пусна повече да стъпиш в тази къща. Анагънму?

И се прибира.

Сегя ошашавена. Всичката ми напереност се е сдухала нанякъде. Никогато не е бил така строг с мен. Нито с Ламбрина. Мърморко е, назидава тежко и непрекословно, но тя винаги е съумявала да постига своето – толкова е лека и светла по характер, че и действията ѝ носят лекотата на нещо, което се е случило сякаш в друга реалност, а в нашата виждаме резултата от него чак когато то е приключило и този резултат винаги е за радост на околните.

Пресягам се, намирам края на лепенката и силно я гръпвам. Малката ни старица изохква, постоява известно време без да ме погледне, сетне се навежда и мълчаливо започва да прибира домати от земята.

Стоя и мачкам лепкавото парче туксо между пръстите си. Някъде в нашата къща в гъното на двора свири радио, Йорданка Христова пее песента си за делфините: *Вечер бързат делфините, заедно бързат ната-тък... Лунният път не е кратък, не е кратък, не е кратък, затова бързат делфините, бързат делфините...*

Веднъж преди много години една вечер бях тръгнала да... бях тръгнала да плувам много навътре... много навътре. Имаше лунна пътека до другия край на морето и аз исках по нея... но един делфин ме спаси. Беше преди да срещна Левтер. Имах друг мъж. И реките, и морето може да са ти път, стига да можеш да плуваш без умора. И стига посоката да е престанала да ти е важна, ама това става, когато се чувстваш така, сякаш си без тяло. Особено усещане е, немам обяснение. Все си мисля, че такова нещо ще е след *всичко*: плуваш по лунната пътека на едно море и свършване нема, и нема умора... само радост. И посоката е без значение. Даже мисля, че разликата между тук и *другото място* е тъкмо тази, че на това място все търсим посоката, а там тя никаква нема да ти трябва. Някой ден ще ти разкажа, съобщава ми тези неща шепнешком, но отчетливо Ламбро, поставя пръст върху устните си и тръгва през слънчевите петна и през сенките от листата на гърветата, които люлеят пътеката през двора. Прабаба също някак се олюлява, докато върви към къщата.

НА ВОЙНА, КАТО НА ВОЙНА

В дома на Левтер, както се досещате, икони нямаше. На една от стените в голямата гостна бяха закачени поизбелели от времето снимки. Поставени в рамки, стегнато оплетени от върбови клонки, приличаха на прозорчета към далече отминал свят. На една от тях прадяго, облечен в шаячна войнишка униформа, държи при нозете си приклада на дълга пушка със затъкнат щик, все едно е прегърнал човек. Щикът стърчи над рамото му. На колана му е закачено нещо, което прилича на дървената бухалка, с която жените перат в реката зимните завивки: бухат по прането, обръщат много пъти одеялата и килимите и угрят яростно, за да излезе гъртата зима от тях. От другата страна на дяговия колан е втъкната канията с войнишкия му нож. Самият Левтер е застинал вцепенен и ми е някак неспокойно да го гледам такъв.

Веднъж ме сварва да стоя, загледана в снимката. Изхъмква.

– Ти убивал ли си... там... – изстрелвам внезапно.

Прадяго реагира светкавично:

– Пукла!

Посочва ми вратата с дълъг, зловещо изкривен от болестта пръст и аз се изсулвам от стаята. На другия ден отново съм пред снимката, все повече ме привлича. Сякаш там, зад гърба на Левтер, мога да видя бойното поле: самата война всеки момент ще надникне иззад рамото му, ще ми покаже зловещото си лице, празните си очи, страховитата си външност... за да се уверя, че действително е онази луда, на която не можеш да се опреш с отказ. Че тъкмо защото е такава, войниците един през друг, попаднали в хипнотичната ѝ власт, тръгват като сомнамбули към студената ѝ прегръдка. Няма друга причина мъже, здрави и прави, и с всичкия си в главите, да се въоръжат до зъби и да излязат напред полето да се убиват. Откъде накъде прадяго ми Левтер би тръгнал да го прави, щом неговият живот не е по-скъп от живота на другите хора, нито пък е по-евтин. Но ето **нам**, бил е на война. И може би е убивал. Че какво друго да е правил там.

Стоя пред старата снимка настръхнала, поолюлявам се. Как става така, по дяволите, ругая през зъби като гостойна правнучка на Левтер: някой те обича, прегръща те, милва те, пази те, трепери ти, живота си е готов да даде заради тебе, добър човек е, и в същото време е способен да влезе във войната, за да отнема чужд живот. Гореголу такива неща написах в съчинението си по литература по-сетне в гимназията в районния град, когато трябваше да разработим темата *Гордата свобода на българите в произведенията на писателите от първата половина на двайсети век*: „... Войната е място на нечовешко сборище от убийци по неволя. Уж в името на свободата. На тази планета трябва да се извоюва, никои тук не подарява свобода. Тя само се отнема и тогава реки от кървища текат от ранената ѝ утроба, намушкана с щик и разпрана с нож. Когато все пак войната свърши, свободата зашеметена се надига от бойното поле. Оглежда кратерите от снаряди, опустелите окопи, пълни с кал, изпражнения, урина и черна кръв и като се олюлява, тръгва

между налягалите един върху друг трунове. Тежък барумен вятър все още се носи на кълбета над полето и развява групите на копринената ѝ греха. Спъват я жици и невидими кабели, пропага в ями и пак се изправя, и върви между мълчаливите купчини от полегнали един през друг, един до друг мъже с различен цвят на изцапаните мръсни униформи, но с еднакво застинало изражение на лицата. С еднаквата легена маска на смъртта. Свободата върви и залита, и докосва всеки един по челото. Сетне вдига поглед към безгънното небе, дълго гледа синевата... и напуска това място. Отдалечава се към хоризонта, който се прояснява все повече и повече и свети в нежнорозовия цвят на изгрева. Върви към живите. Отива да я посрещнат, да викат насреща ѝ, да се прегръщат, да прегърнат и нея, цялата в рани и белези, да я подхвърлят на ръце и да бъркат по невнимание в раните, да ѝ причиняват болка. Такава е свободата на тази планета, цялата е в белези от рани.“

Учителят ми ме смърри заради *вредния патос* на моите момичешки непораснали мисли. Така каза, че мислите ми са непораснали и експресията на разсъжденията ми била отблъскваща, насилена и прекалено патетична. Неприятен натурализъм, повтори учителят, много вреден. Вярвам си чувала онази френска сентенция: *A la guerre, comme a la guerre*. На война, като на война. Освен това, натруфила си разказа с прилагателни. Когато успееш да разкажеш за войната само с глаголи, може и да ти се получи. Аз се сконфузах, замислих се и се съгласих, че може и да е прав. Че съм пренавила емоцията на литературното си послание към неизвестно кого. За свободата може би наистина трябва да се говори по различен начин. Нали по замисъл Божи тя има свършено друго, красиво и неопетнено лице, което грее от чистота и святост. То е истинското ѝ лице, знам го, защото живея на място, което ме прави да се чувствам равна на птиците, на гърветата, на цветята, на делфините и на каквото такова свободно по природа нещо се сетите, и че всъщност съм част от нея, част съм, бе хора, от свободата съм а-а-аз, откъде другаде... Боже, ами така си е. Обаче на, пак ме изби на патос, макар и в другата крайност. Може би за свободата трябва или да се говори тихо, с пръст върху устните – или изобщо да не се говори, ако може. А за войната... без прилагателни, да, само с глаголи, разбира се... но какво да напише едно момиче на моята възраст за нея, ако училищната тема е задължителна. Отврат и половина, както обичам да казвам за такива неща като сбиванията на момчетата в междучасията... и като войните.

Левтер като да ме е очаквал. Незабавно влиза след мен в гостната. Приближава, улавя ме за ръка и ме повежда към миндерчето до камината. Прабаба го е застлала със снежнобяла тъкана покривка, нахвърляла е отгоре възглавнички, оброчени с дантели – царското място в тази стая. Там през зимата обичаме да посягаме с него и когато е в добро настроение, ми разказва приказки и ми рецитира стихотворения: помни ги от училище, най-често онова за малък Пенчо, който не искал да чете книжки. Казва ми го и до днес, макар отгавна да съм се научила да чета, дето се вика.

Навън си е лято, ние двамата слушаеме известно време бръмченето на тежката черна муха, която се блъска в стъклото на прозореца и то

леко потреперва. Сетне Левтер изпъшква и започва някак несигурно, това даже ме изненадва в първия момент: Веднъж, Янтаро, както си бяхме полегнали в окопите и наоколо миришеше на прегазена трева и на мокра пръст, на конски и човешки лайна, и ние целите като малаци настред калта и мръсотията лежим и очакваме врага, изпокъсани и въшлясали, и французите, значи, дебнем... та както си лежим и ги очакваме, ето го нашият враг! Изведнъж се появяват, излизат направо от мъглата. Високи мъже с черна кожа, лицата им лъщят. Досетихме се, че трябва да са сенегалците, французки военни наемници. Като генерали се носят, гордо изпъчени, формите им от гълъбово сукно, лампазите им светят, от слънцето позлатни. Вървят и трептят, видения същи. Немаш си представа каква гледка... Красиви като фазани, как да убиеш такъв, мамка му!

Не съм шокирана от псувнята му, той не се съобразява никога, ръси ругатните си и пред мен. Мухата продължава да бръмчи, стъклото звънти. Дядо неочаквано става, взема от масата вестник и го съгва много пъти надълго, след това отива и я първа. Виждам, че я е размазал с един удар, от нея е останало само петно с формата на черно-червено цвете. Червата на мухата са като нежни тичинки. Левтер откъсва тъгълче от вестника, побира с него мазалото. Измий стъклото, Янтаро, нарежда ми и излиза.

Убиец, викам след него. Убиец с убиеца. *Военнопръстълник.*

МЯСТОТО

Мястото е особено. В планината уж, пък на морското равнище. Някакви си двадесет и девет метра надморска височина, а наоколо върхове, сякаш обрасли в мъгли и облаци. Падина. По стръмнините се катерят зли козли, скротумите им, настръхнали с остри гъсти косми, се мятат като торбички, в които е скрита гивата им мъжественост, следват ги бледооки кози с отнесен поглед и с розови набъбнали вимета, истински красавици, а също и възленовочерни магарета, и когато мъглите ги налазят, става призрачно като в представата за близък рай или като в картина на Брьогел. Плавно се движат и ефирните кълбета мъгла, и животните, тогава движението им превръща околността в лъжовно и сънено място, сякаш съчинено от някой, който си няма друга работа, освен да съчинява места, невиджани и неописуеми с прости думи. Повече от изумително е например, че понякога отвъд призрачните склонове блъска симфонията на мощните си вълни морето и чак дотук се чува ехото от детонацията на тази мощ. Понякога в небето над селото се случва да захрехвърчат искрички, тогава си мисля, че са риби, запратени насам от мощния прибой – така, както чувствам и си представям морето от моята падина, самото то сякаш се извисява над хоризонтала, на който сме свикнали да казваме морско равнище. Никъде другаде не съществува усещането за такова високо море. Живо е, нямам никакво съмнение в това. Енергията му, която мени състоянията си от пълното блаженство на спокойствието до потресаващия величав гняв и до избухванията, за които споменах

преди малко, е всъщност невъобразимо същество с гуша. Случва се да се сети за нас и да ни изпрати знак за нещо важно: от време на време през устието на Велека, когато тя е пълноводна, се придвижват навътре в речните води самотни делфини, които идват да потрърбят призивно и радостно, за да поздравят човеците – може би искат да подсетят, че това село не е затворено и изолирано в самотия, а има възможности за връзка със света, безкрайни и утешителни. Не че не се досещаш сам за това, но да ти го съобщи истински делфин си е вълнуващо и красиво. Между другото, понякога имам потресаващо дежавю: някъде назад във времената дими кръгло плоско море, виждам напред морето себе си, прегърнала през хлъзгавия гръб малък делфин, пищим радостно с него и се изхвърляме във въздуха, правим гъвкави гъби с телата си и пак цамбурваме във водата, която ври и клоkochи край нас. И някакво огромно ефирно същество, с изтеглени като непълна утринна луна очи, погодно на танцуващо в небето Северно сияние, се е навесило над морето и над нас със загриженост и любов. Свободата има красиво го святост лице, ако си спомняте. Ами архетипно ми е, всъщност.

Напрег в живота предстои някой да ме нарече *Морето Янтара* и това ще е най-добротото попадение за собствено име, понеже се отнася до същността ми на жена, навесена над огромната вода от най-високия връх на Странджа. А щастие, самотата, любовта, тъгата, болката в слънчевия сплит са просто измеренията на моята гуша. Какво друго да са. Трябваше отгавна да го знам. Обаче като не се посирам да осмислям уроците си... Макар че може би те се осмислят госта по-късно. А сега просто се живеят до премала. Уф, ама много ми се живее животът, знам си: на тази земя, на това място, с тези хора, в това време. Във всяко време.

ЛЕВТЕР И МЯСТОТО

Левтер не се интересувал много-много какво мислят хората от други места за тукашното, разказвала ми е гъщеря му, баба ми Нена. А Ламбина съвсем от нищо не се интересувала, освен да гледа с далечен поглед към нещо невидимо, което се опитвала да достигне с мисълта си. Казвала, че уж кобилата на мъжа ѝ гледа така, но било по-вярно за самата Ламбро, както галено ѝ казвахме. Докато ми споделяше това за майка си, Нена бе сложила пръст върху слепоочие то си и бе го врътнала леко. Тя обича да ми разказва за детството си, за хората, с които е живяла, за свои близки и познати и на мен ми е интересно, само коментарите и квалификации те ѝ ми идват в повече. Изводите искам да си ги правя сама, не да ми ги напраща Нена. Но какво да я правим, такава си е моята баба. Учителка по литература, на всичко отгоре.

Достатъчно си му беше на татко Левтер, че на този свят има място за него, бе продължила тя, затова чуждото не го интересуваше. А също и далечното. Отвъд збора на къщата ни, оградена с трънена ограда, висока пет педи, колкото да не могат през зимата да я прескачат чакалите, се простираше онова нещо, на което бе кръстен баща ми: свободата. Поле,

река, планински склонове, небе, изгреви, залежи... Всичко, което не принадлежи на човек, може да се нарече свобода, не съм ли права. Господ е сътворил безкраен свят, нали, Левтере, бе възкликнала веднъж и кротката ни Ламбро, загледана в небето над нас с очи, пъстросини като крин, онзи, на който казваме *тъжен*. Тогава баща ми за пръв и последен път беше я цапнал през устата, уж на шега: Да не съм те чул повече да споменавах името на моя дрислъ Господ! Той пръста си не мръдна т о г а в а... ако го има, от какъв зор ще става съучастник, твоят бездушник измислен! Забранявам ти да вярваш в него! Нема такъв серсемин!... Доста по-късно през годините и на мен, някогашното хлапе, баща ми Левтер забрани да вярвам в Бог, макар че детето, което бях, нито вярваше, нито не вярваше в каквото и да е. Просто опознавах ген след ген света, а той ставаше все по-голям и по-величав пред собствените ми очи, та нямаше начин да не дойде момент, в който аз, малката, от само себе си да задам въпроса. Онзи, който го задават всичките милиарди човеци на тази планета: Кои е направил всичко това?!

Нена бе замълчала, след което, спомням си като гнес, бе казала замислено: Не знам обаче имаме ли и правото да се внушава на едно чисто непокарано дете, каквито несъмнено сме всички в ранното детство, че Бог съществува. Няма ли да е най-радостното, най-удивителното, защо не най-великото откритие детето само да се досети за неговото съществуване? Да си намира доказателства, едно по едно да ги открива с изумление и трепет. Това несъмнено ще е най-голямото и по-важно от всички велики открития на човечеството, не мислиш ли, Янтаро? След това Нена бе помълчала и беше се прокашляла с неудобство: Макар че аз... макар че много късно, бях възрастна, когато... Преди това бях комунистка в училищната партийна организация. Такива работи, на...

Това, което Нена сподели, ми хареса, естествено. Иначе все търсеше да ми обяснява, все искаше да разсъждава, да учи, да поучава, да е учителката, каквато си и беше, даскалицата по литература с всичкия малко външен патос на своята професия. По този начин до голяма степен опровергаваше собствените си думи, изречени в онзи ден: не бивало истините да се поднасят наготово. Независимо от това аз ù се възхищавах за много неща и най-вече за това, че в най-трудните за нея години, току-що завършила гимназия, омъжена-неомъжена и с малко дете на ръце, си плюла на ръцете и кандидатствала в Учителския институт, и го завършила, естествено, с отличен успех. На нея дължа много, увлечението си по българските поети, онези от началото на миналия век най-вече. И донякъде патосът, разбира се.

А защо прадядо ненавижда тази дума... Господ, запитах я тогава.

Защо. Защото... Нена занервничу, повдигна рамене и тръгна нанякъде.

Тогава отивам да питам Ламбрина.

Ръцете ù започват да подскачат в скута. Както си сега на припек в двора и гледа надалече, някъде зад девет планини в десета трябва да е стигнал погледът ù, Ламбро се опитва да осъзнае въпроса ми. Почти виждам как собствените ми думи объркано и виновно витаят над главата ù и вътрешният ми глас ми казва, че най-малко на нея е трябвало да задам този въпрос.

Прабаба въздъхва. Завърнала се е от далечното. Поглежда ме право в очите: Левтер мисли, че Господ пръста си не е помръднал да... тогава, през тринайста година, преди... да... Ламбрина изхълцва и понеже се е задала страхото, едва си поема гъх със свистене. Уплашено я тупам по гърба, сетне хуквам да наля чаша вода.

БУКЕТЧЕ ЦВЕТА

Прадяго коси тревата в задния двор, поспира начесто, поставя ръка над очите си, макар да няма нужда от сянка по това време и гледа в залязващото слънце. Плешилото му теме блести. Прабаба е седнала на терасата в ракутовия си стол, най-малкият в къщата, за да ѝ е по мярка и също гледа право в залеза. Тук всички като да спазват някакъв гревен ритуал, всеки ден по това време гледат в ниския залез. Включително и аз. Той сега е съвсем на ръба на планината и не заслепява. Ламбро е сложила юмрук под брадичката и така седнала, прилича на старицата от паметника в Копривица. Седи, уж вслушана в песента на Емил Димитров по радиото, което свири в къщата, но както обикновено гледа много надалече. Отвъд залеза навярно, изобщо не мога да стигна погледа ѝ. Сетне изведнъж си поема спазматично гъх, все едно току-що е излязла от гъното на Велека, чак се стряскам. И отронва: Сигурно е била бременна, имала коремче. И ризата ѝ отпред на гърдите понякога се подмокряла, от коластрата сигурно. С никого не била споделила още, но си личало. В онези години жените дълго пазеха тайната си, против уроку. Дори от мъжа си.

Въздъхва пак: Изостанала от групата бежанци да си набере цветя, можеш ли ти да си представиш. Цветя. По петите им злото, а тя цветя, шепти Ламбро, сложила пръст върху устните си. Цветя, отбила се да си откъсне цветя. Звъника. Или може би момини създи. Сетне объркала посоката. Само плитките ѝ останали да се веят на онази трепетлика. Когато се върнали да я търсят и най-сетне намерили мястото, видели как гръвчето трепкало с всичките си листа, не били виждали досега трепетлика да трепка така продължително.

Ламбро отново подпира брадичка.

Неочаквано пристига прадяго. За огромна наша изненада поставя в скута на прабаба букетче виолетов слез, който е окосил с тревата. Топни си го в чаша с вода, да краси стаята, неловко потъпква на място, сетне се връща с криви подскоци в градината и отново го нас достига равномерно свистене на косата. Ламбрина, цялата изчервена, вдига към мен очи, от изненадата са станали огромни като цветя.

КИТА

Затъкнали в устата ѝ бялата забрадка. Усукали плитките ѝ около ствола на малка трепетлика. Завързали ги с лико от близката липа. Разрязали с нож ризата ѝ от горе до долу. Заузреждали се всичките, били

седмина. Пъшкали, грухтели, ръмжали. Един засмукал от гърдите ѝ коластра и се задал, бременна е май, изплюл се, но не се отказал. По някое време припаднала. Те продължавали. Сетне си тръгнали. Дошла на себе си. Махнала забрадката от устата си. Вога, пие ми се вога. Напинала близо до себе си торбата, която била изтървала преди това. Извадила ножчето и отрязала плитките си. Станала, заклатушкала се, спъвала се, падала и ставала. Вървяла през планината, стигнала река, която се пенела като кипнало бяло вино. Била достатъчно дълбока. Преди това Кита се измила хубаво на брега: паднала на колене, смъкнала от себе си парцалите на ризата и разтворила в тази поза крака, занавежда се и загребвала с шепи, миела се и пак се навежда, и пак, и пак, все едно правела поклони. Накрая пила дълго и жадно, без да може да се насити на чистата и вкусна вога, и знаела, че оттук нататък жаждата ѝ няма да има край.

А реката течала ли, течала и нито един миг в нея не се загържал на едно и също място, и вировете ѝ приличали на майчини утробы, в една от които човек, ако рече, можело да се свие в спасителна ембрионална поза и времето на повърхността да го подмине.

ГРАФИКА

Първата жена на прадядо, Кита, младичка и закръглена. Може би е бременна. С канковидно лице, с притворени очи и с обли ръце, с коса, заплетена в плитку, които изглежда че стигат до под коленете. Усукани са около ствола на самотно гръвче. Дръвчето се е свело над жената, изкривено и безпомощно. Плитките доста приличат на златни змии. И на земята лаят сегем змии, само че черни и на нищо друго не приличат, освен на змии. Фонът е същият като на онази снимка, с типичния за тогавашните времена екзотичен фотографски декор: пенлива река, зъбери, от които текат буйни водопади, единствено облаче над върховете и огромна птица, ниско разперила криле. Ако човек се вгледа в птицата, потръпва за миг: тя има почти човешко лице, криви нокти и черно оперение. Същинска злокобна харпия... или още по-точно, една скрита под това оперение мойра... може би най-голямата, най-страховитата... Атропос, неизбежната.

Така и не съм намерила име на графиката.

РАКЛАТА

Когато прадядо размаза мухата върху стъклото на прозореца и помече черно-червена кръв, и той каза, хайде сега, Янтаро, почисти мазалото, и излезе, кой знае защо, съвсем внимателно затвори след себе си вратата. Почувствах се особено. Първо потръпнах за част от секундата, след това затраках зъби: беше не по-голяма от най-гребната конска муха, която бях виждала, но ми се стори, че петното, в което беше се превърнала, непрекъснато расте пред очите ми, набъбва в локва и заплашва да се разтече на пода. Получих спазъм и повърнах. Сетне се овладях и хукнах да

се мия. Донесох парцал да почистя повърнатото, поколебах се и вдигнах глава към прозореца: мазалото от мухата се бе свило до действителните си размери. Възгъргнах, отидох там и внимателно го избърсах, след това почистих пода и отново се втурнах към чешмата на двора. Мих се дълго, накрая напълних кофата с вода, вдигнах я над главата си и се полях цялата, както си бях облечена. Бежовата рокля на кафяви точки, която майка ми Вида предния ден беше ми ушила, залепна по тялото ми като втора кожа, надупчена от стоножки. Застанах на припек, опрях гръб в стената на къщата и зачаках слънцето да ме изсуши.

Изпод увисналия листак на дюлята, натежала от корав плод, излезе Ламбрина. Огледа се, направи ми знак с пръст върху устните, пак се огледа. Със ситни стъпки дойде при мен. Подаде ми суха, намоплена от слънцето рокля, повдигна се на пръсти и като ме гледеше със сияйните си ириса на красива пъстроока царкиня, зашептя остро: А дядо ти е убивал. Много врагове е убил. Защото, какво правят мъжете на война? Врагове убиват. Ш-ш-ш-т-т... Те всичките се мислят за врагове, и едните и другите, нали схващаш. А когато човек си мисли, че има да отмъщава и на Господ, нищо не може да го спре във войната. Така смятам аз, Левтер нищо не е споделял за т о в а. Ела да се вмъкнем двете в грешника. Ама тихо, да не разбере прадядо ти, че ще ме разпори през корема със сабята си френгия и на чакалите ще ме захвърли през оградата. Прабаба се поусмихна: Шегувам се, светла моя, нема да го направи. Ела с мен, защото искам нещо да ти покажа.

Влязохме на пръсти. През рехавата тъкан на пердето се процеждаше светлината на лятото и Ламбро цялата светеше наред стаячката. Застана пред раклата, опипа синджирчето, което висеше на врата ѝ, сетне бръкна в пазвата си и извади края му, на който висяха бяло кръстче и черно ключе. Отново постави пръст пред устните си, намести ключето в катинарчето и отключи. Някъде от вътрешността на къщата се чу хъркането на Левтер, по едно време той направо изръмжа и ние замръзнахме на местата си. Ламбро нервно подгръпна тънката си жълтеникава плитка и като момиченце захана крайчеца ѝ. Така правеше винаги, когато е неуверена и притеснена. Въпреки това, наведе се и забърника там, не можех да видя какво точно има вътре, но си личеше, че не са много неща. Извади събрана на вързоп кенарена кърпа, развърза възела и постави кърпата върху капака на раклата. Ела, кимна ми. Виж тези тенекеята, кръглите. Медали за храброст, раздавали им ги от Централните сили, за кураж и да се чувстват герои. Дядо ти ги хвърли преди години в казана с боклука, но вечерта тайно от него ги извадох, измих ги и ги прибрах. Щото, каквито и да ги е вършил в моя живот човек, едни доказателства за извършеното, ако унищожим, други знаци и белези ще се появят да му ги напомнят. Нема отърване от онова, което сме вършили в живота. Не знам какво е това място във всякой човек, но вътре в него си е, скрито на дълбоко като вързоп, завързан със здрав възел. Нали затова казваме: *Душата му вързана на възел.*

А ти ела, Янтаро, разгледай снимките. Виж тази. Ето го Левтер, същински горд слънчоглед сред останалите. Виж какъв е висок и изправен. Виж ги, мъже като мъже, нема защо да се боиш нито от него, нито от тях,

Янтаро... нито от мазалото на... на мухата... Всеки иска да живее, нали затова е отворил очи в белия свят. Да живее. Но понякога не става както го мислим, друго става. А мухата, какво толкова, тя е вредна кръвопийца... и на лайна каца, и на всякакви мръсотии. Знам защо те отврати, не мисли за това, пък и не е момичешка работа да се вторачваш в черната кръв на злото, не си го извършила ти... и знам, знам, че видя... видя и златните тичинки на живота там вътре, наред черните и черва, нали...

Слушах Ламбро и само я гледах. Цялата грееше. Фигурката ѝ бе паднала точно в снопа слънчеви лъчи и трептеше. Нея светлината винаги намираще да я обгърне. Които ѝ бе дал името, трябва да е предусещал, че ще е най-подходящото за нея.

Хвърчащо листче, написано на ръка, с подписа на Левтер и с отпечатък от палеца на друг човек: Аз саморъчно подписалият се (трите имена на прагдо) давам сигурното си съгласие за замяна на шестнаесте брава от моето стопанство което по време на бежанството успях да прехвърля тук като крави 3 броя, волове 3 броя, кози 10 броя срещу 3 броя коне и 1 брой кобила, получени от джамбазина, именуващия се (трите имена на търговеца) ведно с полагающите се такъми... Лето 1915.

ОТ ДНЕВНИКА. ПОМНЯ

Все повече съм сигурна, че ако има някой на света, който те приема с всичките ти падания и ставания в живота и с всичките ти неизброими грехове, то този е Мястото. Той е. Не е грешка, поне доколкото аз чувствам нещата: Мястото е някой, не е нещо.

Помня следите на охлювите, изтеглени като серпентини из мократа поляна. Бляскави, слюгести – краят им не се вижда. И лазурното небе помня, също и ситните бели цветчета на лайкучката, едва наболи из тревата, както и формата на единственото облаче над главата ми, а също и калинката, която лази по загорялата ми ръка от върха на показалеца до голото ми слабичко рамо и разтваря крехките си крила – съвсем точно помня посоката, в която отлита. Виждам съвсем ясно загорялата раничка върху коляното си с формата на кафява нощна пеперудка. Чувам гласовете на две жени, които някъде надалече разговарят на висок глас и се смеят. В слънчевия сплит ме полазва сладък гъдел – не зная гумата, която може да го изрази, нямам представа, че никога няма да я узная.

Но най-вече помня огромното невидимо присъствие на всичкото място.

ТРИ КОНЯ И ЕДНА КОБИЛА

Та, Левтер имал три коня и една кобила: Зехтин, Рошав, Вихър и Велеца. Първият, както се разбира от името, бил кротък и послушен не като за кон, алената му кожа греела гладка и лъскава като намазана с гръцки зехтин. По пеперудите се заглеждал, по водните кончета на Велека

и нощем по звездите. Много обичал сутрин рано да мие очите си с лятната роса, която блещукала върху листата на бързината край оградата. Заравял глава там и пръхтял от удоволствие. Чистник с чистника му, начи, подсмивал се под мустак Левтер, германец суций по хигиената, нали ги знам германите от предишното ми воюване във войната, на бойното поле вода за пиене не си оставяха, за да се уливат с нея всяка сутрин и вечер. Ама нема лошо, нема, де... Имал слабост към Зехтин, все едно животното било нещо повече от самия Левтер. Изпитвал към този кон неприсъща за тежкия си характер нежност, но и необясним респект и уважение и не изисквал кой знае колко от него, когато впрягал конете за пролетната и есенна оран. Нещо неприсъщо за Левтер като поведение и отношение към всичко останало в този живот. Кон като кон пък бил Рошав, събирал да ношуват в огромната си грива всички тукашни ветрове, а опашката му обирала по пътя всякакви тръни, бодули, сламки и треви и той по едно време престанал да полага грижи да го чисти от тях. То хептен гиво, та гиво, мърморел поусмивнат, обръщал му гръб и отивал да погали кротушкото Зехтин, някак жалостно и снизходително в първия момент, но веднага се отгърпвал смутен и изчервен заради собственото си размекване. Третият, Вихър, бил повече от вихрен. По-буен и от Рошав. Неописуем. Черен като сенегалците от войната, които по-късно оживяваха в спомените на праядо. Когато над изваяната конска глава се кълбел мълките на планината, жребецът приличал на неземец, като да е излязъл от приказки от гревни времена. Сигурно помните, когато един такъв приказан кон изпръхтява, от ноздрите му излиза пламък, от очите му просветват мълци, под копитата му хвърчат искри.

Пристигнал след година друг хитър джамбазин, той пък искал да купува. Огледал конете, позасукал мустак и предложил шанка пари за Вихър. Левтер, който тогава се стягал да участва за втори път във войната, след продължителното половин година домашно лечение и поради причина на вътрешната си тревога от неизвестността бил станал особено чувствителен към всичко наоколо, надушил, че чужденецът се възползва от ситуацията, затова е тръгнал да търгува търговията си. Разбеснял се, за малко да изрита човека от двора си: За тези пари дори козата си Велека нема да ти продам... с някаква си шанка пари! Друм да те нема!... Тогава джамбазинът поускал да купи за половин шанка пари Зехтин, но праядо и за него отказал. Да е знаел Левтер съгбата си, може би е щял да поуска да продаде коня и за четвърт шанка пари, но кой ли знае написаното върху пергаментите на тайната, никой на този свят не може да надникне там. Така казваше прабаба, колкото пъти си спомнеше джамбазина и гнева на праядо, който според нея също поускал през ноздрите си пламък, а от очите му хвърчали искри. Виелица тогава се уплашила, чак сълза ѝ потекла от едното око, продълговато и с мигли като черна пеперуга. Тя пък била бяла и замислена кобила. Замислена, повтаряше ми Ламбро, та нема накъде. Гледа те с онова красиво око без дъно, през тебе гледа, но не те вижда. Някъде далеко се е пренесла, все едно има едно място, което иска да достигне с мисълта си и все не успява... Така всъщност гледаше самата Ламбрина, но определено не го съзнаваше.

БРОЕНИЦАТА НА ВРЕМЕТО

Левтер имаше слънчевожълта броеница. Пазеше я за спомен от прагядо си, който май бил посетил Божи гроб. Четеше си любимата книга *Порт Артур* и въртеше броеницата. Чаткаше зърната едно в друго от сутрин до вечер и до такава степен бе свикнал да я държи в ръцете си и да обикаля с пръсти нейния несвършващ кръг, че тя беше станала част от него. Така ми приличаше на човек, който методично, вгълбено и съдбовно отмерва секундите на времето със собствените си пулсации, преминаващи през върховете на пръстите му в лъскавите зърна – тридесет и три на брой, точно колкото са земните години на Христос. Разбира се, през ум не му бе минавала мисълта, че тази броеница има нещо общо с омразния му Господ. Един ден обаче Нена, каквато си беше в прав текст, му подхвърли: Не вярвай, върл атеист си, пък мяташ божигробска броеница. Помня, Левтер спря да върти кехлибара. Лицето му се изопна, отвори уста да каже нещо, но се отказа.

Броеницата изчезна някъде и без нея той видимо стана груг, *по-несигурен* човек. Сякаш бе престанал да върши най-важната работа на този свят. Само пръстите му помръдваха по навик. Втрепенчен в тях, гядо се опитваше да отброява времето наум.

ОТ ДНЕВНИКА

Когато през лятото на 1916 Левтер за втори път тръгнал на война, бил на трийсет години. Косата му била руса като слънце и с ръст от близо метър и деветдесет той наистина приличал на викинг от далечните северни страни. Страховитите шевове от операцията били скрити под шаячната му военна куртка, той и на Ламбро не давал да вижда белезите. Ще се уплашиш, жено, разпран бях като коледно прасе, отстранявал я от себе си, когато предлагала да му помага при къпането, да му изтрие с твърдата платнена кесия гърба и след това дълго да го облива с пенлива сапунена вода. Сякаш бил забравил, че тъкмо тази жена се грижела всеотдайно за него, когато го били изписали от лазарета и го върнали *вкъщи на доизживяване*. Първия път, като отметнала ризата и внимателно развила с треперещи ръце бинтовете, и гледката се разкрила пред очите ѝ, припаднала: притъмняло ѝ и полегнала в несвят право през опънатите му върху ореховия гюшек крака. Той положил усилия, протегнал ръка и я поразтърсил: Ламбро, нема страшно. Нема да те оставя сама в моя живот, обещавам ти, жено, доведена ми от съдбата. Нема да те оставя в неволя... гълъбицата ми... Малката жена трепнала и се съвзела, мисля, че тъкмо последната гума трябва да е върнала помътеното ѝ от горест съзнание. Вдигнала се, постояла и силно зажумяла, може би ѝ се е приискало след голямата тъмнина на болката светлината на надеждата да ѝ се стори по-сияйна, когато отвори очи. И тя широко ги отворила. Такава беше Ламбро, малка и крехка, но гледаше света с храбро отворени очи, необикновено красиви, съвсем като очите на царкния от приказките.

Та, както вече знаем, Левтер се сбогувал със своите, не приел нежното бяло кръстче на Ламбрина, захвърлил го в тревата и тръгнал, като водел и коня със себе си. Записали ги и двамата в числения състав на 22 пехотен полк. Показали му мястото в общата палатка и той метнал торбата върху свободния сламен дюшек, опънат направо на земята. Хайде, сенега-лецо мой, гръж се, войнико, започва се, целунал коня по челото и отишъл да разбере нещо повече за службата на Вихър.

ПЪРВО ПИСМО НА ЛЕВТЕР ОТ ФРОНТА

Буквите на места съвсем са избелели и за да ги разпознавам, накланям листа насам-натам, търся да намеря най-точното положение, при което на светлината да изпъкват следите от химическия молив, да проблясват повече върху пожълтелите лист и така да се досещам кои са. Прагядо е бил писар, но както разбирам, мал е свой си произволен правопис и на моменти някои изречения звучат твърде многозначително. Обаче, справям се. Чета ги в следобедите, когато той задължително ляга да поспи и от вътрешността на къщата се чува страховитото му хъркане. Ламбрина е отвън някъде или седи в салона и внимава старият да не ме изненада. Прагядо общо взето добре е редил гумите и мислите си, само препинателните му знаци никакви ги няма, тук-там някоя хвърковата запетайка или точка не на място се появяват и тъкмо когато си свикнал с липсата им, изведнъж те изненадат. Друг път изненадващо са си съвсем на място. Но писмата са повече от интересни.

Ламбрино моя да не се тревожиш тревогата ти конете ще я чувстват и ще имат напрежение, а моите коне трябва да са спокойни и силен дух да имат за силния дух тук на фронта често ни повтарят и така е а ти жено не плачи, погалвай ги, давай и на малката Нена да ги гали, коне и деца особено добре се разбират а ти погали детето от мене, че в живота не ми идва никак да го правя див съм аз и ти го знаеш.

Вихър е добре развозва вода по окопите по време на затишие и аз с него, а когато съм свободен ставам писар, помагам на главния писар в голямата бяла палатка. Дадох ми каруца и понякога с нея извозвам ранени до лазарета, такива мъжки военни работи не са да ти ги разказвам. Засега това е, още малко да заздравеели раните от предишното ми раняване изобщо не трябвало да ме мобилизирват повторно. Оздравея ли каза лазаретният дофтор тогава отивам в окопите, но той не вярва това да стане.

Главният писар е офицер умен. Млад, с брадичка. В тила е бил писар и сега временно е такъв за няколко дни, докато чака да го назначат за адютант на голямо началство. Нещо документите минават през началствата и той чака тях. Обучава през това време начинаещи писари: военна писменост за това кой пристига, кой ранен, кой убит... И от името на неграмотните войници пишат писма до семействата им. След работа се събират други подпоручици в палатката му и говорят неща, дето не разбирам, понякога на французки си обменят думите тогаз хептен на враговете заприличват, откъм вражите окопи се подвикват същите думи.

С този подпоручик добре се разбираме аз мълча, той говори и това е най-доброто разбирателство. За мен много полезно. Понякога реди стихотворения ама да видиш ти какви особени не каквито в отделенията четяхме от читанката, пред другарите си ги казва без да чете и те на него казват други едни подредени думи на всякакви езици. Веднъж главният подпоручик писар каза стихотворение, от което даже думи запомних и току си ги повтарям: Аз станах, небето бе празно и глухо... аз плачех, тълпата бе ледно бездушна... Присвива ме стомахът от такива негови думи. Много знае момчето и хубаво пише, щом под лъжичката ме присвива писаното му. Така е с всичко хубаво и от тебе ме е присвивало, сега отдалече мога да ти го кажа. Неук съм почти в сравнение с тях и не всичко разбирам на подпоручика временен писар, а ме държи за гърлото докато слушам през тънкия брезент на палатката. Лежа си навън в каруцата, Вихър изпръхтява от време на време, гледам звездите и слушам тези думи на учените мъже защото какво друго да правя по време на затишие. Когато е замлъкнала войната, но знаеш, че е за малко, човешките думи, Ламбро, имат някакъв особено важен смисъл, най-особено ако ги изговарят хора като тези в бялата полева палатка. Много важни думи знаят тези подпоручици и не разбирам защо са ги изпратили на окопите. Викам си ами ако нещо стане та куришум ги поразя язък им за думите, дето никой повече нема да чуе.

Хайде сега сбогом до писането друг път. Вихър е добре не го мисли, а Зехтин да гледа звездите го оставяй и Виелица нека си гледа към онова далечно място. Малко безнадеждна е тази работа, но такива са се появили на белия свят, какво да се направи. Пък и те двамата са за красота, нали знаеш. А Рошав да не го преумориш работникът с работник надежден е той и работлив, на такива се крепи светът... някой опъва и заради другите... но пък и без такива като Виелица и Зехтин хептен не може този свят... и да ти кажа ти също Ламбро си от тази порода дето светът много ще загуби откъм сърдечност и хубост и от другото, онова дето не знам как се казва, но знам че под ребрата му прималаява на човек от него... Погали Нена че хайде химическият молив свърши, плюнча но вече не пуска боя пък и аз много се отпуснах да пиша, туй ме прави нервен знаеш... не съм по приказките особено...

Добавено: Една вечер чух моят главен писар да говори пламенно на другите офицери и настръхнала някак беше тишината, в която те го слушаха и вика знаете ли какво научих какво само разбрах от един французки пленник? От другата страна на фронта при врага знаете ли кой е срещу нас, братлета? Самият Аполинер, представяте ли си вие или не? Аполинер да ми е враг! Абсурд! Ами ако аз го видя срещу себе си, ще се втурна да го прегръщам нежелам да го убивам... Войната си е идиотско нещо, да си го кажем насаме господо. Иначе да, патриотично нещо е по такъв принцип е замислена и какво да възразя срещу това няма и да го направя, когато не сме насаме... Така рече той за някакъв си френски Аполинер. Запомних и това име. Покрай учените глави и аз учен взех нещо да ставам.

Ламбро моя, какво да ти кажа тез негови думи ме поразиха и сега не-престанно ги мисля. Хубаво е някой да изрази ясно и достопонятно онова което сам мислиш, без да имаш думите да го изговориш.

СВЕТАУНО МОЯ

...Левтер лежи върху мръсната слама в каруцата под открито небе. Наблизо Вихър изпръхтява, сетне отново настава тишина. Тишината на войната не прилича на тишината на мира. В спокойствието, еднакво опасно и от двете страни на демаркационната линия, се е спотаила самата война. Ама пък и разделителна линия, мисли си Левтер, никаква не се вижда, а разделя хиляди мъже, които очите си не знаят, пък мислят за себе си като за врагове. В умовете на хората е тази линия, просто никъде другаде не е. Измислица, лъжовно нещо, а все едно е стена. Ето на, светулки си прехвърчат от едната към другата страна, пагат звезди от едната половина на небето към другата, костенурки се влачат в тъмното из бойното поле и не им пука на чия територия са, и жаби безстрашно си подскачат, очите им светят като лупи на лунната светлина. А рече ли човек да се изправи и да тръгне по тази земя, гето на никого не е и понеже той има правото да си ходи където си иска, в която и да е посока през всичките измислени от човеците невидими линии, отсреща неочаквано – Бум! – и го няма. Само защото решил да походи по земята, която е на всички.

Левтер се завива през раменете и заспива.

На разсъмване го събужда росата. Капе върху лицето му от гръбчето, под което е разпрегната каруцата. Наоколо се кълби млечна мъгла и утрото обещава да е свежо и красиво. Дълго гледа звездите, които гаснат една по една, поусмихва се: Я виж ти, и аз като Зехтин съм се разнежил, да му се не види! Дано Ламбина не го товари с тежка работа и него, той е кон за свободата, не е за тежък труд моят звездоброец, нито пък е за война. А Ламбина, моята Ламбро... сигурно все така захапва крайчеца на плитката си и гледа света с все същите отнесенни очи.

Изведнъж дочува гласа ѝ: А пък аз те обичам, войниче! Много, много те обичам!... Съвсем нейният глас, но от времето, когато я намери и за пръв път надникна в нея, и му остана белег от погледа ѝ. Левтер се понадига пак, объркано се оглежда.

Зад най-близката палатка стоят един от подпоручиците и младата милосърдна сестра Светлуна, доброволка, учителка от самоковско село. Момичето е облегло глава на гърдите му и повтаря, обичам те, пази се, обичам те, да се пазиш, младият мъж несръчно я гали по разпиляната изпод бялата забрадка кестенява коса. Искам тебе да опазя, ако е възможно, казва и я обгръща. Заразкопчава несръчно куртката ѝ, сестрата му помага. Белват се гърдите ѝ, малки и настръхнали от хладината. Мъжът гледа с почуда и нежност, неуверено започва да ги гали. Сетне все така бавно и предпазливо съблича от раменете ѝ куртката, двамата заедно се оправят с шаячната пола. Докато подпоручикът търси място в тревата, за да опъне болничния халат, който навярно е изнесъл от лазаретната палатка, сестричката стои, обгърнала с ръце раменете си и с лакти свенливо прикрива гърдите си. Мъглата се носи плавно край нея и прикапва в сивия въздух на развиделяването, влажните талази оплитат косите ѝ. Тя потреперва.

Наоколо са бараките, палатките, каруците, фургоните, чува се хъркането на мъжете, слабият вятър довява остра упойваща миризма откъм лазарета, откъм окопите се носи друга една смесена, на мокра земя, на урина и на още нещо, сладникаво и солено едновременно. Милосърдната сестричка стои насред всичко това, наоколо е война и тя стои насред войната гола и трепери. Малка и нежна, и много храбра жена е тази, мисли Левтер. Гола жена насред самата война, истинско чудо. Ама гледка, сърцето ми къса. Любов. Човешка работа, дори тук, насред всичката леш, сме си най-първо човеци. Бях забравил, мамка му. Такава беше и моята Ламбрина, когато за пръв път...

Подпоручикът загръща сестрата в друг лек халат от бяло хасе и внимателно я вдига, обгърнал телцето ѝ. Светлуно моя. Момичето внезапно се разплаква, болиш ме, че те обичам, болиш ме, не знаех, че любовта боли, милият ми... Искам си живота, искам го целия от начало докрай и винаги с тебе го искам, завинаги този живот с тебе, любими...

Левтер се опомня, замята се презглава с влажното огееяло и затисва с глани ушите си. Вихър изпръхтява тревожно, пак и пак, и пак, и в същото време силен взрив накланя каруцата. Мъжът пада на земята, изведнъж оглушал и онемял от силата му. Все пак успява да вдигне глава, колкото да види и за цял живот да запомни как наоколо летят парчета от палатката, черна пръст и камъни, а също и телата на подпоручика и Светлуна, летят гвамата високо в небето и не могат да се снисшат и да се върнат обратно на земята, навярно и не искат да се върнат на тази земя никога повече, и в настъпилата тишина Левтер дочува някъде от високото чист и силен гласа на момичето: А пък аз те обичам, войниче, много, много те обичам!

ЛАМБРИНА, ЗЕХТИН И ВИЕЛИЦА, МАРТ 1918

Този ден разсъмването едва се случило, бавно и мъчително изгряла светлината. Над селото легнало оловно небе. Земята била мокра и кална. Сякаш не било светлият месец май, а измъчена тягостна зима. Ламбрина позавила Нена да си доспи и излязла. Вятър като предчувствие я накарал да потрепери. Заметнала раменете си с шала, прекосила двора и седнала на трикракото столче до козата Велека. Поизмила виметата и започнала да я дои. В бакърчето зацъркали бледи струи, съвсем воднисти. Ламбро въздъхнала, погалила козата по хърбавия гръб и пак въздъхнала. Изхърбавяхме всички в тази къща, казала на глас, външно и вътрешно изхърбавяхме. Пък ти да прощаваш, сестро. Ако не бяхме в такава гладна нужда с малката, немаше ярето ти да изядем. Друга коза щяхме да си завъдим, обаче понякога се налага да мислим първо за нас си... Отвързала козата, потупала я леко по хълбоците и я подкарала към дупката в трънената ограда, откъдето животното излизало да пасе направо в полето. Има вече майска тревичка, понаси си, Велеко, защото ако не си ти, от глад ще умрем.

Тъкмо козата изчезнала през оградата и тъкмо Ламбрина тръгнала накъм къщата, на портата някой почукал. Нетърпеливо и силно, вдигнал

шум като за военна тревога. Ламбро захапала края на плитката си. Отпънала резето, отворила и се отдръпнала: отвън стояли няколко мъже и на лицата им била изписана мрачна решителност. Един от тях бил праметнал през рамото пушка. Реквизицията, сурово изрекъл този мъж и непознатата дума още повече стреснала жената. Доведу козата, говеду и единия кон, наредил въоръженият и Ламбрина схванала смисъла на думата. Няма пък, отронила глухо и закрила очите си с ръце. Не ги давам. Един кон вече изпратихме на фронта. Друг умря.

Тогава я хванали за раменете и я отместили от пътя си. Запогличвала след тях, все така захапала края на плитката си. И малката се била събудила, стояла на балкончето на къщата и треперела от утринния хлад. Къде е козата, сритали вратника на празната козя къщичка. Вчера минаха едни други като вас и я прибраха, съобразила да отговори Ламбрина. По очите я познали, че лъже, но коза наистина нямало никъде из гвора, нито в къщата, затова тръгнали към яхъра на конете.

Зехтин изпръхтял и замятал опашка, вдигнал крак и започнал да рие въздуха. След това неочаквано се втурнал, прекосил гвора и като се метнал през трънената ниска ограда, препреускал през полето. Гледали след него чак докато го изгубили от погледите си. Кобилата, значи... друго не ни остава, изплюл се мъжът и едва тогава погледнал Ламбрина. Тя пък погледнала към Виелица: не помръдвала, лежала си, бяла и гребна, и не отмествала от хората далечните си красиви очи. Черните ѝ мигли не помревали. Тогава жената, както си стояла, добила някаква сила. С две големи крачки преодоляла разстоянието до кобилата, метнала се по мъжки отгоре ѝ и я сръчкала в хълбоците. Животното бавно и внимателно се изправило. И Нена била готичала, жената се навела, погала ръка и малката увиснала за миг във въздуха, сетне също се озвала горе. Майка ѝ я обгърнала с едната ръка, с другата направила жест като мъж: Махайте се, иначе хуквам накъдето ми видят очите с това дете и с този кон, а вие пред Левтер ще отговаряте... Ми да те видим, де, позасмял се гневен мъжът. Ламбрина погалила животното по шията, навела се към ухото му, хайде, милата ми, настигни Зехтин, хайде, тичай при свободата... и кобилата като да я разбрала, изпръхтяла, вдигнала крак също както бил направил конят преди това и изрисувала с него грациозно движение във въздуха. След това препреуснала през гвора. В мига, в който направила висока протяжна дъга над трънения венец на оградата, отекнал изстрел. Виелица все пак успяла да преодолее препятствието, тялото ѝ вече се било устремило към поляната, към полето, към далечината и нямало връщане назад. Процвилела с някакво почти човешко изумление, след това като да се спънала и много внимателно коленичила, и едва когато жената и детето се смъкнали от гърба ѝ, се опънала в калта.

Двете клекнали край тялото на Виелица и се затресли, тресели се и мъбчали, и само я милвали, без да могат да спрат да я милват. Пристигнали мъжете, повъртели се наоколо. Ранен в крака кон значи умрял кон, казал онзи с пушката, насочил я в главата и гръмнал. Уцелил Виелица в шията, от артерията бликнал ален фонтан. Жената и детето запищели, кобилата цялата помръднала, в някакъв порив повдигнала глава и отпредила

очи към далечината. След това се отпуснала и потреперила за последно, и останала да лежи в калта като снежна преспа.

Мъжете отрязали главата на Виелица, метнали я в пролетния зелен лапаг край оградата и се заели да разфасоват тялото. Реквизираме месото, съобщил главният, ще ти оставим кило-две да сготвиш на детето. Това всичкото отива на фронта... Как пък не, спекуланти такива, вяло се сопнала Ламбро и затворила в шепи лицето си, и мълчаливо са заклатила. Привечер натоварили в каруцата чувалите с парчетата от тялото на Виелица и като я задърпали и забутали, и колелетата ѝ заскриптели през двора, тръгнали нанякъде.

Към полунощ, когато детето най-сетне се успокоило и заспало, Ламбрина застанала до прозореца. Небето се било изчистило, греела луна и трептели звезди. Внезапно изпръхтял Зехтин. Жената гръпнала пердето докрай и го забелязала да прескача оградата. Конят видял в тревата светлеещата глава на Виелица, застанал до нея и тревожно процвилал. Сетне вдигнал своята глава към звездния свог и загълго останал така, неподвижен и взрян в небето.

НАЗАД ВЪВ ВРЕМЕТО, ЗАВРЪЩАНЕТО

Левтер върви през планината по пътя за гома, същият, по който преди две години бе тръгнал на война заедно с Вихър. Посяга понякога, вади от торбата смачкан вестник *Родина* и за стомен път чете едно и също: *След тридневни ожесточени сражения войските на Съглашението извършват пробив в района на Добро поле и предприемат незабавно настъпление към старите граници на България. Този разгром е основната причина за избухването на Владайското войнишко въстание, което бързо е потушено. България е незабавно принудена да подпише в Солун примирие, с което излиза от Първата световна война. Това примирие, подписано на 29 септември 1918 година, е срамен и тъжен факт за българската държава и истинска трагедия, понеже предвижда изтегляне на българските войски от територията на Сърбия и Гърция, както и незабавна демобилизация, а също и безкомпромисно предаване като военнопленници на българските войски, намиращи се по същото време на запад от Скопие. Съглашенските войски получават правото да преминават през българска територия, да използват влаковете, железниците, всички видове пътища и пристанищата, да установят контрол върху телефоните и телеграфите. Предвижда се окупация на някои стратегически пунктове и отваряне на българските пристанища за съглашенски и неутрални кораби. Цар Фердинанд I е принуден да абдикира в полза на сина си княз Борис Търновски...*

Левтер чете и препрочита, пъшка и псува, гейба мааму мръсна гейба, и за какво беше сичкото на кървавото поле? Повъргаляхме се с онази мръсница войната из осраните ѝ окопи, взе ни силите и ето ти резултатът... Става и прогължава, и колкото по-малко път му остава да извърви, толкова повече започвам да тежат краката му. Целият се чувства напрежал, мръсен, лепкав. Чувства се чужд на мястото. Мамка

му, свой съм, казва напосоки, но сам не си вярва. Началото на есента е все така красива, каквато винаги е била в планината, в тихата предзалезна привечер откъм морето на талази се носи и мирисът на сол и водорасли, във въздуха се провлачват ефирни паяжини и трептят златисти искри, но нищо не го радва в този момент.

Върви, потънал в себе си и даже не забелязва кога е застигнал непознат мъж. Левтер е изненадан, мъжът е облечен в мръсна италианска униформа. Врагът, какво търси тука пък италянец. Докато да помисли, онзи застава мирно и му отдава чест. Левтер също докосва с ръка слепоочието си. Мъжът посочва с пръст гърдите си: Io sono Sergio. Серджо, схваща Левтер, къде си се объркал по пътищата. Италианите се бихте с австро-унгарците, но чух, че няколко роти били препратени в помощ на френците и ингулизите. При Дојран. Там ви опуха генерал Вазов, здравичката ви опуха. Ти, Серджо, как си оцелял? Страхотия е било, кървавице. Вярно ли гумам? Дојран, Дојран, клати глава италианецът. Левтер промърморва: Ама пък подир това вие при Добро поле ни такавахте и нас, и майката България. Серджо пак клати глава: До-бро поле, До-бро поле. Сетне вади от вътрешния си гжоб плик, започва да го сочи с показалеца на другата си ръка и без да го отваря, бавно, все едно чете, изговаря с усилие на български: *... ти си слунцето... на моя живот... и след смъртта ми изгрявай сурце мое Зоице... огрявай мрака ми моя Зоице... радвай се на живота моя Зоице и след мене...*

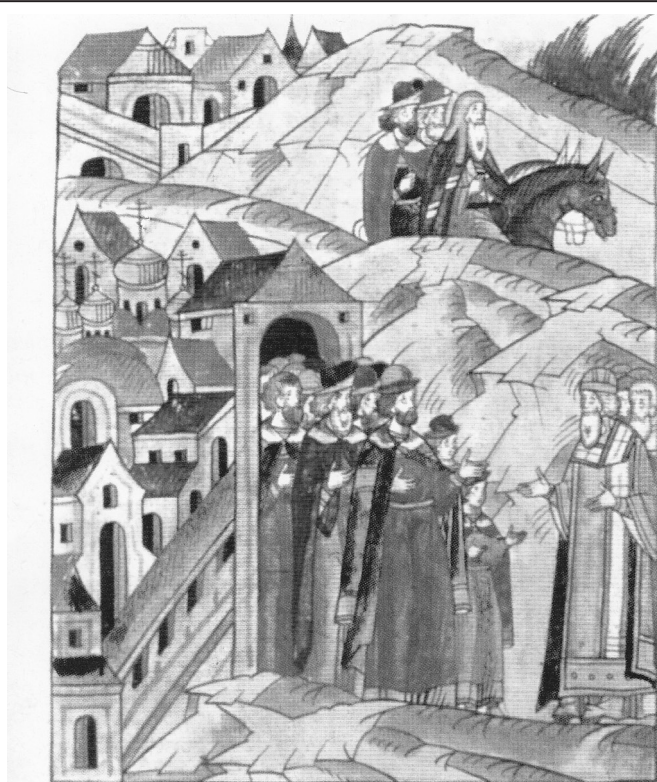
Слизат в падината по зграч. Левтер посочва къщата на Зоица, стои и гледа след италианеца. Поклаща глава. Сетне тръгва по своята улица. Сърцето му започва да бие ускорено. Направо бумти в гърдите му. Ето я неговата къща, в едната стая свети, сенките на Ламбрина и малката трептят върху пердето. Засилва се да прескочи трънената ограда. Помислил си е преди това, ако съм свой, ще ме пусне, ако съм чужд, ще се оплета в трънаците. Успява, тръните само са разгразили грехата му. В яхъра процвилва Зехтин, някак тревожно. Конят ми, добричкият ми кон, кротушкото ми, втурва се натам Левтер, внезапно разнежен, сега ще те прегърна, звездоброецо и всичко ще ти разкажа. На тебе ще го разкажа, нема защо Ламбрина да безпокоя с грозни войнишки неволи. Отваря вратничката на яхъра и все така устремно стига до Зехтин: Ето ме. Завърнах се.

Конят изпръхтява, след това мощно процвилва. Уплашено и яростно едновременно. Вдига крак и с тежък ритник блъсва Левтер в гърдите, праща го в средата на помещението, където той се блъсва с гръб в опорната греда и полита в обратна посока. Зехтин го ритва още веднъж и го простира на земята.

Не че не го беше познал Зехтин, Янтаро. Конете не забравят стопаните си, които са ги обичали. Но ето нам, премаза го, смаза го, на пухтия го направи тогава. Добре, че прогължи да пръхти и цвили страховито, та го чух и изтичах да разбера какво става. Левтер лежеше, проснат като мъртъв в локва кръв и в първия момент даже не повярвах на очите си, стоях и гледах вцепенена. Не бе мъртъв обаче, беше в безсъзнание от сил-

ната болка. Стенеше. Опомних се и хукнах да търся мъже, да помогнат да го внесем въкъщи.

Питах Ламбринна защо се е случило по този начин, нали Зехтин е бил най-кротък сред конете им, пък и с Левтер се обичали. Защо, защо, възгъхва Ламбро, захапала плитчицата си. Не се ли сецаш, слънце мое, Левтер му е замирусал на кръв и смърт. На война му е замирусал. На всичкото зло на света му е замирусал и конят ни звездоброец е вдигнал крак да се защити от него. Ей затова беше сакам твоят прадяго, оттогава му беше. Петдесет години живя още и коня Зехтин надживя, и плака заради смъртта му.

**„Киприан
пристига
в Москва“.
Миниатюра
в Илюстриран
летописен свод
(XVI в.)**

И прииде киприанъ изъ киепапамоу сѣдъ
начетъ первотоу . Сѣ или попласце въ пра
здникъ познесе на хилъ . не рече его
къмъ сѣмъ и къи зде тѣмъ спомни изъбо
тары не ошесѣмъ на родо со
многочоуе
спіію

Бисер Тошев

ЧУДНИТЕ ПТИЦИ

Разказ

Преди време бях закъсал за пари. Често ми се случва. Помогна ми познат банкер. Прегледа досието. Нямаш грижи, каза. И на другия ден бяха в сметката.

– Не се чувстввай задължен, нищо няма да черпиш! Но искам да гойда на лов на този твой прословут Дунав, рече ми.

Ще гойдеш и още как. Ние с Дунав сме посрещали всичко, реагирам спонтанно с вроденото ми ломско чувство за гостоприемство. Веднага си представям гългата трапеза край бивака на залез до лодката, рибата на керемуга върху жар и къкрещата саламура, студената бира и онези греещи, потни ракии като паднали звезди върху масата.

Уреченият ден гоиде. Нашият човек пристига. Настаняваме го в най-хубавата каравана на брега. Вади из лъскавия джип скъпи муниципи. Берети, уинчестъри, гвуцевки, надцевки, патрони, ножове, кучета, бинокли... Осигурил съм му водачи, познаващи леговищата на всяка твар от Лом до Ком, че и в Румънско и Сръбско. Запознавам ги. Те да си го водят утре. Аз си имам нещо работа по лодката... А сега да му пийнем.

– Ама аз няма да ходя никъде, вика. Тук е идеално. Утре ставам рано за птици!

Птици?! Брях! Птици ли?... Нищо не ми е давало по-силно чувство за свобода от дивия галоп върху чистокръвен жребец в равнината и от шума на крилата на излитащи птици. Като войник служих на летище. Дори в полета на изстребителя няма онази волност и изяществото на птицата. И онова дълбоко закодирано усещане за свобода, пътешествие и надежда... Някаква сила ме затегли неугържимо извън групата. Нещо ме разтърси. Усетих заплахата. Сетих се за моето първо голямо разочарование като дете. Йордан Радичков и Дончо Цончев бяха дошли на гости на един мой чичо във Вълчедръм. Отидоха на лов в Златията, а мен не ме взеха. Криех се под леглото, в липата, в мазето и на тавана, за да плача. Отказвах храна и не говорех на никого с дни. Та те бяха моите Карл Май и Майн Рид. Сънувах им пушките, патрондашите, маскировъчните дрехи, ботушите, изстрелите... Чичо ми беше важна клечка. Всички му се кланяха. А аз го отбягвах. И той усещаше това. Беше разбрал от нашите защо. Един ден ме срещна, погали ме по перчема и каза:

Децата не бива да гледат как големите убиват зайчета и птици...

Но това беше отгавна. Ами сега? Винаги съм отбягвал ловните истории на масата. Отегчават ме. Станах да се разхожда. И в здрача чух отново

така познатите ми мелодии – плясъкът на гонещия хищник в плиткото, гракането на корморана, гукането на гургулицы и полета на изплашените яребици, напъването на славеите и поя на чучулигите, шума на кълвача и кръсъка на фазана и съешаващите се патици, писъка на пъдпъдъците, умолителния плач на улулицата... Като че ли усещаха, че на заранта ще бъдат поплашени и избити.

Подплаших се и аз. Легнах си рано. И през тази нощ станах птица. Пораснаха ми човка и крила. Поникнаха ми пера. Окрилих се. И литнах да я чакам при фарватера по залез. Тя беше карпатска принцеса. С тъмно-сини очи, жълто-зелени блестящи ивици по крилата, кралско синя глава и топъла, бял шал около врата. Летеше с валсова грациозност. Показа ми замъка на Дракула, аменеума с горийските колони в Букурещ и съботните бит-пазари с капелестите търговци. Реехме се над безкрайните им поля с посеви и тръстикови плантации. За нас нямаше граници. Летим, любим се и пеем. А наоколо жужат мушици, водни кончета и пчели. Спускаме се над родните ми брегове и търсим място за гнездене. Тогава гойде изстрела. Сачмата се връза звучно в нея. Тя само изстена. Погледна ме с кристално-синьото око, задържа се за миг на сбогуване във въздуха и пагна отвесно в плиткото. Едно куче гондува, захапа я за врата и я отнесе някъде. А аз гълго кръжах и я търсих. И дни наред я виках тихо с падащите ми сълзи в реката...

После станах Тя. Стоя в гнездото и го чакам. Топля малките. Те са гладни. Надавам глави и нетърпеливо чакам тамко си. Пукам тревожни с отворени човки. Наоколо се чуват изстрели. Малките се скриват в перушината ми. Една цев се подава срещу ми в гнездото...

Будят ме кръсъци, псувни и виковете. Камуфлажният гост е останал без скъпите си муницици през нощта. Оправдах се неловко с румънски рибари и псувах и аз конфузно милите ни съседи. Уверих го, че при мен нищо не се губи и го помолих да ми даде 24 часа. В противен случай плащам всичко. И горивото. И го отпратих. Олекна ми. Докато летях и гнездях през нощта, моите момчета бяха прибрали оръжията. Както им бях наредил...

Привечер се оказахме сами със съпругата ми край вечерния огън. Тя рядко идва на Дунав. Все нещо я боде, облазва, жили и хапе. Пък и напоследък малко си бяхме сърдити. Но в този ден гойде. Мълчахме гузно по залез... Изведнъж две птици се спуснаха ниско над нас. Задържаха се необичайно гълго. Крилата им разместваха перчетите ни. Жена ми изпищя и се вкопчи в мен. Аз не помръднах. Гледах ги усмихнато, докато те се поклащаха и покланяйки отлитаха...

– Нима това беше случайно, попита жена ми.

– Да, случайно е, казах и я прегърнах говолно. Това е само защото децата не бива да гледат как се убиват птици!

Йордан Калайков

Разкази

ПРЕДДВЕРИЕ

Когато на едно парти Лия срещна Николай, нищо не предвещаваше това, което щеше да се случи. Запозна ги някой от общите приятели. Веднага усети едва доловимата тревожност в маниерите на този мъж. Не знаеше какво, но нещо я привлече. Може би желанието, което излъчваше цялото му същество, придружено с откровен непукизъм, или мъжкарската осанка. Разприказваха се. И на двамата им беше приятно. Оказа се, че Лия кара колело, чете Мопасан (все още), пребродила е Маркес, сега си блъска главата над Мураками. Исква ѝ се поне малко да прилича на Шпунийг О Конър, но не когато си обръсна гравата. Ходи почти редовно на концертите за камерна музика, посещава нашумели филми, когато може, малко джаз и това е. Усетила е, че за няколкото приятелки и приятели е желан събеседник. Старее се да владее емоциите си, но горещата натура ѝ спретьвала понякога изненади. Била убедена, че животът се живее само веднъж и прилича на филм – с начало, действие и край. Важното било обаче човек да играе в своя си филм – на точното място, в точното време, с подходящите хора. Убедена е, че редовният секс, а не безразборният, разхубавява и одухотворява и за това са напълно излишни скъпарските салони за фитнес и козметика. Но това, с което завърши, направо разби Николай. Смятала, че трайната – не дай Боже – публична връзка с някой титулуван сноб или с полувъзпитан мачо, с иначе представителна външност и дебел портфейл, изхабява, съсипва и последните остатъци от хубост на една жена.

След като разказа набързо за себе си всичко, каквото можеше според него да впечатли една образована и интелигентна жена, Николай млъкна неловко. Спомена, разбира се, с небрежен тон за Кабриото, лова, новата „Берета“, самолетчето... Усети, че надига чашата с шампанско по-често, отколкото го изисква приличието, припалваше нервно цигара след цигара и недопушени ги смачкваше в пепелника. Някъде в малките часове на партито Лия започна да му шепне с тихия си задушевен и мек глас за любовното – не за любовта. Това направо встрещи Николай. Любовното не било любовта, прошепна му гальовно, а предчувствие, че тя съществува. Защото онази любов, за която се говори над път и под път, е само един физически акт, нещо като телесна практика. Любовното е преддверието. Не трябвало да се бърза, сякаш всичко ще продължи вечно. И изобщо – попита го риторично – гали има любов без предварителните усещания за любовното? Любовното – едва промълви накрая е крехко, нежно, няма ясни форми.

Долавя се във въздуха с обоняние, с осезание и изострено зрение, магията е незабележима. На Николай му се стори, че за частница от секундата го погледна със съпричастност, примесена с едва доловимо внимание и бегъл блик в очите. Усети особения поглед и гръхът му спря. Когато и той се наклони да каже нещо по темата, първото, от което дълбоко в себе си се засрами, бе грубоватия му глас – също като на приятелите му, когато си подвикваха свойски по заведенията и по време на лов, за да демонстрират, гързост, сила и непукизъм. Изтърси, че според него любовното също е любов – в някаква степен. Може би любов, която още няма име. Хареса това си разсъждение, замълча учуден от изреченото. Съвсем се обърка, когато тя, отпивайки бавно от чашата си каза, сякаш на себе си, че любовното носи всички намерения на любовта, но в повечето случаи шансовете да я осъществи са минимални. Николай се засмя неразбиращо и пресилено като си помисли: „Що за глупости говори тази магата? Същевременно усети с цялото си същество, че му е безкрайно интересно. Когато Лия се отпрати да поздравя позната, нямаше как да не забележи с жадни очи пластиката на походката и грациозността на жестовете ѝ.

Нататък между блусовете, които изтанцуваха с прилепнали тела и следващите чаши шампанско, тя му довери съвсем свойски, че любовното може да не се превърне в любов, просто защото тя изисква време, даже има самостоятелно битие и образ. Било нещо като щастливо-нещастна неизвестност с отлагане на телесното. Било по-скоро диалог и взаимност, което значело всичко на този свят. Всъщност това е еднинието – повече от любов и приятелство – заключи тя.

Когато си тръгнаха, на Николай му се струваше, че е познавал тази необикновена жена от незапомнени времена. Чувстваше се омагьосан, смаян, примамен, изкушен, съблазнен – не от невиждана хубост или от неустоим чар – не. Усещаше нещо като зараза, която се беше настанила в душата му и заболяването беше неизбежно. Някакво разтърсващо преобразяване го бе сграбчило – още неосъзнато, но живо. За първи път си помисли сериозно, че любовното е навярно навлизане и дискретно пребиваване в друга територия, за разлика от преминаването ѝ. Осъзна, че желае тази жена и че връщане назад няма. Почувства се пленник. Вече сам на улицата се озърна. В съзнанието му се беше забило казаното от Лия – било важно не само проникването, но и вникването, както учела източната философия. Обзе го непреодолимо желание да се върне, да се затича, да я настигне и да ѝ каже нещо много съкровено, дълго таено в душата му, да я целуне. Защо тъкмо на нея трябва да го каже, дявол да го вземе? – запита се...

Отначало не се виждаха често с жената от „преддверието“. След някогашния им разговор на партито, Николай така наричаше Лия в мислите и копнежите си. Не се виждаха, но сякаш любовното, за което бяха говорили с нея, беше оживяло и заживяло свое битие, със собствен образ и трепети. Беше готов да върви с нея докрая на света, стига тя да го поиска. Беше омагьосан фатално, завинаги, за цял живот. Иначе Лия не беше красива (на женската красота той много гържеше), но женствеността ѝ, любовта бяха в кръвта ѝ. Когато Николай най-после извървя дългия път до преддверието на любовното и бе допуснат в лоното на любовта, усети с цялото

си същество колко ръцете на Лия бяха топли, нежни и сърчни. Целувките – стръвни, умопомрачителни, поглъщащи до безпаметност. Правеха го по всяко време, в изпепеляващи дни и нощи, безкрай. Когато е напрегнат до пръсване, умираш, Лия му шепти, че любовта не угва и не си отива, просто си е тук, в душите и сърцата. Само се преструва в недосегаема, мълви задъхана ведно с тласъците. После, умаломощен и съсипан, Николай има усещането, че е бил в прегръдките на стихия. Понякога си мисли, че е къс хартия обхванат от буен пламък и после са останали само сажги.

Не заживаха под един покрив. Обясняваше, че когато поиска трябвало да може да се завръща сама към себе си. Иначе голямата любов се превръщала в скучно съвместно съществуване. Николай слуша и не разбира. Сега, когато любовта е затоплила душата му, какво иска да му каже? Тъй е, граги ми Ник – казваше – обичаш, надяваш се, ала всичко е временно. Илюзията те оборва, а после е трудно да се върнеш в будната част от живота.

Николай нямаше как да знае, че обитателката на любовното предверие бе доловила, че той не е този, за който го бе взела в онази далечна вечер на блусовете и шампанското. Беше повярвала, че дълбоко под пласта на показността и мъжкарството се спотайва ранима и чувствителна душа. Разбра бързо, че там няма нищо освен объркано и напористо его. Той не успя никога да пристъпи на пръсти в предверието на любовта. Не умееше да бъде търпелив и да чака. Втурна се направо и слепешката. Беше дивашка хубост. Такива мъже, колкото щещ – каза си. С такъв като с никакъв. Не го отблъсна веднага, нито подказа с нещо промяната. Как да му обясни, че тихият любовен огън не припламва до прагматичността? Николай тъй и не забеляза тънкия нюанс в усмивката на Лия, която бе станала стизходителна.

Почти неусетно срещите им оредяха. Николай съвсем се обърка. Колкото и да разсъждаваше все се чувстваше като подгонен, настигнат и стъпкан от луда крава, която не знае пощада. Нататък престанаха да се виждат, сякаш никога нищо не е имало. Онова, което наричаха любов, се рееше бездомно, безплътно и нищо незначещо. Други хора се вълнуваха и страдаха по същия път, непребродили го още, без да подозират страховитата бездна, над която трепти този тъй тънък и измамен лъч на единствената човешка надежда – любовта.

ПОЛИЧБА

Падна с трясък отвисоко, ей тъй от нищото. Строши се вехт, зелен, пластмасов фенер – туп прожектор – от евтините. От удара се разлетяха фасунгата, батериите по 1.5 волта – от големите, стъклото, крушката. И гръжката се пропука надлъж – всичко се превърна в купчина боклук. Те чуха звука на счупеното, видяха го и отминаха.

Бяха живяли заедно дълго, за да се впечатлят от строшения фенер. Понякога, когато човек е млад усвоява обноски и поведение за пред хората и за приличие. С времето надграденото се разпада и заприличва на нещо

счупено. Оставал нравът, такъв какъвто Бог го е дал. Говореха си за това, но не им се вярваше. Съгласяваха се, че когато този нрав е ръбат и зъл, дори усмивката се променя – става вълча. Дали гългите години на съжителство спомагат да се прозрے, че разминаването в живота е тъй естествено, както сближаването, че те са двете страни на общуването, кошто не се изключват, а се допълват? Защото общуването е разнолико и разминаването невинаги е беда, а и спасение. И все пак, страшно ти се иска някой да се затича към теб, да каже нещо утешително, да те погали с топла дума.

Преди много години я грабна като в приказките. Тичаха безумно към някаква гара, в някакъв влак, в някаква посока. Не беше утрин, а слънцето изгря. Дали това се беше случило наистина, или беше само сън?

Надяваха се да опитомят препускащото време и усещането си за възраст. Децата им отдавна имаха свои деца и свой живот. Сред гните на умора, безкрайна повторемост и отегчение, откриха със страх немолимото – днес си отиваше и с утре щеше да стане същото. Всичко си отиваше.

Времето летеше, а те все още вярваха, че нищо не се е променило и нищо не може да ги раздели, както на границата между светлина и сянка в хубав летен ден. Животът бе гълъг и удобен в светлосянката. Но гоїде неусетно времето, когато сянката плъзна към тях все по-плътна и непрогледна и погълна светлата част на живота. Беше чел някъде, че с тъмнината идвала омразата и тайното желание на единия, другият да си отиде преди него. А другият, още сънувал любов и не вярвал, че слънцето вече не лудува.

Съжителстваха един до друг, както са искали винаги, но сякаш оглушали, ослепели и оглупели. Живееха чужди под един покрив. Той повярва, че краят идва преди да е осъзнат и преди последния път към небитието.

Понякога, все още, тя искаше да му каже, както много отдавна, че иска да чуе гласа му нощем. Представяше си как ще се извинява за притеснението и за безпокойството, толкова късно. Той пък ще я уверява, че съвсем не е късно, че се радва, че с гласа ѝ чува самия живот и тъкмо му се е искало да сподели това с нея. Ще ѝ каже също, че нейният глас е като неочаквано долетяла птица от мрака, на която човек няма как да не се зарадва в тази есенна и тъй самотна нощ. Тя тъй и не можа да надмогне наслоената лошотия, да го прегърне и приеме такъв, какъвто е.

Сега, жената с нощния копнеж за любов беше превзета от тревогите, безкрайните ядове и коварните болести. Нервите ѝ, сякаш оголени и болезнени, бяха изтънели до скъсване и за щяло и нещяло го нападаше. Той се опитваше да протестира – не разговаряха, а крецяха яростно и с омраза. Гледаха отвъд, покрай себе си, както се гледат врагове. Тъй отминаваха гните – равни и еднакви със спречквания и сдобрявания. Накрая той си втълпи, че тя го облъчва умишлено със смъртоносна енергия и изсмуква търпението и добрината му като вампир. Уплаши се и макар да не беше набожен се помоли горещо на Бог да въздигне силата му и го благослови с богатството да прощава. Опитва се безрезултатно да се разграничи от лошотията, все едно, че цялата тази трагикомедия не го засяга, че

злонамереността остава при причинителя ѝ. Напразно. И тогава реши да изчезне като я избягва и като не ѝ говори. Да се избави и тя от него. Нали той е лошият?

Заживяха онемели, разминаваха се и бързаха да избягат един от друг. Въздухът под покрива на техния общ дом се нажежаваше ген след ген. Тя се обиги и също се гръпна. Какво си въобразява този грубиян. Била му кръщяла, сърди се, а го заслужава. Дните минаваха в отчуждение и спотаен гняв. Хубавото, което бяха съграждали цял живот, се стопи безследно. Не остана и следа от него. Подминаваха злополучния строшен фенер, дори го подгримваха и той си стоеше разпадат. Стоеше разбит, като злокобен знак за бедствие.

Един ген на него му хрумна, че това е поличба – зловеца и страшна. Те двамата са което са двете батерии, след пагането на фенера – безполезни и ненужни. В тях още има ток, но не могат да възпроизведат светлина заедно. Пропуканият надлъж фенер, като техния дом, не можеше вече да ги събере. Помисли си, че това е причината уютът и радостта да изчезнат безвъзвратно, потъпкани от плъзналите като зли демони ежби. Прииска му се да сподели с нея тъжното сравнение. Да ѝ признае, че съжалява за всичко, а и тя сигурно ще го помоли за прошка. Да я увери, че му се иска да потъне като във вълшебен сън, да има обичан човек до себе си. Двамата да са сгривани от близостта си, а сърцата им да пулсират във владенията на взаимността. Нима има нещо по-хубаво на този свят?

Обнадежен и зарадван от решението си, с ужас усети как отнякъде издълбоко, изпъзля колебанието – хлъзгаво и студено. Завладя го. Отказа се. Не можа да събере кураж – отложи за друг път.

Задаваше се празник, а страшната самота под общия покрив бе задостига здраво вратата за него. Като че ли, под домашната стряха винаги са живели озлобени и наранени същества. Хубостта беше изчезнала безследно, като сън...

Сутринта, изумени видяха, че всичко останало от строшения фенер, беше необяснимо изчезнало. Сякаш невидима метла се бе развъртяла в къщата, превзета от демоните на очуждението

Старият зелен фенер, сякаш никога не беше паднал и никога не беше се трошил на парчета, стоеше непокътнат на мястото си, където винаги е бил. Стоеше като икона. Двамата застанали един до друг гледаха ту фенера, ту себе си, още невярващи, пробудени като от кошмарен сън. Навън хората се поздравяваха с празника.

ПРЕДИ НОВА ГОДИНА

Около Нова година времето не беше зимно, нито есенно. Внезапно запрехвърчаше сняг и извиваше виелица, а после неkvаше слънце за дълго и пъпките на овошките набъбваха подлъгани за пореден път. На другия ден отново стягаше под нулата и хората се питаха какво става. Понякога замирисваше влудяващо на дъжд, за който пък предричаха, че по високите полета ще премине в сняг.

В гъжговни дни обичах да минавам по „Графа“, под балконите на старите кооперации натежали от влага. Прогължавах към площад „Гарибалди“, а отгясно на трамвайната линия, под сводовете на колоните от сергиите на търговците се носеше глъчка, сновяха купувачи, миришеше на пресен бюрек, пуканки и апетитни наденички. Отгоре по первазите на прозорците седяха угрижени и подгизнали гълъби. Вятърът полюляваше табелите на заведенията и те подгрънкваха вяло сякаш да подскажат на минавачите, че когато се сменят тъй често гъжд и сняг и приближава Нова година, е добре човек да влезе на топло и да пийне нещо. Бях виждал лятсовиците, лятно време, как свиват гнезда по ъглите на същите тези прозорци и как гълаго се стрелкат привечер в небето, а то пламти от залеза и не можех да възприема гледката сега.

През това време на унилоост, безнадеждност и печал влизях в кафенето, за да прогължа започнатия разказ. Сях на моята маса в ъгъла и си поръчвах двойно кафе и малко уиски. После потъвах в работата си. Спомнях си за Луис Сепулведа и неговата история за котарака и малката чайка, която той измътва от яйцето оставено от загиналата ѝ майка. Котаракът обещава да го стори и го прави. Знаех, че котките няма как да мътят яйца и да отглеждат птичета, но тук ставаше дума за честта, за родителството, за отговорността, за тайната как да полетиш. Искях да напиша невероятни и вълнуващи истории като тази, които хората да приемат като истински.

По някое време идваше Ан – преводачка и приятелка. Допадеше ми, че беше безпощадна към написаното от мен. Тя беше просто роден критик и стилист. Беше от онези жени, които не бяха красавици и не блестяха с нищо, но женското у нея бликаше от всеки жест, съчетано с нежност и аз се боях това да не пресъхне някога в залесията на ежедневието. Харесвах я, защото беше търсеца и упорита, ранима и чувствителна, понякога самотна и неразбрана. Можеше дни и ноци да върши нещо за друг, без да мисли за себе си и без да се уморява.

Когато Ан приседна тихо на масата ми, осемдесет и пет годишната старица от разказа, който пишех, беше влюбена, обърнала се с лице към цъфналата круша, загледана в зелените гърбове на хълмовете отсреща в пладнето. Вратата на къщата зад нея поскърцваше галена от вятъра, а листата на черницата бяха млади и свежи. Жената си мислеше, че е невъзможно същите тези листа да опадат през есента, а севернякът да е навял преспи върху гървото. Разказвах за мъжа с патериците, който щеше да приседне под крушата и двамата щяха да си говорят за сезоните като за близки хора, за пожарите в небето, които разпалва залезът. Тези хора не мислеха за преходността и краткостта на живота. Старецът с отпаднал глас казва, че вечер като си ляга, вече не прави разлика между това дали е буден или заспа. Вместо отговор старицата прошепва, че би искала да постои час срещу слънцето с широко отворени очи, за да стопли душата си. Много ѝ се иска да поязди конче от детските въртележки и ако може да набере много цветя, които да му подгарява всеки ден...

Когато, улисан в разказа, поглеждах Ан, виждах сълза, търколила се по бузата ѝ. После, по-скоро усещахме, отколкото разбирахме, че навън

е забавляло. Отпращавахме се към прозореца и го отваряхме. Виждахме как сухите места по улицата се смаляват, как блесват малки локви, препълнени с игриви въздушни балончета. И всичко това в края на декември. В душите ни се загнезваше усещане за празник и бяхме щастливи. После това усещане се запазваше за дълго и каквото и да вършехме то оставаше – трайно и вдъхновяващо.

Давах на Ан написаното. Сякаш си съшил одеало от малки парченца. Взел си по малко от различни личности, докато не получиш нов персонаж – казваше – все едно да събираш пращец като пчела. Отвръщах, че ако добре обмислиш нещо преживяно, после заявиш мнението си за него и накрая обясниш какво те кара да имаш такова мнение, се получава разказ.

Излизахме от кафенето замаяни от преживяното и докато слизахме по стръмното стълбище, обяснявах на Ан, че зная как да продължа разказа на другия ден. Двамата влюбени в края на земния си път ще разсъждават за тайните на живота. Небето ли, морето ли? Ще се питат и ще си отговарят – тази вода на какво седе? На земя! А отгоду? Космос. Ами отвъд космоса?

На улицата усещането ни за празник бе останало непокътнато. Вдигах очи нагоре и съглеждах униците подгизнали от влагата гълъби по первазите на прозорците. Долу, в забегението на отсрещния ъгъл си поръчвахме топли нагеници с гарнитура от пържени картофи с много сирене. Изпивахме по чаша студено, наливно шаргоне и ни беше хубаво. Навън ни посрещаше намръщеното време, белязано от надвиснали облаци. Камбаните на „Александър Невски“ ехтяха празнично. Искаше ни се да сме заедно през зимата, на топло, да се гържим за ръцете сякаш да запазм в дланите си радостта. Тази, която обжаря сърцето и те прави щастлив.

Навън идващата нощ извикваше звездите на небето. Обикновено след снега, гъжда и студа то се проясняваше и заприличваше на току-що изпрана синя коприна. Чувството за празничност не беше ни напуснало. После щяхме да се събуждаме през нощта и да се радваме. Щяхме да си спомняме за осемдесет и пет годишните влюбени от моя разказ и да ни е хубаво.

Величка Драганова **ТРИПТИХ**

СЛАДКО ОТ ЗЕЛЕНИ СМОКИНИ

– Сега ще ти направя подарък – ми рече Елевтерия. – Ще ти разкажа как да правиш сладко от зелени смокини. И да знаеш, че не всяка жена го умее. А която го направи, все едно е направила дипломна работа по домакинство!

Послежда подробно описание...

Преди цели тридесет години ми направи сладък подарък гъркинята Елевтерия от Созопол. Колко гости съм почерпила със сладко от зелени смокини! И на всички съм разказвала за нея...

По белия калдъръм на созополската улица, горе, на високото, в съседство с училището, е нейната къща. Близо го грамадната скала, която страховито се е нагвесила над морето. В нея се разбиват вълните и я обливат с бялата си като мляко пяна. Рибарската мрежа е просната на оградата. На чаргака, под кичестата асма, мъжгее фенер от ковано желязо. Смокиновите гървета са големи. И до днес не съм видяла другаде толкова големи. Не храсти, а гървета... В цял Созопол, даже и по улиците, съвсем близо до морето, има смокини. Със сока който изтича след откъсване на плод, се лекуват брадавици. И това научих през това хубаво лято от Елевтерия..

Созопол, морето, плажът... Далече в младостта ми и толкова близко в спомените

*Морски залез – оранж, синева
и прохладната ласка на бриза.
На брега в този миг тишина
Господ сякаш при мене слиза
и пейзажа красив, заплепен, мълчалив
наблюдава в омая.
...Внезапно си тръгва – без мен.
И пак си отива във Рая.*

КОЯ СИ?

Като коприна морето увива нежните си вълни около глезените ми. Очите му, прозрачно зелени учудено ме гледат.

– Коя си ти? – пита морето.

– Коя си ти? – тайнствено шумоли пясъкът.

Загребвам в шепи от неговата топлина, а тя е като времето – изтича, движи се. Часовникът на живота се движи. Когато чакам нетърпеливо някаква дата, събитие или среща, като ластик се разтеглят минутите, часовете се влачат, като години и ми се струва, че времето е спряло своя ход. А когато ми се иска да има голяма дистанция между събития, срещи или изпити, стрелките се завъртат като полудели и вярвам, че времето се е скъсило.

И си мисля, че то – времето – е аргумент и функция в зависимост от позицията, в която сме...

...Чайките се оглеждат в безбрежното огледало, докосват го с белите си криле и питат:

– Ти коя си?

Отпускам се на току-що целунатия от вълните влажен бряг, а лицето ми, вероятно от млечните пръски на сребрилата пяна, е мокро.

Питам златистия пясък:

– Забрави ли ме?

Питам усмихнатите вълни:

– Забравихте ли ме?

Шепна през сълзи на вятъра:

– И ти ли ме забрави?

От толкова много забрава ми горчи.

Но в зелените прозрачни очи на морето се връща спомен, късче от минал живот.

– Слабата и млада жена аз ли съм?

– Двете щастливи деца мои ли са?

– Усмихнатият мъж съпругът ми ли е?

Ето го и корабчето – „Осетия“ На него изживяхме чудесни мигове. Пихме чай от истински самовар, видяхме лилиите на Ропотамо. Като видение от сън Созопол дълго ни вълнува. В очите на морето спомените прииждат.

Щастлива съм! Морето ме помни! Че нали е моята изповедалня! Безкрайна надежда, че някой ден, като него и ние ще бъдем мъдри.

И душата ми се стопля от златистия пясък. Душата ми, която гори като пламък вътре в мен, свети като искрица жар, когато около мен и в мен прелива любов и гоброта.

Отново морето навива около глезените ми вълните от шумяща коприна. За сбогом, го другото лято. Чайките ми махат от високото си реене, пясъкът полепва като за прощална целувка по лицето ми.

– Сбогом, сбогом... – нашепва невидимият бриз.

– До гогодина – се усмихвам с благодарност...

ЕСЕННО

Есенята тихо, на пръсти е пристигнала, преминала е по все още затопления пясък. Зората е плиснала златната си пътека през деня. Слънцето бавно и величествено се вдига високо в зенита си. Отлитат жерави. Бризът

разплива големелите окапали листа. Изящната им палитра – жълто-зелени, оранжеви, алени – се разлива на влажния фон на пясъка. Най-велик и неповторим художник е природата!

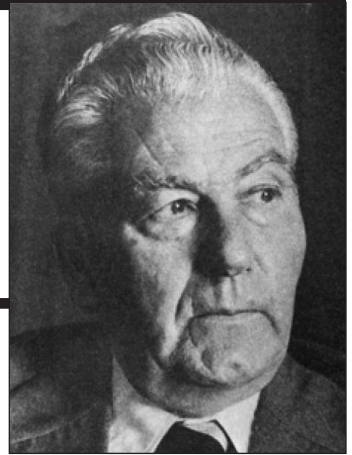
Есенната хубост и скръбно мълчание на морето респектират, внушават уважение. То тъгува за човешката реч, за щастливия детски смях. Не му стигат песните на русалките и на полетелите над белите вълни чайки. Черупки от миди и охлювчета лежат забравени на брега.

Морето е мъдро. То знае – всичко е временно. То отново ще се събере в бреговете си, ще си даде заслужен отдих. Ще изчисти водите си, ще научи на още гальовност и нежност вълните си. Морето знае да чака – рибите, рибарите, корабите, моряците...

Ще дочака и лятото. И тогава ще бъде най-топлото и най-ласкавото. Сега е есен...

„Св. равноапостолни Константин и Елена“. Чудотворна икона от едноименната църква в Стария Пловдив (XIV в.)

*Младен Исаев**1907 – 1991***СТИХОТВОРЕНИЯ****ДЪРВОТО НА ЛЮБОВТА***На Л.*

Живяхме в свят навъсен и суров,
 под небеса и тъмни, и лазурени.
 Дървото на голямата любов
 спасихме с тебе от гнева на бурята.
 И труден, и бездушен бе векът,
 през който ние двамата преминахме.
 Но зрее на дървото ни плодът,
 златист и ароматен като виното.
 И нека го запазим все така
 от страшните виелици на зимата.
 Как се живее без ласкава ръка,
 без топлите зеници на любимата...

СЕТИВА

Искам с прости земни сетива
 да улавям в този свят огромен
 и шума на младата трева,
 и рева на вятър гороломен.
 Заг гласа на първия капчук
 да съзирам пролетно сияние.
 Да долавям всеки стон и звук,
 всяка радост, горест и ридание.
 Винаги да имам сетива
 на душата болката да слушам
 и опънат като тетива
 да сразявам хладното бездушие.

И да си отида от света
и живял, и дишал на земята
по повелята на съвестта,
на дълга и истината свята.

ЖЕНА

Как бих желал да ти отдам,
да те прославя с чисто възхновение!
Не си ти от реброто на Адам,
а нежно на природата творение.
Благословена майка и жена –
ту Жана Дарк, ту жрица и мадона;
и в мирни, и в размирни времена
на огъня весталка непреклонна.
Даряваш с рожби този земен свят,
приспиваш ги със песни на колени.
Животът става по-добър и млад
под твоите зеници просветлени...
Пази дълбоко чистата любов,
да бъде тя неопетнена, свята.
Как се живее в този свят суров
без тебе, вечна прелест, на земята!

ВИСОКИ, СИНИ ПЛАНИНИ

Високи, сини планини,
реки и златни равнини,
небе по-нежно от коприна –
това е моята родина!

Обичам те, земя голяма,
тъй както се обича мама,
тук мила ми е всяка птица
и всяка мъничка тревица.

Обичам българските гуми,
що слушам по поля и груми,
обичам хубавите песни
и приказките ни чудесни.

Когато гледам планините
и слушам да шумят реките,
в шума на Рила и Пирина
аз чувам моята родина.

ПРОЛЕТНО ОПИЯНЕНИЕ

Какво ми носи бялата зора
в това събудено от сън подгорие?
Дъха на разлюляната гора,
небесните отворени простори.

Разклати клони младата бреза
и заблестяха нежните ѝ листи.
За миг ме ръсна капчица роса –
сълза на радостно дете пречистена.

Дълбоко диша стоплена пръстта.
Прелива всичко в пролетно пиянство.
Крило на птица плясна, отлетя
да срещне слънце в ясното пространство...

Полегнал в изумрудната трева,
аз слушам величавата мелодия.
Прекланям се пред вечните права
и щедростта на майката Природа.

Какво великолепие
в играта на дърветата,
в люлеенето на клоните,
в свистенето на листите,
в летенето на птиците
и веселите облаци –
когато вятъра лудува!
Какво ликуване
в излитането на пчелите,
в разпукването на фиданките,
в несдържаните изблици
на пролетните сокове –
когато слънцето изгрява!

Така ще бъде винаги:
ще се завръща слънцето,
ще разцъфтяват вишните,
ще пърхат птици, облаци,
деца, сърни и гълъби.
Но ние – няма да ги виждаме...

**„Св. Йоан Пророк, Предтеча и Кръстител Господен“.
Иконостасен фриз от манастира „Зограф“
на Света гора (XVI в.)**

Александър Гочев

ЕТИКЕТИ ЗА РИБНИ КОНСЕРВИ

(Созопол, Монтерей, Джон, Док и другите)

Откъс от едноименната книга на издателство

„Захарий Стоянов“

„Нощем те чувах музиката, долитаща откъм лабораторията, и следяха с поглед Док, който прекосяваше улицата и отиваше до Ли Чун за бира. Веднъж Мак рече: „Тоя Док е чудесна особа. Трябва да направим нещо за него.“

Джон Стайнбек, „Улица Консервна“, Глава 1

Малката тъмнозелена хонда-гжип на Ангре отмина Вентура, после Санта Барбара и по шосе 101 навлезе между хълмовете, избродирани изцяло с безкрайните, чисти, паралелни редове на нови лозя, прекарани без съмнение от някаква гигантска компютризирана лозарска машина „Сингер“. Свършената работа беше огромна, тази която оставаше, беше още повече, а жив човек така и не се видя. И плевели нямаше. Последното беше наистина биологична загадка, защото в моя двор те растяха и по камъните, навсякъде където поускат, не се влияеха нито от суша, нито от скубане и търгане, нито от отровите, създадени в лабораториите на Монсанто, Дюпон или други техни роднини. Обърнах се с надежда към Док, разположил се с Виолета на задната седалка, да даде някакво забравено обяснение, но и той не може да препоръча нищо повече от мотиката на баба си. Подхвърли, че може да е работа на нашия Кристо, което можело да обясни всички детайли на видяното. Ангре, спец по органична химия и най-странни материали, необходими, да кажем за полета на „Касини“ до Сатурн, каза, че най-добрият пример, който може да докаже безсилието на науката след Айнщайн и безапелационната победа на гените, са плевелите. Сюрреалистичната обстановка само се засили от безлюдната плевня която предлагаше на самообслужване (и без продавач) пресни ягоди, зеленчуци и селски изделия на изкуството. Бяхме се отбили за малка почивка по страничен път и влязохме, водени от смесица на учтивост с неугодство, присъща на единствени клиенти.

След като се вляхме отново в главния път естествено се смени и темата на разговор. Помолух Док да ми разкаже накратко за Юлия, какво точно стана тогава. Казах му какво знам, че за да я назначи се е изпокарал с госта важни хора, в резултат на което остана без лаборатория. Показа се в известен смисъл обратното. След прекалено фриволното ѝ поведение в кулуарите на IV Международен биофизичен конгрес в Москва (август 1972)

по отношение на изтъкнат американски учен в присъствието на Док и в немалка степен за негова сметка, той заема абсолютно категоричната позиция „само през трупа ми“. Така и стана. Директорският му труп беше изхвърлен не само от лабораторията, но и от БАН. Док си бил явно въобразил, че може да се саморазправя безнаказано с една много близка приятелка на Людмила Живкова, воден от госта елементарната логика, че няма нищо страшно след като баща ѝ лично му беше дал зелен семафор за създаването на Централната лаборатория по биофизика.

Не му беше лесно на Док тогава. Загуби всичко. Казваше ни, че академик Христов, спасителят на корабкрушенците, ни наричал „мускетарите“, „Дечев и мускетарите му“, когато тръгнахме доброволно с него към Атомния център. Док не ни наричаше „мускетари“, за него бяхме „момчетата“, „Мак и момчетата“. Благодарение на една книга. Дълга история, продължаваща, вече госта години, а краят ѝ все още не се виждаше. Ето защо и хонгата на Андре летеше към Монтерей, където трябваше да бъдем утре, 17 април 2009, точно в 12 на обяд пред лабораторията на гругия, истинският Док, от „Улица Консервна“.

СОЗОПОЛ – 1970

1. Таляна

Бях обявен за Мак и трябваше да направя и невъзможното. Такава беше устната заповед на Док, моят шеф. По конкретно, да направя гоген за лагеруване изоставен талян на Малките фиорди под Созопол. Без пари, защото нямало как да се оформят. Получих командировъчни за десетина дни, един телефонен номер на човек от риболова в Созопол и заедно с Веско и Стоил, мои колеги, потеглихме.

Обектът, взет под наем от ДСП „Рибен Център“, Бургас, за 120 лева на година, състоящ се от малка стая, вероятно кухня, и друга, 5 – 6 пъти по-голяма, беше крайно запуснат, осеян с пълен традиционен спектър остатъци от биологично и небологично естество, без прозорци, с убиснала на една панта врата, предлагаше безметежна гледка и неопределим брой дни за ремонт. Телефонът ми каза, че материали мога да получа, но транспорт нямало. Впрочем, метла, лопата, кирка и четири кофи купих. Двама мият, един носи вода и тръгва обратно с вече празните кофи към морето. Като на заседнал пиратски кораб, минус рома.

В една от почивките обиколих района, за да определя място за неотложни постоянни нужди. На около петдесетина метра, до самия ръб на стръмния склон към морето, някаква ентузиазизирана рота беше копала траншея, вече полузасипана на места, но екологично перфектна за целта. Право пред таляна, тридесетина метра по-голу, на малкия каменен плаж, до скритото изворче с прясна вода, се търкаляха, както предположих, четири големи парчета от гървен стълб. Мислено добавих четири кола, чаршаф и конструкцията на тоалетна с три платнени „стени“ напълно отворена към и недостъпна откъм морето, беше готова. Името се пръкна автоматично – кенеф „Американ“, подсказано от материала на най-евтиния възможен чаршаф. После, по време на експлоатационния период, се

оказа, че ако станеш рано, при изгрев, от вратата на таляна може да се види проектиран на чаршафа застинал силует, навяващ кой знае защо мисли за йоги, медитации и вечност. Вероятно поради езерното спокойствие на морето, накъряно само от пъркането на невидима рибарска лодка.

Сеченски, икономическият директор на лабораторията, в шантунгов панталон и тънка бяла риза, придружен от две дами, окуражително заяви при първата си визита на втория ден, че така или иначе нищо няма да излезе и е най-добре да тръгваме обратно за София. Бяхме разквартирувани заедно в една къща на Харманите, заг ресторант „Черно море“ – беше заел единствената стая с отделна тоалетна, първото и необходимо условие за цивилизована почивка, както ни заяви с назидателно презрителен тон. Панорамата, разкриваща се от нашия „Американ“, не му направи никакво впечатление – поредният пример за победа на цивилизацията над красотата. Казах му, че ние не сме на почивка, а в командировка и че ни трябва пари за транспорт на материали. Той ехидно и членоразделно подчерта, че много съжалява, но е на почивка и просто няма как формално да уреди въпроса.

Вечерта видях хазаина, подпрян на вратата пред къщата с блуждаещ поглед, в който се четеше безнадеждно очакване на нещо интересно. По телевизията вървяха новините, леко фалшифицирано копие на вчерашните. Знаех, че има средна по размер магарешка каруца и започнах предпазливо да излагам сценарий в стил Остап Бендер. Като начало го попитах дали може да предостави максимален брой стаи за целия сезон и даже удължен с по един месец отпред и отзад. Изумлението му беше толкова непоправено, че забрави да ми отговори. Започнах светкавична фактологична атака. Етап първи: ремонт на таляна. Не ремонт, а нещо като ремонт, повърхностен, минимален, трябва да привърши колкото може по-скоро. Етап втори: пристига Док. След две седмици, с антураж достатъчен да запълни стаите му. Ние даже трябва да се местим другаде и, между другото, не знае ли някъде квартира, но наблизко. Етап трети: установяване на лабораторията на Док в таляна, имагинерно копие на „Западна Биологична“ от „Улица Консервна“ на Стайнбек (Не е чувал за Стайнбек? Странно!). Името вече го бях измислил, „Източна Биофизична“, което, по моите сметки, би трябвало да ми донесе съществени служебни облаги даже в случай на провал с ремонта. Идеите преди всичко! Етап четвърти: разгръщане на научна дейност с перспектива за международно участие (На всеки му се ходи на море на гържавни разноски, даже на чужденците). С една дума, всичко зависи от него, от първото гомино – ако не падне, всичко спира. Аналогията с гоминото беше тактическа грешка, видях го, че започва да се разсейва, готов да ми каже, че не играе гомино. Веднага го фокусирах като му казах, че на сутринта ми трябва каручката му за един курс от пристанището до таляна. Трябва да се закарат малко строителни материали: пясък, вар и тухли, не много, само да се зацуда един прозорец (източния, в момента е ужасен ветрилник) и пет-шест талпи за маса и за пейки, повдигнати на тухли. Всичко е изчислено, казах, няма да се преумори магаренцето и, понеже успя да вклини в монолога ми „стръмното“, веднага го пресякох, че ще стоварим всичко горе на шосето,

няма да се спускаме по изречения от пороите стръмен чер път до таляна. Ако не дадеш, казвам, каручката – всичко пропада. Аз заминавам за София, Док не идва, риболовът си прибира таляна и ти ще трябва да обикаляш Созопол за квартиранти. По-гълга пауза. Съгласи се!

Оттук нататък беше по-лесно. Телефонът обеща да ни прати зигар за половин ден след като пренесем материалите. Обаче, всичко да е готово. Ефтим, живееше срещу „Черно море“. Гледам го докато пиша на една чернобяла снимка – беше симпатичен млад човек с благ характер. Къде ли се е запилал сега? За пренасянето бях взел три двойни щайги и здрава тел. Пълним щайгите (за пясъка слагахме вътре кашон) и влачим надолу по тревата към таляна. Бурлаки! Курс след курс, само по гащета, изгоряхме го обег на слънцето и трябваше да продължим в бели лабораторни престилки, предвидливо взети от София точно за тази цел. Друго си е добрата планировка!

Ефтим зазига прозореца, аз модифицирах полуразрушеното огнище да пасва на намерена край пристанището голяма скара и кухнята беше готова. В средата на голямата стая монтирахме на тухли маса от две гълги талпи, а от двете страни с още две направихме пейки. Разчертахме на пода с тебешир места за легла на всеки (идея на Мак по Стайнбек), от обратната страна на гъска от сандък изхвърлен от морето, на която се четеше *Santa Fe*, написахме „Източна биофизична“, заковахме я високо до вратата и решихме вечерта да има официално откриване на базата.

Заковаваме със Стоил официалната табела „Източна биофизична“

Тебеширените квадрати и табелата щяхме да докладваме на Док точно преди да поускаме още командировъчни, надрявайки се на морална награда с известно монетарно покритие.

2. Настаняване

На таляна всеки получи свобода на действие за обзавеждане на своя тебеширен парцел в рамките на закона или малко извън него. Аз имах само две одеала и реших да използвам едното да покрия дюшек направен от гребна вършина, каквато имаше в изобилие. Другото беше достатъчно голямо да завие двамата души, ако спят полупрегърнати. Засега се очертаваше да спя нашироко, но си имах скрити планове. Оказа се, че са с големи последиствия – три деца и шест внука, над четиридесет години по-късно.

Следобед започнахме да изнасяме багажа си от квартирата пред изумения поглед на хазаина, на когото дадох десет лева за превоза на материалите. Не бях наясно дали е достатъчно, но за собствено успокоение се поставих в ролята на предприемач, който плаща десетачка за цял генробска работа на строеж на вила в Драгалевци. Няколко пъти бях освободяван неофициално от Док, за да изкарвам по вилите пари за наем, докато си намерих съквартирант, Хазаинът толкова се обърка от неочакваното за него обратно движение на багажа, че си предложи услугите да го закара безплатно до таляна – искал да види базата. Ние благосклонно се съгласихме и не след много малкият катун потегли.

По пътя настигнахме две момичета, натоварени с раници и чанти и най-галантно предложихме услугите на магарето. Това бяха Руми и Евелина. Разговорихме се и почти веднага се разбра, че нямат абсолютно никаква охрана за самотните вечери, да не говорим за плуване в опасното море без спасител наоколо. Предложихме им да се заселят пробно в таляна, най-красивото място на земята. Те се съгласиха да опитат, а ние обещахме, в случай, че не им хареса, да ги доставим веднага, по всяко време на денонощието, невредими, в пълен комплект, на същото място където ги срещнахме. Катунът нарастна, тръгна по-бодро, стана по-весело и неусетно претърколи по опасното надолнище към скалите. Хазаинът само килна каскета на тила си и хитро се ухили на следващата го младеж. Така Руми срещна отчаяния добряк Веско Колчев и нямаше да се разделя с него до последния му ден в болницата, само след няколко години умиращ от рак.

Вечерта, точно пригответихме скарата, погредихме масата, отворихме две-три бутилки вино и Сеченски цъфна на вратата с две други гами. Беше изумен от празничната атмосфера, неприсъща на лаборатория и в пълен контраст със собствените му очаквания. Ядоха, пиха, пяха, танцуваха и едва си тръгнаха, като обещаха, че пак щели да гойдат на инспекция. Най-вероятно утре, уточниха. Най-много им харесал лагерния огън под звездите, с чаша в ръка и бърбрене под китарен акомпанимент. Все пак, преди да тръгне, ме попита дали нещо не ни трябва, но, в ролята си на икономически директор в отпуската, не можа да оцени по достойнство чувството ми за хумор, синтезирано в една единствена дума: „Пари“.

Другият ден започна с инцидент, в резултат на който населението на таляна продължи да се увеличава. Хайнц и Евелин, семейство от ГДР, се

бяха разположили на лагер в храстите недалече от таяна, на самия ръб над скалистия бряг. Хайнц беше отличен фотограф, неимоверно атлетичен, състезател по обчарски скок, добър гмуркач, но и на такива, а може би точно на такива, уверени в ловкостта си и възможностите си, се случват изненади – беше се подхлъзнал и се беше изтърколил по стръмния склон, удряйки се в издадени камънаци, чак долу до водата. Чухме стоновете му и веднага се спуснахме до водата. Беше госта охлузен и разкървавен, но се уверихме, че няма счупвания. Пренесохме го в таяна, настанихме го на надубаем дюшек, а Евелин домъкна багажа им. Така „Лабораторията“ се снабди с кола – открита „Шкода“, която Хайнц, след бързото си няколкодневно възстановяване, караше състезателно по криволичестия път до града.

Док щеше да бъде доволен, имаше с кого да си говори на немски. Смятахме, че това е известна компенсация за все по-плътното заселване на таяна. В останалите дни до идването на шефа стана ясно, че идва със семейството си и, че ще бъде на квартира в града – в таяна щеше да остави само багажите си, които никак не бяха малко, да споменем само такъмите му за гмуркане. Казахме на Хайнц, че няма нужда да се изнася, даже и в случай на пълно възстановяване.

По случай пристигането на Док организахме парти, в хаоса на което очаквахме да удавим първите му критични реакции относно базата. Второ, знаехме, че великодушието му нараства пропорционално на броя на присъстващите гами, за което вече се бяхме погрижили, даже без да смятаме Сеченски. Той беше обещал да гоиде, пристигна около осем вечерта и много се изненада, че партито беше влязло в активната си фаза и най-добрите места бяха заети. Нашата нечувствителност към икономически директори в отпуски го накара да се локализира в единия край на „масата“ и да не настоява да бъде представен на чужди на биофизиката субекти и субектеси. Стъмни се напълно, а Док все не пристигаше. Ня-

колко пъти излизях и се оглеждах навън – тъмно, безоблачно, но без луна, с хаотични шумове от таляна и периодични от морето. Най-сетне забелязах светлини от кола, които предпазливо опипваха склона в разни посоки – Док се стараеше да избира по-здравословна траектория за вартбургата си. Отклони се твърде вляво и започна да се приближава по права линия. Знаех, че там има малък ров, който беше пречка за влаченето на щайгите с пясък и тухли и трябваше да използваме една от талпите, за да спазим закона на вродения мързел, този за минималното разстояние. По едно време светлините спряха и дочух форсиране на двигател, прекъсван от някои рефлекторни изрази, типични за всеки българин, в повечето случаи независими от настроението му. Затичах се натам и скоро забелязах, че едното предно колело на вартбургата не докосваше тревата. Викнах му, свалихме почти всичко от багажника, аз легнах на калника и започнах да разлюлявам предницата нагоре-наголу, а Док се стараеше да улучи момента в който предното предаване няма да работи напразно. Изведнъж вартбургът подскочи напред, после силно вляво, аз отхвърчах встрани на четири крака. Измъкна се! След минута бяхме заг таляна. Док явно беше си върнал философското настроение, влезе усмихнат, с голямо облекчение се тръшна на председателското място и доволно огледа лицата на присъстващите, половината от които му бяха напълно непознати, а половината от тази половина бяха явно по вкуса му. Той ми кимна с леко учуден и едновременно много одобрителен поглед и поиска да бъде представен на тези, които не му бяха подчинени. След като се запозна с тях им беше обяснено, че вече са. Оттук нататък нямаше нужда да приемам особени решения, имах само да изпълнявам задължения, които, формулирани от Док, почти винаги звучаха особено. Гвоздеят на отчета беше табелата „Източна биофизична“, оценена напълно в духа на Стайнбек, което му доказваше, че ние го приемаме в ролята на Док със сериозност и склонност към игра най-малко равни на неговата, въпреки, че само той беше професор. Един всеизвестен злодей беше казал, че шегите трябва да са сериозни – шегу, които не са сериозни, са просто смешни.

2. Теоретици

Очаквахме всеки ден да пристигне на таляна член кореспондент Михаил Владимирович Волкенштайн, корифей в областта на молекулната биофизика и спектроскопия. Знаехме, че предстои проверка в два аспекта: доколко идеите на Док за оптимално управление на биологичните системи галеч от равновесие, са сериозни на практика и доколко изобретеният от него бърз спектрофотометър може да се използва да подкрепи експериментално теориите му, до момента формулирани най-грандиозно, гонесли му лаборатория и директорско място с най-височайш секрет. Причината за проверката беше ясна – Док искаше да формира Международна лаборатория по биофизика със седище в София, на която щеше по право да бъде директор или един от директорите. Анри Москона, съавторът на теоретичната статия за оптимално управление и на спектрофотометъра вече го нямаше (беше починал от рак) – той беше човекът на формулите и на електрониката, а Док – на енигматичната биология. Волкенштайн

беше много силен в математиката и физиката и тук беше ролята на „момчетата“, по-точно на Румен и Стоил, физици теоретици, да осигурят защитата. Имаше голяма опасност от дабене на сушата, на което аз можех да бъда само мълчалив свидетел. По принцип, Док също.

Румен летеше нависоко и нашироко. Беше се начел на Бурбаки и на фамозната им Теория на множествата, беше изписал с формули папируси големи като покривка за кухненска маса и ни караше да го зяпаме с отворена уста (поне аз и Док), когато вещаейки, с рошава брада на индийски факур, измъкваше от папирусите формули и идеи за фундаментално описание на... всичко. Стоил, главният скептик на групата, идеална противоположна за Румен с неудобните си и конкретни въпроси, с педантична упоритост се опитваше да го върне в руслото на земните биопроблеми, откъдето излизаше и заплатата му. Между впрочем, много малка – той беше само специалист физик.

Двамата в края на краищата успяха да стигнат до унизителен за Румен компромис: обобщение на термодинамиката, в частност тази на необратимите системи на великия Ларс Онзагер, в рамките на геометрична теория, брат-близък на общата теория на относителността на Айнщайн. Подкрепата на Док беше периодичното и назидателно повтаряне, че Онзагер, нобелов лауреат, не става за биология, поради факта, че е много „линеен“ (по-същество, разбериай елементарен).

Тук му е мястото за малко отклонение, което може да гаде представя за волния полет на фантазията на млади хора без опит и без страх от авторитети. Ричард Фейнман, друг, още по-голям корифей на теоретичната физика и нобелов лауреат, си припомня епизод от неговата лекция на тема фазови преходи пред аудитория, в която се намирал и Онзагер. Той се извинява, че въпреки, че не е съвсем наясно с тази материя все пак ще представи теория на тази тема. Онзагер взема думата и казва: „Ние трябва да поправим професор Фейнман (на това място Фейнман си припомня, че е изстинал от лоши предчувствия), не само той, никой не разбира фазовите преходи“. Та, само за сравнение, ако Фейнман е изстивал пред възможна критика от страна на Онзагер, то това си е било негов личен проблем. Някои не само не се бояха от Онзагер, той беше едва ли не обект на презрение с неговата „линейност“ и „непригодност“ за описание на динамичните биологични системи с тяхната богата мрежа от биохимични реакции, които можеха, поне по принцип, да се следят с бързия спектрофотометър. Мащабен проблем от компетентността само на една Международна лаборатория по биофизика. С шеф Док.

След дълги разpravии и проверки акад. Христо Христов, директор на Института за ядрени изследвания и шеф на групата по теоретична физика, беше пуснал статия в Доклади на БАН с автори Румен, Стоил и Док, която наистина обобщаваше термодинамиката за неравновесни системи, но в чисто практически аспект не можеше да предложи нещо по-добро от формулите на Онзагер. Все пак, това беше победа, която даваше основание на Румен да развърже факурската си фантазия пред Волкенштайн, подплатена с най-изискана математика. Волкенштайн, в пълна екипировка (маска, шнорхел и плавници), не излизаше от плиткото

до пояс заливче, демострирайки стил „гъска“, наслаждавайки се чисто експериментално на тихия погводен свят. Това, след като той, Румен и Стоил приказваха без прекъсване часове и часове, уверявайки се, че „тука има нещо“ и, че не е зле да се поплува преди заминаване. Все пак, хич не е малко да умориш Волкенштайн с разговори! Док беше много доволен и спомена, че следва пълен напред за организирането на Международната лаборатория. Истинската атака настъпи след около година и, както се оказа, с най-неочаквани последици за всички нас. Дотогава обаче имаше доста време и Док обяви ваканцията без да фиксира дати.

Междувременно животът на таяна кипеше. Върволицата от гости от второ и трето коляно приятели на всички присъстващи не спираше. В магнитното поле на лятото биологичните ни системи се настройваха поетично (на едни) прагматично (на други), с най-komplицирани последици (и за едните и за другите).

Типична обедна атмосфера. Отляво надясно: Румен Русев, Руми, Евелина, Стоил Донеv, Румен Воденичаров (гост), Веско Колчев, Александър Гочев, Евелин (ГДР).

Така лятото свърши. Беше необикновено лято, с последици, които не са изчезнали и до днес. Обяснението е очевидно, но години по-късно. Бяхме неопитни и гостатъчно необразовани, а Док имаше голямото качество да разпалва въображението за покоряване на неизвестния свят на биофизиката, привличайки всичко за идеята, даже нищо непозоризация Стайнбек с неговата „Улица Консервна“. Поглеждайки с благодарност назад виждам колко сме били наивни във вярата си, че можем да направим нещо изключително, възбудени до точката на кипене от човек, който имаше само най-общи, но твърди представи кое е важно и кое не е, отхвърляйки на втори план всичко, което може да угаси ентузиазма ни и да ни представи в ординарна светлина – цом сме с него, значи сме необикновени,

най-малкото само по тази причина. Благодарен съм, че ни демонстрира без да поучава, как се приемат големи поражения и, ако може, да се забравят веднага, рецептата за което е отдаване на работа с непресекуваща енергия. В неговия случай организация на следващото направление – екологична лаборатория с бази в Бургас и Созопол. Показахме, че сме добри ученици като напуснахме с него ЦЛБФ след като беше уволнен, триумфално, както се изразиха някои странични високопоставени наблюдатели, и се установихме като биофизична група в Института за ядрени изследвания.

Неговото обяснение за причината на свалянето му беше в духа на практическата диалектиката на времето: количествените натрупвания преминават в червено качество. Той не беше партиец, а беше директор. Както се оказа само организиращ такъв, независимо, че Централната лаборатория по биофизика (ЦЛБФ) беше създадена с най-височайш указ да развива идеите му – според оригинала, който съм гържал в ръката си. Нищо чудно, че сега ми се струва, че това са били най-хубавите години от нашия живот, години с почти равно количество поражения и победи, изглежда точно толкова, колкото е необходимо на човек да бъде щастлив.

2.

Беше 1995. Колата ми летеше на юг по шосе номер 1 в посока Монтерей, към „*Cannery Row*“ и лабораторията на Док, точно пет десетилетия след излизането на книгата „Улица Консервна“. Ето го и града.

Излизам от шосе номер едно на *Del Monte avenue*, вливам се в *Lighthouse avenue*, после забивам надясно по *Hoffman* и след една пресечка съм там. В ушите ми кой знае защо тихо звучи гласът на Остап Бендер: „Сбылась мечта идиота!“ Паркирам и тръбвам бавно по Улицата.

Улица Консервна

Напред и вгясно трябва да е *Pacific Biological Laboratory* или „Запагната биологична“, според българския превод на книгата. Малко косо и насреца трябва да е магазинчето за всичко на Ли Чун (реално, *Wing Chong market*). До него трябва да е кафенето със съмнителна репутация „*La Ida*“ (сега ресторант-кабаре „*Kalisa*“), конкуренцията на вече изчезналия бромел „*Lone Star*“ на гранд магам *Flora Woods* („Мечешко знаме“ на *Dora Fluud* в романа за Улицата; Флора, преименувана от някакво пиянде на Фауна, в продължението, „Благодатният четвъртък“). Спирам пред малка сграда с излиняла черносиво-кафеникава дъсчена облицовка. Десетина гървени стъпала водят до вратата на единствен етаж с пет единични прозореца в редица. Номер 800 – лабораторията на Док.

Не вярвам на очите си! Плътно затворено, без признаци на живот! По-късно Алисия ми каза, че се владее от частен мъжки клуб! Пресичам изумен косо улицата, както това е правил Док преди 50 години, и влизам в бакалията на Ли Чун. Това трябва да е, под номер 835.

Улица Консервна след пресъхването на сребърната сардинена река през 1950-те години. Вгясно, на преден план се вижда бакалията на Ли Чун (*Wing Chong Market*) с надписи „*LIQUORS*“ и „*CAFÉ*“.

Вътре, в многоъгловото широко помещение, са разположени няколко съвсем различни щанга, заг един от които сега артистично облечена авторитетна дама, госта по-възрастна тогава от мене, без следи от годините в пищната гълга коса.

– Какво става? – обръщам се към нея без церемонии. – Защо е заключена лабораторията на Док?

Тя ме изглежда учудено и госта продължително.

– Да няма ремонт? – питам.

– Не! – казва. – Това е нормалното ѝ състояние.

– Това нещо като шега ли е или какво? – казвам. – И какво е станало с магазинчето на Ли Чун? Това тук какво е? – посочвам наоколо. И тук!

Какви са тези дантели, ципове, копчета и ластичи? Такива боклуци няма в книгата!

– Вие кой сте? И откъде идвате? – попита ме с насмешка гамата. В същност госта развеселена.

– Няма значение! – казвам. – Аз съм Алекс. А вие, коя сте? Управителка? Тук трябва да бъде музей, а не магазин, разделен на хиляда магазинчета!

– Ами аз съм Алисия.

– Вижте какво, Алисия – казвам – това е абсолютно безобразие! Не мога да повярвам какво сте направили от Улица Консервна! На всичко отгоре навсякъде мирише на пица! Вие чували ли сте за Стайнбек? Или за Ег Рукетс?

– Представете си, да! Даже лично ги познавах. И Стайнбек и Док. Още дванадесет-годишна, когато пристигнах в Монтерей. Работила съм и в консервните фабрики. Тогава всички работеха там.

– Алисия! Идвам чак от България. Знаете ли къде е България? А, бе, няма значение! Ако Улица Консервна беше в България, тука всичко, цялата улица щеше да бъде музей! Жив музей!

– Вие изглеждате малко разстроено – усмихнато се опитва да ме успокои гамата.

– Няма значение! – казвам. – Не съм разстроено! Аз не се разстройвам лесно – направо се ядосвам, а понякога, като сега, направо побеснявам. И къде е „Мечешко знаме“? Да имах пари щях да купя цялата улица и щях да построя всичко обратно! И ж.п. линията също. Без малко да добавя „и да наема обратно момичетата и Фауна“.

– И момичетата на Фауна! – не изгържах.

Горният диалог, разбира се, е напълно фиктивен. Разпитвах много вежливо и внимателно гамата, с такива подробности, че тя веднага ми заяви, че рядко е срещала толкова осведомени туристи. Вътре обаче ми кипеше и горният диалог е в същност наистина много фиктивен, силно цензурирана версия на този, който си вървеше скрито в главата ми.

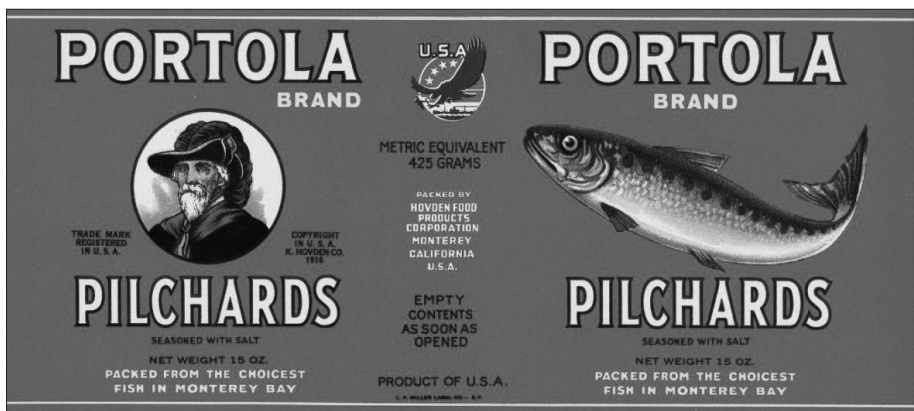

С Алисия в бакалията на Ли Чун, (Wing Chong Market)

Алисия ни разказа, на мен и жена ми, как се заселва в задната част на бакалията на Ли Чун, а в предната отваря щанг с антики, наричани от нея елегантни боклуци: стара стъклария, бижута, единични страници от партитури (*sheet music*), китайски книжни абажури, кимона, всевъзможни джунджурии.

В една от стаите зад магазинчето прави мини музей от предмети, снимки и постери, посветен на Джон Стайнбек – място за събиране на „Хора на Стайнбек“ (*Steinbeck people*) от цял свят.

Спомня си: „Джон беше рязък, циничен, саркастичен... но пог тази маска, о-оо, той беше прекрасен“. Направихме си снимки с нея и в нейния „музей“ на Стайнбек, после тя ни подари оригинални етикети за консерви: от сардини „*Portola*“, „*Captain Silver*“ и „*Getzbest*“, от калмари и сепия (*squid*) – „*Don Palma*“ и „*Best Ever*“.

Когато през 2002 година пристигнах за втори път в Монтърей Алисия вече я нямаше. През март 2009, ровейки се из Интернет за нещо ново около Улица Консервна, се натъкнах на статия от *Mary S. Taylor* в *Monterey Peninsula Herald* от 22.VII. 2000 с биографични данни за още една фамозна фигура на Улицата, преселила се в небитието – Алисия Харби Де Нуун (*Alicia Harby De Noon*), императрицата на бакалията на Ли Чун, родена на 7 януари 1933 в Спрингфилд, Мисури.

Четях горното и си мислех, че може би гамата, която ми даде етикетите за рибни консерви, да е била Алисия Харби Де Нуун. Продължих да търся нещо за нея и попаднах на снимка, публикувана от Майкъл Хемп по случай смъртта ѝ. Започнах да ровя из куповете непогредени мои фотографии и най-накрая намерих каквото търся – две снимки, моята и на жена ми, с предполагаемата Алисия Харби Де Нуун. Алисия ли е това или не? Това беше важно съмнение и трябваше да се намери някакво решение. Най-простото беше да се пратят снимките на експерт т. е. на Майкъл Хемп, президентът на *Cannery Row Foundation* единственият такъв с обявен адрес. Реших да му представя нещата по-сериозни отколкото са и сегнах да пиша писмо с кратка информация за планирана стара и единствена „морска“ история, която съм обещал да напиша и за която

събирам материал с оглед да я осъвременя. На половин страничка събрах резюме за т. н. „Източна Биофизична“, за измислената, а за нас реална, връзка със „Западната Биологична“, за Улица консервна на Стайнбек, за етикетите от рибни консерви, за Алисия. Писмото завърших с въпроса дали има нещо против да идентифицира Харби Де Нуун на снимка, която бих искал да му пратя. Отговорът пристигна светкавично и се оказа, че няма нужда да пращам снимка:

Wednesday, March 04, 2009 1:45 AM

Драги Алекс, също така „Мак“,

Вие наистина сте срещнали Алисия Харби Де Нуун, императрицата на Wing Chong Market. Ще бъде чудесно да видя вашите материали и да ги публикувам на моите Интернет страници. Вие наистина сте били докоснати от магията на мястото, наречено Улица Консервна и, благодарение на гения на Джон Стайнбек, този свят е общ за нас.

Бих искал да попитам, по време на вашия контакт с Алисия, дали сте имали време да се отбиете в съседния ресторант, на Калиса? Тя е латвийка, все още не е американска гражданка, но е наистина „Кралицата на Улица Консервна“ с почти 50 години бизнес в La Ida Café, в Улица Консервна на Стайнбек.....

Очаквам вашия отговор и се надявам, че мислите и чувствата ви за Улица Консервна са винаги топли и въодушевяващи.

Michael K. Hemp

The History Company

С това писмо започна нещо като домино ефект. Моят зет, Тони Ди Карло, сканира старите снимки от таляна, след което ги изпратих на Майкъл с около две страници придружителен текст: „*The stories are always better*“. Споменах също, че моето отгавна планирано пътуване до Лос Анжелес, да погостувам на моя стар приятел от ученическите години Андре Явруян, би могло да се разшири и да обхване Монтърей като се надявам, че ще мога да убедя българският Док да тръгне с нас. В готовността на Андре и нашия Док не се и съмнявах. Андре, заразен от Стайнбек, беше ходил няколко пъти до Монтерей, започвайки от 1970, точно когато ние префасонирахме таляна в „Източна Биофизична“. За „Док“ Дечев, по американските мащаби едва ли не съсед на Андре, не можеше да има и съмнение при условие, че няма нещо по-сериозно от някое пролетно грипче. Отговорът не закъсня:

Saturday, March 21, 2009 12:42 PM

Алекс,

.....

Аз водя авторско Интернет шоу от www.livenetworks.tv всеки месец и мисля, че мога да уреда специално предаване „Улица Консервна с Калиса,

The Queen of Cannery Row“ докато ти и Док сте тук. И Тони трябва да дойде. Трябва да се срещнете с Калиса Муур, ако вече не сте успели. Можете да я видите на моето авторско шоу (всеки последен вторник всеки месец).

Майкъл

Saturday, March 21, 2009 4:40 PM

Алекс,

Току що получих отговор от Франк Райт (Frank Wright), един от моите най-близки приятели и един от основателите на мъжкия клуб, който стопанисва лабораторията на Ед от началото на 1950-те години. Той е един от само двамата лабораторни членове, които лично са познавали Ед Рикетс. Вие ще имате голямото удоволствие да се срещнете с него още повече, че той ще бъде много щастлив да отвори лабораторията за нас по време на вашата визита. Аз се надявам да го убедя да се присъедини към нас във Wave Street Studios за предаване от livenetworks.tv.

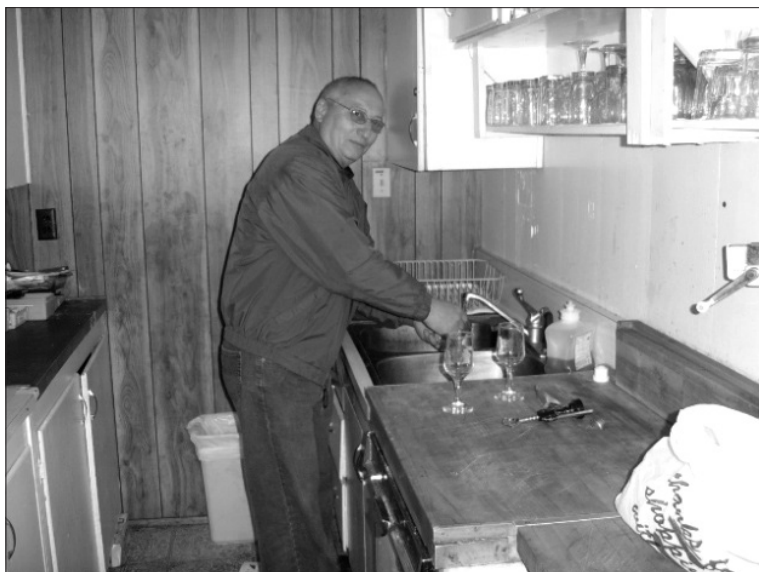
Майкъл

След тази бърза серия от имейли и поради госта продължителната и неочаквана за нас амплитуда на емоционална реакция от страна на Майкъл (и на Калиса по време на предаването преди нашето) не ни оставаше нищо друго освен да бъдем много точни с пътуването: срещата бе фиксирана за 12 часа на обяд, петък, 17 април, пред Западната Биологична, на Улица Консервна No. 800.

Лабораторията на Ед Рикетс, станала достъпна за нас благодарение на Франк Райт (между Андре и Майкъл Хемп (с бомбето), точно пред вратата).

Франк ни наля по чаша вино (после по още една) докато разказваше за съвместната служба по време на Втората световна война с Ег Рикетс, който е провеждал приемни лабораторни тестове на новобранците. Бил е толкова съвестен, че е открил рядък случай на проказа, посрещнат отначало с неверие от всички и особено от началниците. После слушахме запис на разказа „Змията“, четен от Стайнбек, елементи от който се повтарят в „Благодатният четвъртък“. Разбира се, направихме си снимки. От оригиналната вътрешна обстановка няма нищо запазено, но има детайлен макет от Бил Джонк (*Bill Johnk*), който чака своя час да се преобрази в реалните си мащаби. Има и много фотографии от колекцията на Пат Хатауей (*Pat Hathaway*), госта от когото се появяват в книгата на Майкъл Хемп, особено подобрени в последното, трето издание, подгарено ни от автора.

В кухнята на Док, където е миел съдове под съпровод на класическа музика, след фамозното парти в негова чест, описано в последната глава на „Улица Консервна“

Мнението на критиците и университетските литератори е, че Стайнбек не е успял да напише наистина сериозен роман, че е описвал тривиални субекти и ситуации или пък сериозни такива, но пресъздадени повърхностно, комбинирано с твърдението, че той прекалено акцентира „животинското“ и „материалното“. Последното някак си носи подтекста, че който подчертава животинската същност на човека не може да бъде голям интелект. Да не говорим за проявената слабост и даже привързаност към умствено недоразвити или простодушни образи, което може да се тълкува като липса на изтънченост и интелектуална задълбоченост у самия автор. Горните съждения явно са направени при предположението, че авторът се е стремял, но се е оказал неспособен да се присъедини към високоинтелектуалния академичен клуб на крити-

ците. Доста факти обаче говорят за противното. Той не е проявявал никакво желание да кандидатства за член на такъв един клуб, публикувайки философски есета или критични статии, изнасяйки лекции в университетски аудитории. Нещо повече, той е полагал всички усилия да разсее и най-малкото съмнение за подобни аспирации. Бил е подозрително и антипатично настроен към професионалните интелектуалци, занимаващи се главно със самореклама с цел репутация за сметка на истина и чувства. Считал е, че те са разрушители на творческото начало и е виждал в техните облекло, реч, снобизъм и борба за положение квинтесенцията на всичко най-омразно за него в обществото. Виждал е ролята на писателя като човек на изкуството и е бил противник идеите да се обсъждат оголено и публично, дълбоко убеден, че трябва да се изразяват само с езика на изкуството. Личната му кореспонденция наистина показва много малко какво точно е мислил, към какво се е стремил и какво е имал предвид, избягвайки гискусии дори с най-близки приятели в този аспект. На всичко отгоре той е бил и прекален индивидуалист, за да иска да принадлежи към каквато и да е институция.

Голямото изключение изглежда да е бил Ед Рукетс, жив пример за убеждението му, прокрадващо се често в творчеството му, че често хората, на които Обществото гледа с презрителна насмешка, са често най-добрите хора. Според официалния биограф на Стайнбек, *Джаксън Бенсън*, когато новината за катастрофата с Ед достига до писателя в Ню Йорк той казва: „*Най-големият човек в света умира и аз нищо не мога да направя.*“ (*The greatest man in the world is dying and there is nothing I can do.*) След написването на „*Благодатният Четвъртък*“ той признава в писмо до Гейб Бикнел (Мак), че все не може да преодолее мисълта за нелепата смърт на Док, но че това ще бъде последната история за него. Тъжна история, защото е за това, което би могло да се случи, но не се е случило с Док – заради фаталната му упоритост да се опитва отново и отново да запали мотора на старата кола, спряла на релсите в началото на Улицата, въпреки че вече се е чувал приближаващия *Дел Монте Експрес*, до последния момент, вече закъснял да се измъкне през отворената врата, притиснала го смъртоносно към купето. Ако си е останал в колата е нямало да загине – такова е безполезното за Стайнбек заключение на еспертизата.

Сега на това място, под белия диагонален кръст, знак за ж.п. прелез, стои бюст на най-значния обитател на Улицата, самобитна ренесансова личност, всепризнат ментор на Стайнбек, а и не само на него, лечител на бедните, приятел на децата, в чието сърце винаги е можело да се намери място за всеки. Погребан е в гробището *Ел Енсиал* (*El Encinal*), близо до нос *Пинос* в *Пасифик Гроув* и близо до неговите приятели, населили „*Улица Консервна*“ на Стайнбек – Флора Уугс и Гейб Бикнел – Мак.

Аз, заразен от вируса на „Улица Консервна“, най-често виждам как сянката му пресича улицата косо към магазинчето на Ли Чун за още два кварта бира Бюргермайстер, пратен от компанията в Западната Биологична след като на хвърлената монета, очаквано, се е паднало каквото трябва.

Лилия Рачева

АНЕКДОТИ ОТ МОЯ ЖИВОТ

На международен конгрес

От няколко години работех в областта на детската литература, когато през 1984 Съюзът на преводачите ме изпрати като делегат на конгреса на Международния съвет по детската книга в Никозия. От Съюза на писателите бяха командировани Асен Босев, председател на Българската секция към Съвета, Георги Струмски и Надя Кехлибарева. Надя щеше и да превежда на Босев и Струмски. Представител от Дома на детската книга беше Татяна Цонева.

Пристигнахме в Кипър. Октомври 1984 година. Топли летни дни с температура около, че и над трийсет градуса. Залата, в която се провеждаше конгресът, слава богу, беше с климатична инсталация и добре охладена. Настанихме се на един от по-предните редове.

Първата сутрин, както на всички конгреси, бяха пленарните заседания и основните доклади. Темата на конгреса беше „Литературата за деца в държавите от третия свят.“

Конгресът започна и Надя незабавно се включи да превежда. Първоначално се учудих, че превежда толкова гладко, без да прави пауза, за да чуе по-нататъшните разсъждения на докладчика. Опитах се наум също да превеждам доклада. Не се получаваше. А Надя превеждаше, като че ли чете текст, напечатан на хартия. Асен Босев през цялото време си водеше бележки.

През почивката стана ясно, че Надя всъщност не беше превеждала, а беше говорила това, което знае за условията в третия свят. Беше достатъчно интелигентна, за да може от една чута дума да състави цяло изречение и да импровизира какво може да съдържа подобен доклад.

А „бележките“ на Асен Босев се оказаха хумористични стихотворения по едно за всеки от българската делегация

За съжаление, не ни ги подари.

На концерт

В Мюнхен, където два месеца бях стипендиантка на Международната детска библиотека, срещам различни екземпляри. Един ген заместник директорката на библиотеката Лиоба Бетен ми даде билет за концерт.

– Ще седнеш до хора, които са били в България. Ще има за какво да си говориш – каза ми Лиоба.

На концерта ме изглеждаше възрастна двойка, която изглеждаше много достоенно. Заговориха ме. Бяха предупредени от Лиоба, че до тях

ще сега българка. Оказа се, че през Втората световна война мъжът е бил войник в България и започна възхитено да ми разказва какви хубави години е прекарал тогава. Връщаше се в своята младост, най-прекрасните години от живота му.

Когато след концерта се сбогувах с това мило семейство, мъжът ми прошепна на български с лек акцент:

– Обичам те, миличка!

Тази важна фраза от младостта беше оцеляла в съзнанието му цели четирийсет години.

На среща с Михаел Енге

Една вечер в университета в Мюнхен имаше четене на писателя Михаел Енге. Вече бяхме издали в България книгата му „Момо“ за крадците на време. Предложи я и я преведе моята приятелка поетесата Федя Филкова. Книгата беше прекрасна и не можех да пропусна случая да видя Михаел Енге. Университетската аудиторията беше огромна и препълнена. Публиката беше госта разнообразна. Състоеше се не само от студенти. Енге представяше новата си книга (вече за възрастни) – „Der Spiegel im Spiegel. Ein Labyrinth“ (1983 г.).

След четенето купих книгата и се наредих на опашката пред Михаел Енге за автограф. Помолех писателя да напие книгата за Федя. Това щеше да бъде моят подарък за нея. Попитах го също дали ще има време за кратко интервю за българския литературен седмичник. Енге се извини, че на другата сутрин заминава за Баден-Баден на лечение и няма да може.

Когато си тръгнах към моето женско католическо общежитие, с мен се изравни млад мъж.

– Вие сте от България? – заговори ме той на български.

Оказа се, че е дошъл преди десетина години в Мюнхен, където майка му е омъжена повторно и че просто не се е върнал. Заговорихме за Енге. Възхищавах се от „Момо“. Още не бях чел „Приказка без край“. Той ми говореше за нея.

– Енге отказа да ви даде интервю, нали? – попита в един момент.

– Да, заминавал утре за Баден-Баден на лечение – отвърнах.

– Това беше само предлог – убеден бе сънародникът ми. – Той просто не иска да дава интервюта за комунистически издания и за комунистически държави.

Това обяснение не ме убеди. „Ако някой иска да влияе върху системата, по-скоро би трябвало да се съгласи на интервю, за да покаже друго мислене, а не да се отказва“, помислих си.

Когато няколко години по-късно Михаел Енге почина от рак едва шейсет и пет годишен и с потенциал за още много книги, бях убедена, че тогава в Мюнхен наистина е заминавал на другия ден за Баден-Баден на лечение.

Повече не видях в Мюнхен този мой сънародник.

Културни различия

Когато бе създадена програмата за подпомагане на преводи „Традуки“, една издателка получи субсидия, за да издаде книгата на австрийската писателка Юта Трайбер „Изнасилена“. Книгата беше приета от програмата и излезе на български под заглавие „Франка“, името на главната героиня.

От програмата „Традуки“ финансираха и гостуване на Юта Трайбер в България. Издателката ме помолу да придружавам писателката по време на срещите. Направихме програма – всеки ден по една или две срещи с деца и младежи в София. А издателката Божана Апостолова организира четене на Юта Трайбер и в Пловдив.

Юта гоїде в България със съпруга си, нещо типично за повечето автори, когато пътуват в чужбина – да бъдат придружавани от съпрузите, съпругите или приятел(к)ите си.

Тръгнахме за Пловдив рано сутринта с автобус.

Юта и съпругът ѝ сеяха на седалката пред мен. До мен седеше мъж на средна възраст. Юта и съпругът ѝ оживено разговаряха. Въпреки че бяха родом от едно и също място и се познаваха от деца, винаги имаха какво още да споделят един с друг. А може би именно затова. Мъжът до мен не даваше вид, че се интересува от разговорите ни.

Автобусът пътуваше и пътуваше, а Пловдив не се появяваше. Божана ми беше казала, че шофьорът ѝ ще ни чака на гарата. Започнах да ставам неспокойна. Шофьорът сигурно вече чака, а ние закъсняваме. Божана е дедова жена, може би има нужда от колата и от шофьора си. Попитах мъжа до мен дали познава пътя. Оказа се, че той често пътува до Пловдив. Каза ми точно още колко минути ще ни трябва до автогарата.

След като разменихме няколко изречения, мъжът най-неочаквано каза:

– Аз знам немски и много съм работил с Германия. – После тонът му стана леко пренебрежителен – но какви са тези хора? – имаше предвид Юта и съпруга ѝ. – Ами че те говорят на диалект!

– Учители са по немски – отговорих. – А жената е писателка.

Обединена Европа

Преди брекзита моята приятелка англичанката Пени дълги години работеше с европейски проекти за толерантността, борбата срещу дискриминацията и изключването от обществения живот на групите, на различните. Веднъж пътувахме с Пени в Испания и тя сподели с мен:

– Не мога да позная родния си град Лондон. Навсякъде се говори само на полски. Като че ли не съм в Англия, а в Полша. Пълно е с поляци. Идват, за да работят. И понеже се съгласяват на по-ниско възнаграждение, намират работа. А за англичаните работа няма. Не мога да разбера защо ги пускат така масово в Англия – оплакваше се Пени, която иначе работеше за европейската интеграция.

На другата сутрин, докато чаках Пени във фоайето на хотела в Аликанте, където бяхме отседнали, разговарях със собственика. Споделих с него колко ми харесва Испания и колко приятно и спокойно е тук през това време от годината.

– Още малко ще е така – каза ми собственикът на хотела. – Най-много след месец ще нахлуят англичаните и със спокойствието в Испания е свършено. След английското нашествие, което трае няколко месеца, се налага да правим ремонти в хотелите. Всичко е опустошено. Разбити умивалници, липсващи арматури в баните, счупени легла, изтърбушени дюшеци. Направо не ми се говори.

Когато Пени слезе за закуска, реших да ѝ спестя това, което сподели с мен собственикът на хотела. Все пак тя се занимаваше с европейската интеграция, с толерантността и борбата срещу дискриминацията.

На панаура на книгата във Франкфурт

След близо двумесечен престой в САЩ като стипендиантка на издателство „Дърнър“, бях толкова вдъхновена, че реших да направя частно издателство. Само че времето никак не беше за частни издателства – имаше невероятна инфлация. Повечето материали за изработка на книги бяха вносни и цените на книгите се качваха. Хората нямаха пари да купуват книги. А инфлацията изяждаше приходите на издателите. С приходите от една книга, вече можеше да се покрият разходите само за четвърт нова книга. А аз не исках да преиздавам познати книги, а да пребеждам и публикувам нови. Но нови имена и нови книги по-трудно се налагат на пазара и се продават много по-бавно.

Като частен издател, който едва свързва двата края, реших все пак да отида на панаура на книгата във Франкфурт. За по-евтино си наех частна квартира, която избрах да е близо до панаура, за да не се налага да ползвам транспорт. Пътят от квартирата до панаура наистина не беше дълъг, но се оказа странен – вървеше се малко по улицата, после се свиваше вяло по друга улица и от нея се тръгваше по един безкраен пешеходен мост над железопътни линии, който свършваше съвсем близо до панаура.

На сутринта преодолях разстоянието сравнително бързо като постоянно се озъртах дали по този път има и други пешеходци. Нямаше. Когато мостът свърши и видях панаурните палати, си отгъгнах.

А после прекарах един прекрасен ден сред книгите.

Тръгнах си в края на работното време на панаура заедно с последните посетители и с изложителите. Беше вече тъмно. Хората, които излязоха с мен, се пръснаха по колите си. Показах се сама в мрака. Май нямаше да намеря безкрайния мост към моята частна квартира. Очевидно и не бях излязла от главния вход на панаура, защото не се виждаше никаква спирка, нито на автобус, нито на метро. Ами сега? Какво да правя? Стоях натоварена с книги и каталози. В главата ми се завъртя песничката за „Зайченцето бяло“. Упреквах се, че съм останала толкова до късно. Сигурно ще се наложи да взема такси. Но къде има таксита? Видях в далечината една сравнително оживена улица, по която постоянно се движеха коли. Там сигурно минават таксита. Тръгнах натам, препъвайки се в тъмното. По-голямата улица също не беше особено осветена, но по нея наистина се движеше постоянен поток от коли. Видях три-четири жени, които

стояха на ръба на тротоара на разстояние метър-два една от друга и махаха на колите. „Сигурно махат за таксита“, помислих си, наредих се до тях на ръба на тротоара и взех и аз да махам. Колите хвърчаха покрай нас, но нито една не спираше. Не можех дори да забележа таксита ли са или частни коли. По едно време усетих, че жените ми хвърлят по някой и друг поглед. Позагледах ги и аз. Всички бяха с къси полички, с ботуши над коленете и някои имаха между ботушите и поличките жартиери. Изведнъж ми просветна. Не се бях наредила на опашка за такси, а се бях наредила до жриците на любовта, които махаха за клиенти. На бърза ръка се отдалечих. Как съм се прибрала в квартирата си тази вечер не помня, но картината как махам на колите редом с жриците на любовта и досега ми е пред очите.

Фотозвезда

На панаира на детската книга в Болоня през 2004 година представителите на Международния съвет по детската книга (IBBY) отидохме както всяка година на обща вечеря. По това време бях редактор на теоретичното списание за детска литература „Букбърг“. За тези общи вечери обикновено от секретариата избираха известни ресторанти в Болоня, но такива, които не се посещават от туристи, а по-скоро са известни и популярни сред местните хора. Държеше се на атмосферата, на възможността да се чувстваме уютно. С нас беше и единият от лауреатите на медала Ангерсен, холандският художник Макс Велтхаюс. Поднесоха вечерята, настроението беше добро, яденето вкусно. В един момент започнаха снимките за спомен и аз изведнъж станах героиня на снимките. Всички снимаха само мен. Правеха естествено снимки и на другите, но пред мен се загържаха по-гълбо и снимаха по няколко пози. Учудих се на какво гълбо това внимание. Поне до мен да седеше Ангерсеновият лауреат, че да ни снимат, а то – колежката ми от списанието, професорка по детска литература от САЩ. А фотосесията продължаваше. Всички, а на масата бяхме около двайсет човека, се изредиха да ме снимат.

Когато в един момент се обърнах назад, видях на масата зад мен мъжка компания. Мъжете разговаряха и се смееха. Точно зад мен седеше един възпълен мъж на средна възраст, леко оплешивял и с малка брадичка. Мъжът разказваше нещо, а останалите се смееха. Този мъж беше Умберто Еко. Заради него неволно бях станала фотозвезда.

Сега колегите ми от Международния Съвет по детската книга имат снимки на Умберто Еко с моя милост на преден план. (Освен ако не са ме изтрили с фотошоп). Но аз нямам нито една от тези снимки.

Всичко е относително

В Минеаполис, където бях стипендиантка, започна приятелството ми с Ага, фотографката на издателството. Тя беше братовчедка на собственика на издателството Хари Лърнър. Преди двайсетина години той измъкнал Ага и семейството ѝ от Русия.

Веднъж, беше вече след 2000 година, участвах в Евронејско-американски проект и имахме работна среща в Сиракуз, САЩ. Всеки от евронејците използваше пътуването, за да посети роднини и приятели. И аз не направих изключение. Ангажирах си хотел в Ню Йорк за няколко дни. Хем да пообиколя отново града, хем да се срещна с приятелката си Ада, която щеше да дойде от Минеаполис. Но Ада предпочете не тя да дойде в Ню Йорк, за да се видим, а аз да отида в Минеаполис. Покани ме в дома си и толкова настояваше, че дори ми купи самолетния билет до Минеаполис.

Къщата на Ада беше на едно възвишение, а в подножието му имаше голяма улица. От другата страна на тази улица се намираше редакцията на руския вестник и на руското радио в Минеаполис, които бяха предназначени за руската диаспора в града и околностите и се водеха от руснаци. С Ада винаги говорехме на руски. Само че моят руски, който в училище беше сравнително добър, с течение на времето под влияние на полския пригоди груг акцент. А и ми се налагаше понякога да търся гуми.

Отидохме с Ада в редакцията на радиото и на вестника. Беше едно горещо лято. Въпреки вентилаторите беше невероятно топло, вратите на всички стаи в редакцията на вестника и на радиото бяха отворени и разговорите се чуваха. Ада ме заведе най-напред при редакторките в радиото – две красиви млади жени, които ми обясниха какви предавания правят. След това отидохме в съседната стая при главния редактор на руския вестник.

– Здравей, искам да ти представя моята приятелка Лилечка – каза му Ада.

Главният редактор дори не вдига поглед от ръкописа, който четеше и вместо добър ден, попита:

– Кога успяхте да забравите руския?

Погледнах го стресната. Откъде можеше да знае, че преди години съм говорила руски по-добре.

Ада се притесни.

Лилечка не е рускиня, тя е българка – каза.

– А-а-а! – поправи се главният редактор, – и къде сте научили толкова добре руски?

Музеят на Андерсен в Оденсе

В началото на септември 2008 година бях на Конгрес на Международния съвет по детската книга в Копенхаген. Последния ден преди да си тръгна, исках да отида до музея на Андерсен в Оденсе. Бях ходила няколко пъти в Копенхаген, но до Оденсе не бях стигала. То е на груг остров, на около 170 километра от Копенхаген. Докато пътувах с влака час и половина по мостовите през морето, които съединяваха островите, си мислех колко ли време е трябвало навремето на Андерсен, за да стигне от Оденсе до Копенхаген и изобщо от един остров до груг в тази островна гържава и гали ние сега използваме времето, което ни подгарява техническият прогрес. И как го използваме?

Взех ранен влак от Копенхаген и пристигнах в Огенсе още преди девет часа сутринта. Бяха ми обяснили, че музеят е близо до гарата. Тръгнах по една широка, слънчева улица в посоката, която ми бяха показали. Вървях, вървях, а музеят или нещо подобно на музей не се виждаше. Накрая стигнах до голяма представителна сграда, която, личеше си, е институция за деца. Показа се културен дом за деца. Попитах там за музея на Андерсен и ми обясниха да се върна малко назад и да завия по първата улица вдясно. Било съвсем близо. Отново вървях и вървях. Когато човек е на непознато място, разстоянията му изглеждат огромни. Накрая стигнах до нещо като площадче, от което тръзваха две еднакво големи улици. Ами сега накъде? По коя улица да тръгна? Спрях се и реших да питам отново. Най-напред мина една жена на около четирийсет-четирийсет и пет години. Бързаше, може би за работа. Но се спря при мен. Не знаеше обаче къде се намира музеят на Андерсен. После минаха неколцина мъже. И те не знаеха. Стоях на ъгъла и попитах поне десетина човека. Никой не знаеше къде е музеят на Андерсен. Някои дори спираха при мен, мъчеха се да се сетят, питаха груги минавачи. Никой не знаеше. Огледах се безпомощно и най-неочаквано на вратата на една невзрачна гървена ограда заг мен, която водеше към някакъв на пръв поглед запустнат двор, прочетох „Н. С. Andersens Hus“. Аз съм била точно пред къщата на Андерсен. За миг си помислих гали всички тези хора, които питах, не са решили, че съм луда – да стоя пред къщата на Андерсен и да ги питам къде се намира. Но не бях усетила ирония нито в погледите, нито в думите им. И ако знаеха, все някой би казал:

– Ами че вие стоите пред нея.

По-скоро наистина не знаеха.

Влязох в музея. Рано сутринта в десет часа нямаше посетители. В една зала обаче неочаквано чух българска реч. Момче и момиче си говореха и коментираха експонатите. Много им се зарадвах и ги заговорих. Показа се, че са студенти в Копенхаген. Пристигнали преди няколко дни. Ще учат най-напред датски, а после икономика. Занятията им още не били започнали и те решили да използват времето, за да видят музея на Андерсен в Огенсе. Знаеха приказките на Андерсен, знаеха, че е минавал през България (или по-точно покрай България по Дунава). Затова решили първият им пункт в Дания да бъде музеят на Андерсен в Огенсе.

А жителите на родния граф на Андерсен не знаеха къде се намира музеят.

Чужд сред свои

С моята приятелка Малгожата, професорка българистка от Варшава, се уговорихме да отидем за една седмица на почивка в малко селце в Купър, Агия Напа. Трябваше да се срещнем на летището в Ларнака и оттам да вземем такси до Агия Напа. С Малгожата обикновено говорим помежду си на български. Този навик ни е останал от студентските години, когато Малгожата учеше български и идваше в България да практикува езика.

Моят самолет кацаше преди нейния, така че я изчаках на летището в Ларнака. А когато тя пристигна, излязохме пред летището и взехме так-

сито, което беше наред. Обяснихме на шофьора на английски, че искаме да ни закара до Агия Напа, където на един километър от селото, на морския бряг, беше хотелът ни. Естествено, предварително се уговорихме колко ще ни струва, за да не се получат изненади.

Като ни чу, че говорим на български, шофьорът на таксито ни заговори на руски. Ние, разбира се, веднага проявихме любопитство откъде знае руски. Беше с черна коса и черни очи – типичен кипърец. И докато пътувахме към Агия Напа шофьорът ни разказа историята си. Родителите му били гърци. От гърците, които от години живеели в Грузия. Като дете ходил в Грузия на руско училище, но в дома им се говорело на гръцки. За съседите им грузинци, те били гърците. Когато говорели за тях, не казвали имената им, а казвали само „гърците“. Тъкмо бил завършил прогимназия, когато се разпаднал Съветският Съюз и Грузия станала самостоятелна държава. Тогава семейството му вече можело да се завърне в Гърция, което и направили. Най-сетне ще бъдат там, където всички са гърци и ще бъдат като всички. Но не станало така. Макар че били гърци и говорели гръцки, всичките им съседи ги наричали руснаците. В Гърция шофьорът на таксито завършил училище. Но не му било приятно, че все го наричат руснака, при положение, че бил грък. Затова напуснал Гърция и се преместил в Кипър, където станал шофьор на такси, оженил се, имал две деца. Но въпреки че жена му била кипърка и децата ходели на кипърско училище, съседите им не ги приемали за кипърци. Наричали ли гърците. Така че в Кипър наистина вече не бил руснакът, но там пак всички го наричали гръкът, а той искал да се интегрира с кипърците, да бъде като всички.

– Нецо повече – добави шофьорът, – имам един приятел, също грък, емигрант от Египет, който е дошъл в Никозия и като мен е шофьор на такси. Него пак всички го наричат египтянина.

Борислава Узунова
СТИХОТВОРЕНИЯ

БЕЗ СТРАХ

Ручей бях... Поточе станах:
неопитно, нетърпеливо, чисто.
С наивност
и със детско любопитство
препусках през поляните
без страх.
Река съм днес – погълнала
потоци, ручей безчет...
Каквото взела съм,
все двойно съм го върнала.

КАТО ДЕТСКА РИСУНКА

Обичането
е като детска рисунка –
на белия лист
надраскана
с червено,
жълто
и синьо.
Вземаш я
и не разбираш
нищо,
усмихваш се,
слагаш я в рамка,
гледаш я мило
и е най-хубавото нещо,
което си вижгал.

ЗОРАТА НОСИ НАДЕЖДА

Иска ми се да имах повече късмет:
в работата, в любовта, в приятелството.
Сякаш някаква черна сила
се е загнездила в душата ми.
А аз просто искам да бъда щастлива!
Искам сълзи от щастие, искам любов!
Страдам от недостиг на любов
и от огромно количество наивност.
Зората носи надежда.
Но толкова много съм жадна!
И всичко в мен пресъхва
като юлски ливади.

ТРИПТИХ

Помня те
по очите след изплаканите сълзи,
по горчивото на виното изпито
и по тишината на неделно утро.
Търсих те
по вълните на безкрайното море,
в погледите на добрите хора
и в страниците на премъдри книги.
Изгубих те
по улиците на малкия град,
по пейките на пустия парк
и с дима на изпушената цигара...

ЧУВСТВО

Като последната
троха се чувствам –
толкова съм разрушена.
И едва ли има сила,
която да ме събере.

Дълбая в нищото,
с надежда да открия
забравен детски глас
или капчица любов,
поръсена от теб.

Марин Тачков
СТИХОТВОРЕНИЯ

ЗАВИСИМОСТИ

Имаме си толкова зависимости! –
 От въздух, ток, вода.
 От ядене, от работа, от политици.
 От пазари, алкохол и наркотици.
 От коли, хазарт,
 от лекари и от лекарства.
 От секс, от стрес, от Интернет.
 От религии, от обичаи, от суеверия.
 От банки и банкери.
 От Природата, от времето.
 От глупостта, от завистта, от злобата.
 Привързани с въжета от зависимости
 катерим се, висим.
 Докато паднем в гроба...

ВЪЗМОЖНОСТ

Разбирам, че е много сложно
 да се замислите, глупаци! –
 Ала дали не е възможна
 човечна, святна демокрация?

Без либерални извращения.
 Без бясна власт на олигарсите.
 Благата – с чест разпределени.
 Достоеен труд – добри заплати.

Да са почтени, равноправни
 работодатели, работници...
 А не един – със милиарди.
 А милиарди – безработни.

Но глас озъбен, задкулисен
ме стресна страшно: „Не, не може!
Защото сме избрани свише.
А вие просто сте нищожни!“

ЖИВОТОСМЪРТ

Животът днес. –
Убийствен стрес.
Безумен, див.
Несправедлив.

Жесток. Безок.
Без род. Без Бог.
Без ред. Без дух.
Безплоден. Кух.

Животът днес. –
Взривен. Злочест.
Хазартен. Луг.
Без честен труд.

Зловещ. Замял.
Без идеал.
Без цел добра.
И без душа.

Завърт. Превърт.
Животосмърт.

Дебора Дикова
СТИХОТВОРЕНИЯ

ЛЯТ/НО/

**Лято, но висят
в прозорците ми гъждове!
И капе все така свенливо
моя страх в страните.
Сее вече ветрове
в полето есенна,
и във тревите.**

Лято, но...

**Не стига въздухът да се рогу
от слънчевата сплав едно кокиче...
И зимно някак все мълчи
във огледалото момиче...**

В МАЛКАТА ТИ СТАЯ

**В малката ти стая с две легла,
с таван от спомени и страх надраскан,
с балкон със счупена от гняв врата**

миналото днес изпращам...

В малката ти стая с три платна
обесили в пироните портрети стари
откривам в тъмното безброй лица
бъдното ми някак сбрали.

В малката ти стая ти наг мен без глас
гъха ми с нежност сякаш дирижираш...

И къса се в кръга наг нас последен час
оставам аз, а ти отиваш...

В малката ти стая симфония гърми,
говиждане – оркестъра ще се сбогува!

И в малката ти стая с четири стени
целият живот и свят потъна.

ВЛАКЪТ

Влакът все пак се яви...
Влакът имаше девет купета...
Влак с почупени, тесни врати
и с награни стъкла без пергета.
Там на шестия, в запад перон
все по навик, машината чака
да залепне за своя нов дом
и по релсите пак да затрака.
Точно в седем спяща тълпа
залази мудна и вяла в търбуха
на влака с награни стъкла
и покоя му вълна избута.
„Пет минути“ – скърбящ женски глас
от уредбата вяло пропуснат...

и забравили зимният хлад
пушачите вълна допусват.
Пет минути за всеки от тях
да целуне цигарата волан.
Пет минути за старият влак
горде по релсите тръгне свободен.
Пет минути за сбогом за нас...
а са малко и много са даже.
Все пак се яви моя влак
и пръв, и последен, и страшен.
Ще се простим и ние така,
като пушача с поредна цигара.
На перона, тогава, смъртта
бе раздялата в мрачната гара.
Влакът все пак се яви...
Влакът имаше девет купета...
Влак с почупени, тесни врати
и с награни стъкла, без пергета.
Ти остана в перона с ръка
и ми махаше кратко, а сетне
пое обратно назад из града
преди влакът в завоя да влезне.
И седяхме с оная тълпа
в девет, никакви, мръсни купета...
появи се той – влакът съдба
и ни понесе в последна пътека.

Галина Джурова, краевед
**РУСЕ В ЖИВОТА И ТВОРЧЕСТВОТО
 НА САТИРИКА, ОБЩЕСТВЕНИКА И
 ЧОВЕКА СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ**

През юни 1945 г. литературоведът Иван Богданов рисува пълнокръвен словесен портрет на Стоян Михайловски: „Среден на ръст, не по-висок от 1,70 м, набит и широкоплещест, с характерна физиономия, той изпъква веднага... Той се движи бавно, с ръка на гръб, затворен в себе си, без никакво напрегане и без поза, но гостатъчно тежък – от цялата му фигура лъха авторитетност, сериозност, съсредоточеност... Приятен, плътен баритон ще ви докосне като звук от виолончело, и ето някаква необяснима страст почва да го вълнува, неговата реч ви залива с все по-буйни вълни. Вие не знаете на кое да отгледете повече внимание: на пламенността на сърцето, на логиката, на дикцията или на ерудицията му. Речта му е придружена с обилни, характерни ръководвижения, а веднъж отключен – водопадът на речта се плуска изобилно, все по-пенлив и стихичен. Изключително добър полемист, духовит, находчив, той обожава възможността да говори до насита, като същински френец, с примери и перифрази, с цветисти изрази и наситени с парадоксалност фигури... Гъстите му буйни вежди, разсечени помежду от две отвесни, дълбоки бръчки, дебелите му мустаци над здраво вкопчените устни... Той се смее широко и волно като дете, умее да се радва, да говори с поразяваща кроткост и може би нищо друго така добре не характеризира душевната му чистота и човеколюбие – като очите му – те са били с променлив цвят, ту яносини, ту стоманеносиви, но в тях никога не е изгасвал лъчът на човечността. Погледнат отвън, той е студен като скала, тежък, неповратлив, непоколебим в принципи и решения. Ала това е само привидно – зад мрачната осанка тупти топло, отзивчиво сърце... той реагира бързо, поривите и чувствата му избликват като гейзери“.

Стоян Михайловски е роден на 7 (19) януари 1856 г. в град Елена. Той е син на възрожденския книжовник Никола Михайловски, племенник на Иларион Макариополски и братовчед на П. Ю. Тодоров. Завидно потекло! Завършва в Цариград френския султански лицей „Галата Сарай“ и „Робърт колеж“ – това са двете най-прочути училища в Турция. Още като ученик бил много остроумен и хаплив – наричали го „българския Суифт“.

Връзките на Стоян Михайловски с Русе датират още от студентските му години. Бащата Никола Михайловски е цензор в Османската империя и приятел на екзарх Антим I. Той издейства стипендия на сина си от Доростоло-Червенската митрополия и Стоян заминава да учи право в Екс

ан Прованс, Франция. Месец преди Освобождението се завръща в България – чужд на стремежа на българина към служби, лек живот и трупане на пари. Започва да работи като адвокат в Търново, но се разочарова и на 1 юни 1878 г. става член на Свищовския съдебен съвет. След сформирването на окръжните съдилища е назначен за член на Свищовския окръжен съд. Там се проявяват за първи път неговият патриотизъм и чувството му за справедливост, които го въвлечат в една нелепа ситуация. Стоян Михайловски трябва да положи клетва по образец – в името на руския цар. Какво ли е било изумлението на началниците, когато младият човек след отказа си, поисква да се закълне в името на народа! Това е сметнато за непокорство и на 16 февруари 1879 г., по доклад на русенския губернатор, е уволнен „вследствие нежелание да приеме клетва по установената форма“.

Връща се отново в Търново и след кратък престой заминава за столицата и става член на Софийския окръжен съд. Едновременно с това прави опити да се занимава с вестникарство. През есента на 1879 г. заедно с Павел Висковски стават редактори-издатели на в. „Софиянец“ – седмичник за политика, литература и търговия с текст и на френски език. Печата се в печатницата на Янко С. Ковачев. От него излизат само 6 броя – от 20 октомври до 27 ноември, като броевете 4, 5 и 6 Михайловски списва сам. С този вестник бъдещият голям сатирик иска да създаде образец на честна народна трибуна, отдалечена от лични и партизански ежби. Програмата на изданието е като мотото на целия му по-нататъшен живот, на творческата му и обществена дейност: „Ний строго ще осъждаме всяко покушение върху народните правдини и свободата. Ний ще бъдем безпощадни към всяко злоупотребуване, към всеки произвол, към всяка незаконност, към всеки безпорядък, към всеки невежествен публичен геец, към всеки развратен народен служител.“

В началото на 1880 г. известният пловдивски книгоиздател Д. В. Манчов кани Стоян Михайловски да редактира в. „Народний глас“. Публикувани са около 30 негови неподписани уводни статии. Иван Вазов също участва в списването на вестника, т. е. тогава двамата са се запознали. Защо на 16 юли 1919 г. Вазов казва на Иван Шишманов: „Собствено не съм се запознавал никога с него“, остава загадка! Скоро Михайловски се отказва от редакторството, преотстъпва го на съученика си от „Робърт колеж“ Константин Величков и заминава за София август 1880 г., където пет месеца е началник отделение в Министерството на външните работи. Веднага се проявяват основните черти на характера му – свободомислие и критицизъм – младите го разбират и му се възхищават, а възрастните го отбягват. За кратко време, след завръщането си от Франция до повторното си заминаване там, за да довърши образованието си, той опитва и меда, и жилото на живота в своята родина. В края на 1880 г. отпътува за втори път за Франция. Там слуша и лекции по литература във Философския факултет. Предполага се, че на френска земя замисля някоя от по-големите си творби, писани в Русе в края на века. По това време явно е много закъсал с парите, защото пише на баща си, че ще замине или за Америка, или за Индия – „да уда да си търся хляба покрай света ...“. Но се завръща и на 27-годишна възраст става председател на Варненския

окръжен съд, а съвсем скоро, от 18 дек. 1883 г., е назначен за главен секретар на Министерството на правосъдието. Уволнен след спречкване с министър Рагославов, започва отново адвокатската професия. По-късно става председател на Варненския окръжен съд, а след месец – секретар на Министерството на правосъдието.

Връзките на Стоян Михайловски с Русе могат да се вместят в три периода.

В началото на 1887 г., по негово искане, с Указ на регентството е назначен за член на Русенския апелативен съд. Едновременно е и народен представител, но разочарован от управлението, се отказва от мандата си и решава да се оттегли в провинцията. Именно тук настъпват съществени промени в живота му. Оженва се за Райна Петрович – умната и интелигентна дъщеря на видния русенски гражданин и поборник за национално освобождение Георги Петрович. Племенницата на Михайловски, София Николова Иванова, живяла в Русе, прави достояние през 1984 г. голяма семейна снимка, портрет на писателя, пощенска картичка и лист от бележника му. Портретът е направен през 1888 г. във фотографското ателие на Ф. Бауер в Русе, а семейната снимка е от 1889 г. С пощенска картичка от София поетът честити новата 1905 г. на сем. Петрович в Русе. Листът от бележник е от 1904 г. Записките в личното тефтерче на писателя са за периода 1899 – 1904 г. То е предадено за съхранение в русенската библиотека „Любен Каравелов“ от племенницата му, заедно с няколко снимки и спомени. Спомените съдържат известни факти от живота на Михайловски и лични наблюдения на неговата родственица за живота му и за черти от характера му.

В този първи русенски период Михайловски написва първата си поема „Ева“. В средата на 1888 г. публикува част от нея в „Периодическо списание“, а останалото излиза в началото на 1889 г. Неудовлетворен от публикациите, авторът преработва поемата и през лятото тя излиза в София като отделно книжно тяло със заглавие „Поема на злото“. Това е и първата самостоятелна книга на Михайловски, оценена от читатели и критици. Поемата третира широко разработвания в световната литература сюжет за грехопадението и изгонването от Рая. Излизат и 4–5 критически отзива, нещо необичайно за онова време.

През март 1889 г. е уволнен заради едно стихотворение, разпространено от приятелите му, обявено за подигравка с регента Стефан Стамболов. Заминава за София, но там непрекъснато критикува обществените порядки и е неугоден за правителството.

Вторият русенски период на писателя започва тогава, когато министърът на просвещението Георги Живков го назначава за учител по френски език в Русенската мъжка гимназия през есента на същата 1889 г. и остава в града до лятото на 1892 г. Ерудиран и сладкодумен, той може да говори с часове за френската история и за свободата на духа. Ученикът му Спас Ганев години по-късно си спомня: „Той преподаваше френски език само на горните класове, само от 10 часа нататък, по своя собствена програма и не признаваше никакво началство. В училище дохождаше много често с файтон. В класовете четеше някакви лекции по френски

синтаксис, макар ние, учениците му, да не знаехме елементарни неща от етимологията. Говореше обаче френски като парижанин и четеше и превеждаше като истински артист. Не изпитваше по тефтерчето си и бележки пишеше на приумица – за поведението, както той сам казваше. Беше ужасно спривав и никои не смееше да му възрази или да му се меси в работата. Впрочем той не стоя дълго време учител. Разбра, че учителстването не бе за него.“ Въпреки това, Михайловски се ползвал с голям авторитет и според спомените на други негови ученици, те виждали в него идеала си за културен и високо просветен мъж – роден организатор с богат език и великолепа дикция. Той е и оратор, който упражнява изключително въздействие върху умовете и е еднакво силен в писменото и в устното слово. По-късно Александър Стамболийски казва, че речите на Стоян Михайловски срещу Фердинанд го вдъхновявали в борбата му против монархията. Изключителна силна личност с неизтощима борческа воля, животът и отношенията му към другите са маркирани от възторзите и омразите му. Навсякъде и за всичко воден от идеалите си, в името на тяхното устояване, той е преследван, заплашван и уволняван.

В Русе Михайловски живее в къщата на тъста си в старата част на града, на ул. „Белчова“ (после „Тинка Джейн“, сега „Константин Димчев“). Пише усилено и публикува в „Библиотека „Свети Климент“. Едни от най-хубавите му работи са отпечатани в сп. „Денница“ на Иван Вазов и после събрани в отделни книги – стихосбирките „Novissima verba“ („Последни слова“ – 1889 г.) в три части: „Вопли и проневи“, „Currente calamo“ („С бързо перо“ – 1890 г.) и „Желязни струни“ (1890 г.) Неиздадената четвърта част „Краевековни стихотворения“ най-напред е отпечатана в няколко броя на Вазовата „Денница“ през 1891 г.

Вазов и Михайловски никога не са били в тесни дружески отношения, но се ценели и уважавали, макар да са различни по темперамент и политически разбирания. Властната, жестока, жигосваща сатирична поезия на Ст. Михайловски е част от литературната панорама на този период. За нея Вазов казва: „Нашият живот ни дава само уродливи явления. Настоящото може да дава живот само на сатурата. Нека бъде сатура.“

Тъй като Стоян Михайловски гружи с кръга „Мисъл“, Вазов в писмо от 14 февруари 1890 г. моли г-р Кръстев да напише отзив за сбирката „Novissima verba“. И в по-ранни писма (от 4 февруари 1890 г. и от 10 декември 1889 г.) той му е предлагал да напише рецензия. Михайловски много цени Вазов – по това се отличава от писателите от кръга „Мисъл“. Когато те оскърбяват народния поет, Михайловски написва протестно стихотворение във в. „Ден“ и престава да сътрудничи на сп. „Мисъл“. По повод стихотворението, в писмо от 23 ноември 1909 г. Вазов му пише: „Посветеното ви на мене стихотворение в Д е н ме дълбоко трогна. Изказвам ви живата си признателност за честта, що ми правите и за добрите ви чувства към мене. Това съчувствие ми е толкова скъпо, че то се явява в тягостни за мене минути, когато една хайка от литературна омраза е завилняла против мене. Вие издадохте един великодушен вик от негодувание и аз няма никога да забравя тая ваша авторитетна нравствена подкрепа... Стискам ви сърдечно и с признателност ръката и ви моля да

приемете изражението на големите ми симпатии и на адмирацията, която винаги са извиквали у мене плодовете на вашия светъл гений“.

В книжка 15 – 16 на сп. „Българска сбирка“ от 1899 г. е обнародван отзивът на Вазов за стихотворението „Молитва“ на Михайловски. То е написано в Русе на френски език, а преводът, направен от Кирил Христов, е отпечатан през 1899 г. в кн. 8 на сп. „Живот“.

За отношенията си със Стоян Михайловски Иван Вазов споделя с Иван Шишманов на 16 юли 1919 г.: „Той е горд, а аз съм студенак. От Русчук той ми пращаше стихотворения и аз ги помествах в „Денница“, но ни веднъж не му благодарих, нито му пратих хонорар (виж колко бях невежлив!)“. Това в никакъв случай не е куртоазия от страна на Вазов, а сериозна оценка на таланта на бащата на българската сатира.

Стоян Михайловски е всепризнатият български баснописец. При него те се основават на строгата антитеза, която дава моментален изход още в експозицията. Това води до опростяване на повествователното действие, както казва Иван Богданов, и бързо достигане до нравоучението. С този художествен прием Михайловски се отклонява от класическото правило на Лафонтен, че моралът трябва да произтича заедно с разказа и поставя в този жанр друга поанта. Той прилага и друг подбор на животните – не силните или смелите, а най-антипатичните представители на животинското царство.

В Русе Стоян Михайловски пише и знаменитите си басни „Бухал и светулка“ и „Орел и охлюв“, отпечатани през 1889 г. в сп. „Библиотека Св. Климент“. През 1892 г. създава „Химн за Кирил и Методий“ – творба с неугасваща слава и популярност и до днес. През 1889 г. в сп. „Мисъл“ излиза стихотворението „Стражари“, вероятно писано в Русе. През този период Михайловски още не е известен сред широката читателска публика. Едва в края на 19 век се нарежда сред големите имена в българската литература.

През лятото на 1892 г. се премества в София, където е назначен за учител по френски в Мъжката гимназия. Изнася лекции и във Военното училище и е извънреден преподавател по френски в Юридическия факултет на Висшето училище. От 1895 до 1899 г. е частен хоноруван доцент в Университета по обща литературна история. Избиран е и два пъти за народен представител. Разочарован от политическата действителност по време на правителството на Константин Стоилов, Стоян Михайловски се разделя с професурата, с обществено-политическото си поприще и интелектуална среда и напуска София.

Идва и третият русенски период. Заедно със съпругата си се премества отново в крайдунавския град през август 1899 г. Назначен е пак за учител в Мъжката гимназия, където остава до 1 септември 1900 г. Отгава се на писане. В Русе завършва труда си „Философия на Новобългарската история“ и в писмо от 24 октомври 1899 г. моли приятеля си Александър Любканов – юрист и член на Прогресивно-либералната партия, зет на Драган Цанков – да публикува във в. „България“ съобщение, че след няколко седмици книгата ще излезе от печат.

Михайловски се връща в Русе и по здравословни причини, както и поради непрестанните открити нападки срещу него и творчеството му,

които помрачават ежедневието му. Неговата дълбока чувствителност на тема справедливост го изолира от света, в който живее. Творчество му не се харесва на всички ония „газетари, поети и литератури“, на които не остава дължен. В личното му тефтерче са написаните и непубликувани басни, в които жилото е насочено точно срещу тях.

И този русенски перуод на писателя е кратък. На 8 юни 1901 г., със свойствения си идеализъм и патриотични чувства, дава съгласието си да стане председател на Върховния македоно-огрински комитет, създаден в Русе от Тодор Паница. Това налага да се премести в София, където остава до края на живота си.

Стоян Михайловски предпочита Македонското движение, на което се посвещава след 1901 г., защото го чувства като дело на българската национална кауза. Развива огромна дейност – сказки, статии, писма, изказвания. Не спира и да пише. Целта му като председател е да обедини македонските деятели и да спечели общественото мнение за македонската идея. Преодолявайки трудностите, идващи от правителството на Данев, Михайловски се залавя да събуди интерес и у европейската общност и да предизвика европейско застъпничество пред султана. Понякога тази напрегната дейност изчерпва силите му. При едно посещение в Русе, свързано с агитация, той пише писмо на 9 ноември 1901 г. до жена си в София: „Да, аз плащам със себе си, давам себе си, раздавам се на дясно и на ляво без да мисля и без да се цадя, жертвем здравето и спокойствието си, пренебрегвам нервите, кръвта и живота си и като възмездие за тези свръхчовешки усилия, за тези неуспорими жертви – оскърбяват ме в софийските вестници ...“ През октомври 1902 г. заминава за Европа със специална политическа мисия, натоварен от Македоно-огринския комитет – да търси подкрепата на европейските правителства в полза на откъснатото от България население, подложено на непрекъснат турски терор. В Париж говори пред 3000 души отбрано общество за страданията на населението в Македония. В Лондон основава комитет. В Австро-Унгария скланя видни политически фигури да се намесят пред Високата порта. След връщането му обаче общественото мнение в Европа се променя и той пише в „Българска мисъл“: „Не закъснях да се убедя, че всяко упование на съвестта на Западна Европа е съвсем химерично ...“ По време на пътуването му вълненията в Македония се засилват, отношенията между България и Турция се изострят и с Решение на МС от 1 февруари 1903 г. комитетите са разтурени, а Михайловски е арестуван и отстранен от организационна работа.

Литературата е основната работа на Стоян Михайловски по време на пребиваванията му в нашия град. Русенските му творби излизат в сп. „Библиотека световна класика“, „Денница“, „Мисъл“, „Българска сбирка“, „Български преглед“. Чрез тези публикации името му става широко известно. Неговата жигосваща сатирична поезия е част от литературната панорама на Нова България.

Един от най-образованите българи на своето време, Михайловски отрежда висока обществена роля на писателския труд и е безпощаден към малокултурността и към пенкилера в литературата, към графоманите с

превенции, нещо, което Вазов се опитва да прокара още от Освобождението. В този смисъл, той е негов идеен продължител и можем да се досетим какво е било отношението му към русенския грамописец Тодор хаджи Станчев.

Стоян Михайловски е един от най-плодовитите писатели в новобългарската литература. Още приживе са издадени 14 негови книги в общ тираж 25 000 екземпляра. Освен литературно творчество, той има и 10 отделни брошури с обществено-политическа проблематика, 6 от които са по македонския въпрос. Сътрудничи в повече от 50 периодични издания. Голяма част от написаното от него остава непубликувано и след смъртта му, а много творби са разпръснати по периодичните издания. За повече от 50 години той написва няколко хиляди стихотворения, басни, епиграми, поеми, размишления, критически бележки, рецензии, интервюта, политически статии и др. По-късно значителна част от творчеството му е преиздадена неколkokратно. Много творби на Стоян Михайловски са подписани с псевдоними. Най-ползваните са: Госпожица Р. Х., Де Профундис, Драгостин Истров, Драгостин Истров Муслак, Вукентий Розенберг, Евгений Рязков, С. Стрелков, De Profundis, Un Vulgare, Де П., Х. Y. Z.

Михайловски твори бързо под напора на силни чувства. Езикът му е енергичен, богат, изпъстрен с чуждици и архаизми. Стилът е жив, колоритен, страстен. Внедрява нови литературни жанрове и форми в бедната тогава българска литература – сатира, сатирична поема, басня, епиграма, сонет, афоризъм. Големите заслуги му за налагане на проблемната лирика и поезията на размисъла. В цялото си обемно творчество Михайловски е хуманист, демократ, родолюбец и гражданин.

Големият български сатирик влиза така бурно в литературата, че от появата му е смутен дори Иван Вазов. Докато поетите на 80-те години още са обладани от патоса на освободителната епоха, Стоян Михайловски заедно с Вазов и Константин Величков внася нова литературна проблематика, чужда дотогава на нашите писатели. Поставя пред творците нови задачи, а пред читателя отваря нови врати, като определено спомага за европеизирането на българската литература. Творчеството му е реалистично, свързано тясно с общественото-политическата действителност в България и с прогресивното обществено развитие в края на 80-те и началото на 90-те години. То в никакъв случай не е изолирано явление, както го тълкуват и досега някои литературни историци. Михайловски има жалонна роля в рогната литература – той подготвя почвата за развитие на социалната литература на прага между деведесетото и двадесетото столетия. Литературното наследство на Стоян Михайловски е широко и многопластово с голяма и богата галерия от отрицателни образи на своето съвремие. Принципът „изкуство заради самото изкуство“ му е чужд. Михаил Арнаудов споделя, че отличителната му черта е да долавя „опаката на действителността“ и с това се обяснява неговият „иррационален песимизъм“. Дейтелната му натура упорито се бори за доброто и справедливостта. В творчеството, както и в живота той е истински „воин за тържеството на правдата“. Удивителна е мащабността на неговата сатира. За нейната безпощадност си спечелва прозвището „българският Ювенал“*.

За човека Михайловски научаваме повече от едно интервю със съпругата му от 1929 г., в което тя споделя, че бил аристократ по дух, много демократичен и ненадменен. Много работел, бил много духовит в компания. Доверчив до вдвигане, странял от хората не от мизантропия, а защото не го разбирали. Бил голям психолог и виждайки всички неправди, особено страдал. Негодувал, че преди Освобождението българският език се чувал от Егея до Карпатите, а след Освобождението България се затваря в черупката си.

Високообразован и бунтар по природа, независим по характер и непримирим по дух, Стоян Михайловски си дава ясна сметка за социалното разслоение в обществото и отрицателните прояви в тогавашната действителност. Така триумфът на войнстващия изобличител се превръща в трагедия на човека – той е горд и трагично самотен. Както казва Иван Богданов: „Така трибунът се превръща в проповедник, а поетът в апостол“. В спомените си Невяна Богоева-Манолова пише: „Великият самотник се мъчеше да заглуши бурята в душата си с музиката... Михайловски особено обичаше пианото. Предпочиташе френската музика... Силно беше привързан към всичко френско“.

Като френски възпитаник, Стоян Михайловски има верен политически усет за България и за Европа. Но макар и получил образованието си на Запад, у него остава ненакърнено чувството за славянска принадлежност и съзнание. Княз Александър Батенберг го кани в двореца на разговор в желанието си да намери съюзници сред интелигенцията, които да му помогнат да обърне България към Западна Европа, да я откъсне от руското влияние. За тази аудиенция Михайловски разказва юли 1886 г. във в. „Светлина“ в статия със заглавие „Швабщина“. Князът му говорил против руския дух и явно е очаквал да бъде подкрепен в прозападната си ориентация. Но Михайловски е убеден, че като славянски народ трябва да се развиваме самостоятелно, да създадем собствена култура и цивилизация, съобразно нуждите на народа и традициите ни. Той смята, че дължим съществуването си на славянството, обкръжени сме от славяни и не бива да се делим от тях. Когато князът възхвалявал западните сили като български покровители, писателят му отговорил, че нито Англия, нито Франция се интересуват от нас за друго, освен да ни експлоатират политически и икономически.

След Съединението, на 28 ноем. 1886 г., са насрочени избори за Велико народно събрание. Стоян Михайловски е депутат от град Елена. Едва 30-годишен е избран за народен представител от опозицията, в която е най-изтъкнатата фигура и въобще е една от най-забележителните личности в парламента. Води агитация сред депутатите против кандидатурата на „немския княз“ – против избирането на Фердинанд и е в явни разногласия със стамболовистите, които и физически се разправят с него – нанасят му побой. В началото на ХХ век, според него, България се е превърнала в „немска Индия“, т.е. в колония. Смята, че външната политика трябва да се гради върху принципите на славянската идея. За да си спести по-нататъшни разочарования, се отказва от мандата си. Убеден, че не може да се занимава с политика, решава да се оттегли в провинцията и да пише

поезия. В неговите възгледи през годините е имало много превратности и промени, но едно остава неизменно през целия му живот – вярата в Русия, което е и общото с Вазов. Политическите му позиции са: поддръжник на Драган Цанков и противник на Петко Каравелов. Властта винаги е гледала на Михайловски като на опасен човек, размирник, защото той допринеся за формирането на опозиционен, протестен дух.

През 1904 г. срещу Стоян Михайловски е организиран съдебен процес, най-големият политически процес в България в началото на века. Според едни източници той започва на 19 май 1904 г., а според други – на 28 февруари, като сатирикът е обвинен по чл. 120 и чл. 124 от Наказателния закон за обиди и клевети на княз Фердинанд. Поводът е статията на Михайловски „Потайностите на българския дворец“, публикувана в броеве 39 и 41 на софийския в. „Ден“. В нея авторът цитира твърдения на княз Понятовски, приятел на Фердинанд, тиражирани в собственото му списание. Михайловски предава отрицателните характеристики за Фердинанд, като ги съчетава с остър коментар и обвинения за пилеене на гържавни средства – купуване на вещи за 60 000 лв., когато позволените от закона гържавни покупки без търг са за не повече от 3000 лв. Във Франция били поръчани боеприпаси, от които французите се облагодетелствали с 2 млн. лв. и други факти.

Писателят добре знае, че погубна статия е отгавна чаканият повод за безогледна разправа с него. На процеса той има 9 защитници. Адвокатът М. Златанов започва с думите: „Господа, вие съдите днес не Михайловски, а волната българска мисъл!“. А защитната реч на самия Михайловски завършва с думите: „Вие не съдите мене, а българския народ!“. В негова защита се изправят писателят Антон Страшимиров и поетът Кирил Христов, излизат и много статии. Обвиняемият получава писма и телеграми за солидарност и съчувствие от Русе, Търново, Шумен, Бургас, Пловдив и др.

Около 15 ч. на 21 май 1904 г. присъдата е произнесена – 7 месеца тъмничен затвор условно с 3 години изпитателен срок и 100 лв. глоба. Властта спира и сътрудничеството му във в. „Ден“.

След скалпения процес писателят се оттегля от обществена дейност и търси удовлетворение в „чистата литература“ и „чистата философия“. Той твори още 22 години морализаторски разсъждения, философски стихотворения и др. п. Отмъщението е в забравата. Дълго време отношението към него и творчеството му е пренебрежително. 70-годишнината му е отминала с мълчание от литературната и официалната общественост. Постепенно е забравен.

Многобройните му статии, както и някои негови творби, подхранват надеждата у водачите на БРСДП в България, че ще могат да го привлекат за каузата си и да стане социалистически и работнически поет. В писмо от 27 януари 1900 г., изпратено в Русе, Георги Бакалов му пише: „Считам за приятен свой дълг старателно да популяризирам в редовете на своята партия, а чрез нея и в най-тъмните работни маси Вашата поезия. „Погтиснатите и онеправданите люде“, на които Вие посветявате таланта си, ще намерят във вашето лице дългоочаквания свой поет...“ В писмо от

15 декември 1900 г. пак се обръща към него: „Вий сте единственият преимущество поет-гражданин“. Янко Сакъзов, груг водач на БРСДП и редактор на сп. „Общо дело“, на 3 октомври 1900 г. му пише в Русе: „Намирам, че Вий не можете другаде да развиете и да приложите тъй добре, тъй навреме и на място Вашите литературни приноси за създаването на една нова България, като при нас, с нас. Вий сте нашия необходим елемент; елемент, който ни е липсвал, за да бъдем пълни, завършени, за да може нашата гругжна атака да бъде съвършена, ала и за Вашите струни и мотиви, ала и за Вашите предупредителни и заплашителни слова е необходим нашия гругжен хор, в средата на който само добиват те своето истинско значение и могат упражни едно легитимно влияние ...“. Михайловски не обръща внимание на тези гуги – много причини от личен и обществен характер му попречват да поеме в тази посока. Главно, той не разбира смисъла на социалистическото гугжение, пък и свободолюбивият му гуг не може да търпи партийна гугцилина. Карьерата си на общественик и политик завършива като „горещ привърженик на християнския социализъм и християнския гугмократизъм“ и като „закоравял антимонархист“.

Адвокат, съдия, поет-сатирик, публицист, преводач, преподавател, общественик, политически геец и гегутат, голям български народолюбец Стоян Михайловски умира на 3 август 1927 г. в София. В 9 часа загубва съзнание, в 12 и половина сърцето му спира. Причина за смъртта е пиелонефрит, получен вследствие на операция от възпаление на простатата.

Цялата му титанична личност, целият му живот, отгиден на България и нейния народ, и цялото му пламенно творчество се побират в следващите шест стиха на Стоян Михайловски, достойни за епитафия:

**„Раздавам се! Талант, наука, ум, сърце,
каквото мога да извърша с мощ духовна,
каквото мога да измайсторя с ръце,
каквото има в мене чисто и добро –
и оцеляло в грозната борба вседневна, –
на общий жертвеник обречено е то!“**

В непубликуваните му бележници, притежание на Българския исторически архив, четем: „Но все един ден ще се намерят частици от моите кости и от тях ще се образува един скромнен паметник, на който ще бъде написано: „Той почина от любов към своя народ“.

Прогрум Димов **ГОЛЕМИЯТ ВЕЛИЧКО МИНЕКОВ**

Почина нашият земляк Величко Минеков и това е тежък удар върху българската култура. Накъдето и да погледнем у нас – София, Пловдив, Добрич, Сангански, Панагюрище, Търговище, Ивайловград, а и в чужбина – Вашингтон, Рим..., виждаме резултата от изкусните ръце на този наш скулптор. Невероятен майстор на глетото с неоеценем принос за сродяване на отечествената ни култура с постиженията и тенденциите в развитието на съвременното изобразително изкуство в Европа и света.

„Знаме“ е писал неведнъж за биографията на родения на 13 октомври 1928 г. в Мало Конаре творец. За ученическите му години в Пазарджик и първите му учители по рисуване Ана Машева и Стоян Василев, които ще го тласнат към Висшия институт за изобразителни изкуства „Н. Павлович“ при професорите Марко Марков и Любомир Далчев.

Така през 1973 г. ще бъде избран за заместник-председател на СБХ, а две години по-късно ще стане професор. От 1976 г., та чак до 1987 г. е ректор на НХА. Плодородният тракийски чернозем на родното място и качествата му на народопсихолог му помагат да извайва образи и характеристики на кораби селски труженички

Неслучайно и стремителният му творчески старт съдържа цял цикъл от женски фигури. Тръгнал решително да търси себе си като творец, Величко Минеков е родоначалник на гранитната епоха в родната ни скулптура. Макар че още като дете прохожда с глина в своя път, навлиза уверено в света на мрамора, но в течение на цели десетилетия упоритото му глето застава и мъртвия гранит да оживее и проговори. Още след завършването и дипломирането си участва с колеги в обща художествена изложба с фигурата на Спартак.

Тази творба легитимира името му и в чужбина – получава специална награда, а в Москва е удостоен за лауреат на Световния младежки фестивал през 1956 г.

Но не е само „Спартак“ (1956). Много по-внушителни са историческите му монументални творби – паметниците на Ивайло (1978), на Аспарух (1981), „Септември“ (1973), дълбоко вълнуващият „Паметник на Съединението“ (1985). Ами „детящата каменна конница“, оживяла в паметника на Априлското въстание в Панагюрище (1976)? С изобразителен талант ни предлага и образите на Владимир Димитров-Майстора (1982), Христо Нейков (1972), а умението му да навлиза в самите дълбини на човешката душевност личи например в бронзовата му работа „Очакване“ (1967) и в многобройните му рисунки.

Той не се затвори в тесните рамки на догматичния социалистически реализъм в изкуството, а се осмели навремето да внесе едно разкрепостяване.

Както отбелязва и критикът Христо Миланов – водещото за Величко Минеков е да отвори и затвори пространството, да го накъса, да му даде нова сила и мощ, посока и движение, в което обектите се вплитат или откъсват един от друг. “Затова упорито търси нови, оригинални форми, разработва безброй варианти на една и съща тема, докато я изведе до пластичен знак, като символ. Това обяснява и онази загадъчна иносказателност, символика, които откриваме в абстрактни творби като цикъла „Марица“ (1965), „Прегръдка“ (1978), „Явор и Калина“ (1985) и много други.

Величко беше застаен да преглътне незаслужено като новатор госта горчиви хапове

Макар че по-късно същите тези хорица побързаха да го оплюват като „гворцов художник“ заради „ловната гружинка на Тодор Живков“.

Големият скулптор беше любим професор в НХА и във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Сред учениците му са Александър Хайтов, Димитър Борисов, Димитър Найденов, Рая Георгиева, Спас Киричев от Пазарджик и много други.

Помня, че за пръв път, беше през 1979 г., бях в Младежкия дом на негова изложба, посветена на 50-годишния му юбилей. В голямата зала бе уредена госта мащабна експозиция и при тържественото ѝ откриване взеха участие всички изявени ръководители на града и окръга, начело с първия партиен секретар Георги Танев.

Тогава той подари значителна част от експонатите на града и оттогава датира неговата уникална открита художествена галерия, в която са заселени завинаги 23 монументални негови скулптурни фигури, подбрани от техния родител по значимост и тематично разнообразие. Сред тях се открояват внушителният „Спартак“, вечно свирещият „Орфей“, постоянно танцуващата красива „Нестинарка“, „Септември 1923“, напористата и напета „Селянка“ и други. Това талантливо присъствие на Величковото творчество в града ни може би превърна Пазарджик в селище с най-внушителна Открита художествена галерия не само у нас, но и в Европа.

Величко осея цялата страна със свои забележителни творби – плод на много творчески и физически усилия, но той просто не се щадеше. „Цели две години – казвал е пред мен – работих в Добрич върху паметника на Аспарух, но съм доволен, че успях да реализирам този мой замисъл.“ Къде ли не го търсеха, името му беше магнетично и съблазнително. В основата на това са солидната му школовка при колоса Андрей Николов или при майсторите-учители Марко Марков и Любомир Далчев, без креативното му пребиваване в Италия, където се докосва до уменията и знанията на именития италиански скулптор, професор Периколо Фаццини, преподавател в известната Художествена академия на Флоренция. Или без сетнешните му творчески контакти с прочутия британски скулптор Хенри Мур, с когото си сверява часовника и дообогатява професионалните си възможности. Това несъмнено го извисяваше на най-високия пиедестал в родното ни изобразително изкуство.

„Няма основание, каза той, да отказвам на такава любезна покана и то от земляк!“. Това ми каза той, когато му звъннах по телефона с молба за интервю. по повод на предстоящата 70-годишнина. Беше 1998 г. Междувременно в галерия „Станислав Доспевски“ се уреждаше специална юбилейна изложба. Сварих го в просторната зала, увлечен в грижливото подреждане на многобройните експонати. Щом ме зърна, по лицето му се разля спонтанно ласкава усмивка, заряза всичко и сърдечно се ръкува с ненадейния пришълец. Не се стърпях и веднага му подадох вестника с юбилейната публикация.

Това покачи мигновено ведрото му настроение, презърна ме и предложи веднага да се почерпим, като помоли местните му колеги да продължат почти свършената работа.

Така започна едно сърдечно приятелство. С течение на времето нашите връзки заякнаха, нерядко се чувахме по телефона. За мене той беше много ценен справочник за постиженията в областта на монументалното ни изкуство в миналото и днес. Силно ме впечатляваше вродената му скромност, контактност и доброта.

Избягваше да изтъква своя принос, а повече обичаше да говори за солидната следа, която са оставили в миналото творци като Марин Василев, Владимир Гиновски, Иван Лазаров и много други наши големи образители.

През 2008 г. приближаваше неговата 80-годишнина и се разбрахме за нов разговор по този повод. За целта се озовах по негова покана още в края на септември в просторното му ателие, където прекарваше по-голяма част от денонощието. Там се раждаха идеите за творческите му реализации. Там посрещаше гостоприемно колеги, приятели и близки събеседници. Когато се появих в обичайната му любима „работна обител“, остави веднага всичко и се втурна да посрещне госта от Пазарджик.

Оживление имаше по лицето му, когато ми предложи удобно място за предстоящия запис. Бях си подготвил подходящи въпроси. За съжаление най-ненадейно касетофонът закъса.

Той, пък и аз, се поприятелствахме, а проф. Минеков спаси положението като предложи нова касета, която ни свърши добра работа. След разговора ме помоли да проверявам качеството на записа. Като чу ясен духовития си баритонен глас, очите му мигновено светнаха... Изражението му тутакси живна. Беше удовлетворен, че си свърших работата. Стана от стола и се запъти към околните рафтове, населени с различни статуетки и многобройни творби на макетираните негови паметници. Само след миг се върна обратно, грабнал в десницата си маломерна бронзова фигура, обвита в хартия. Изправи се пред мен усмихнат, с нескрита радост и грейнали очи отприщи развълнуван глас: „Такова нещо съм погарявал само на Иван Динков от нашия край! Доволен съм, че сега мога да угостя и теб с тази чест! Заповядай за спомен от мен. Дано ти хареса тая моя работа!“. Нетърпеливо разгъна опакованото бронзово тяло и пред погледа ми живна умаленият във вид на статуетка от популярната му творба „Родина“.

Този забележителен паметник се извисява и в Женева, пред известния Дворец на нациите, използван от ООН. Същият величествен монумент

на млада и красива снажна българка с традиционното ни родно госто-приемство посреща хилядите минавачи пред община Пазарджик с погнос.

Често общувахме по телефона. Обикновено го сварвах в ателието му, но лятото прекарваше задължително в Самоков, където не се разделяше пак с непрестанните си творчески търсения, но го зареждаше планинската прохлада. „Рагвам се да те чуя! Как си със здравето? Какво става из нашия Пазарджик?“, питаше той. Макар и отдалече, големият художник живееше непрестанно с Града на Константин Величков. Винаги се отзоваваше на отправяните покани за гостуване. Спомням си с какъв интерес днешните възпитаници на гимназия „Аксаков“ слушаха и се потапяха в незабравимите му гимназиални и сетнешни спомени. Обществеността му се отблагодаряваше с уважение и обич. Израз на това бе и удостояването му през 2015 г. с първото издание на националната Величкова награда. По този повод, разбира се, пак направихме интервю...

За жалост това лято телефонът му изведнъж занемя. И на 2 август се пресели отвъд. У дома на масата в хола се извисява неговата неумираща бронзова „Родина“. И с нея пак виждам усмивката на нейния безсмъртен родител.

Лалка Павлова

ЖИВОТЪТ КАТО ПЪТУВАНЕ

*(за стихосбирката „Номад“ от Людмила
Калоянова, изд. „Жанет 45“, 2022 г.)*

Според историците номадският начин на живот възниква още в първобитнообщинния строй с първото разделение на труда в племето. За него говори в своята „История“ и Херодот (484 – 425 г. пр. н. е) в описанията на обичаи, непознати за Гърция, вероятно пренесени от скитнически племена или миграционни процеси в резултат от персийските нашествия и Пелопонеската война. И тогава, и сега, в основата му стоят политико-икономически причини, борба за източници на материални блага и пазари. Номадът обаче, като част от скитническата общност в личната си борба за оцеляване, има и свои причини, по-малко или повече проектирани в съдбите и на неговите събратя по съдба. Според Теодора Танева – „Живот в чужбина – какво може да се обърка (в психологически аспект)“ – днес „повече от един милион българи са разпръснати по света“. Те не са заминали просто на екскурзия, от любопитство или желание за промяна, а са били принудени да търсят по-добър начин на съществуване, по-добро заплащане, по-добра възможност за себепостигане или по-достоеен живот. Битието им в чуждата среда поставя отделната личност пред психологически проблем, свързан с необходимостта от приспособяване, от адаптация към новото, което от своя страна води до интуитивно оттласкване от своето, за да може „чуждото“ да се приеме като „свое“. Затова и Людмила Калоянова, която от 32 години живее в САЩ, в разговора си с Нина Цанева в „Нашият ген“ по БНР, отбелязва нещо от особена важност не само за нея, но и за всеки емигрант: „Години наред се определям от пътуването. Това е едно пътуване между две родини, които те притежават, а ти не принадлежиш напълно на нито една от тях.“ Тази житейска истина прозира в стихотворенията от нейната първа стихосбирка „Anadromous“ (изд. „Захарий Стоянов“, 2017 г.):

Името е вечно сбогуване,
пожълтяла пътека
и спомен...
То е обърнато време,
срязана вена,
по която се движа в есента на съня си;
то е мой двойник,
за когото всеки ден правя помен.
„Песента на емигранта“

Драматизмът в двойствеността на живота на емигранта, разпънат между двете си родини, които не притежава напълно, стои в основата на поетичните ѝ текстове и в новата стихосбирка, при това изведен дори на паратекстово ниво – „Номаг“. Сборникът съдържа 46 стихотворения, разпределени в 6 цикъла, всеки със свое собствено название: „Рекама на паметта“, „Рансоция в бяло“, „Живот на ръба на езика“, „Скачени съдове“, „BONFIRE OF THE VANITIE“ („Огън на суетите“) и „Уплашени от славеи“. Изборът на заглавие на всеки цикъл, както и съставящите го стихотворения, са внимателно обмислени и подбрани. Може би интуитивно (като реално живо съществуване), Людмила Калоянова следва етапите на психологическата адаптация в отношенията „свое“ – „чуждо“, през които преминава почти всяка отделна личност при избора си да бъде емигрант в чужда страна. Според Атанас Михалев („Психология на един емигрант – петте основни фази“), процесът на социално-психологическата адаптация преминава през пет периода: „Еуфория“, „Турист“, „Ориентация“, „Депресия“, „Активен-мотивиран“. Всяка от тези фази е оцветена експресивно, което откривам и в поетичните текстове на Людмила Калоянова.

Първият цикъл – „Рекама на паметта“ – започва и завършва със стихотворения, които имат семантична синонимия в заглавията – „Чужденец“ и „Номаг“. Сблъсъкът между „свое“ и „чуждото“ е граматично оцветен още в първия поетичен текст, който изпълнява функцията на програмна творба, извеждайки на преден план знаков проблем за лирическата героиня – пътуването! Пътуването между две родини, които си приличат само по това, че си остават „чужди“ за нея. И тук, в Америка, и там, в България, тя е „чужденец сред свои и / сродник на / чужденци“, тя е „дръвче в пъртина на бетон“, самотен вълк, който в неистовата си болка по раздвоения път е готов „да разкъса луната“, защото със сърцето си усеща „непостоянството“ на обещанието за родина. Сякаш в словото на тази въвеждаща в книгата творба дочуваме отзвук от бойната песен на прерийните индианци „Аз съм самотният вълк, аз броя из много страни...“:

ЧУЖДЕНЕЦ

Пропътувах го този живот
 пропътувах
 първо и преди всичко
 себе си

пропътувах близките
 и сълзите им

бях чужденец сред свои и
 сродник на
 чужденци

бегач по раздвоен път
 вълк
 готов да разкъса луната

бях
гръбче в пъртина от бетон
утроба без
плът

тичах
напреварвах се с вятъра
търсех
в непостоянството му

обещание за
родина.

Ако в началното стихотворение акцентът на внушенията се носи от повторението „бях“, което отвежда към минал период от време, то финалният текст на първия цикъл, гал название и на цялата книга – „Номаг“ – откроява категоричността на избора на лирическата героиня чрез повторението на стиха „Всеки тръгва само веднъж...“ с емоционално оцветената апоксиопеза на многоточието, както и с акцентуваните като анафори глаголи в минало свършено време: „помеглих“, „вървях“, „търсех“, „видях“, „тръгнах“. Въведената представа за есента още в първата логическа цялост („помеглих / без да погодирам / за художника изписал / името си / върху картина от есен“) създава асоциации както за зрялост, така и за приближаваща се зима на живота, което налага да бъде взето окончателното екзистенциално решение: „без да погодирам, господи, / направих / от спомените си / курбан – / върху номагско огнище.“ Бих казала, че първият цикъл представлява темпорално семантично обобщение на стихотворенията от цялата книга като представа за психологическото „пътуване“ на емигранта от онази поема за „вуйчо Теодор“, през сънливите „пътеки на Централ Парк“ и файтоните на „Кълъмбъс Съркъл, / където обикаляхме с шепи надежда“; през „синкопирани / от неравния зигзаг на / историята“ авантюристи поети, бегълци, „останки от революциите на Европа“; през пуерториканките с колички, които разхождат „приятливи френски булдози“ край Статуята на свободата – „отронена памет / ентропия на пренесени гени / парадокси на скъпо / платена свобода“ („East River“, „Бруклин“), за да наложи представата за новото преселение на народите „до отсрещната страна на реката / кипящи артерии от воля / жажда за преуспяване / кръстоска от свобода / кръв / и зловоние“. Интересно би било да се отбележи фактът, че тази граматична книга за битието на емигранта (сякаш неслучайно!) съдържа 46 стихотворения. Ангел номер 46 е знак за предупреждение, че човекът не трябва да се фокусира твърде много върху материалния аспект на живота, защото е зареден със символиката на силни и мощни енергии. Съставено от две групи числа (4 – като показател за духовност, интуиция и увереност, свързани с материалния свят, и 6 – което насочва към грижа, любов и сигурност в топлината на дома и семейството с материалните им аспекти в професионалния живот на човека), 46 обединява вибрациите за

любов, топлина и сигурност с амбициите за пари, власт и слава. Човекът, като единство от дух и материя, за да съществува, трябва да поддържа равновесието между двете начала на своята сложна същност. А никак не е лесно битието на белязания с този цифров знак, особено ако той е избрал живота на емигрант:

Каква бе тази участ –
отломъци от вчера
да ни наричат „невъзвращенци“,
а после ловко да притварят
непроветрените си
тягостни кепенци.

Каква бе тази орис –
докато отглеждаме гецама си
в любов и свобода,
да жертваме бащите си и майките,
които ни изпращаха към
неизвестното
с печал и безумешна горест.
На таз земя
за емигрантската ни болка
няма изцерение.

„Емигрантски стих“

Първият цикъл от стихотворения събира като в калейдоскоп мега и жилото на емигрантската участ, като обединява конкретното с исторически закономерното, за да подчертае движението на психологическите изпитания, които постепенно водят до обобщаващи философски изводи, изразени с метафорично-символни образи и експресионистична поетическа стилистика. Следващите пет цикъла следват логиката, очертана от Атанас Михалев, за психологическите фази, през които преминава индивидът-емигрант в чуждата среда. Драмата на раздялата с близките, усещането, че губиш сигурната почва под краката си в пространството на чуждото и търсиш опора в спомена за родното, е откроена още в названието на цикъла – „Рапсодия в бяло“. Неслучайно „рапсодия“ (инструментална музика върху фолклорни мотиви) и неслучайно „в бяло“! Бялото е цвят на прехода, то има граничната стойност и е инициационният цвят на преобразяването. Според Кандински белият цвят е „нищото преди всяко раждане“, преди новото начало, цветът на този или това, което ще се промени. А всяко раждане е съпроводено с болка:

ужасът на нашите
раздели
отчаяние
превърнало се в навик

недоказаности
вкочанелости
маски
от страх и вина

сълзи
влели се в голямата
вода на
незавръщането

.....

Кога ще си идвате?
„Един баща иска да знае“

Все още доминиращото родолюбиво чувство, през призмата на гома и близките, поражда болката от раздялата и усещането за лична вина. Въпросът „Кога ще си идвате?“ виси без отговор в пространството и като тъмна сянка потъва в „голямата / вода на / незавръщането“, а сърцето я озвучава с хриповете на „трептяща риба с мъртви хриле“. Щрихите от случващото се са нахвърляни във фрагментите на една експресионистична картина (фрагмент означава „да не кажеш всичко. Да не свържеш всички отделни части с логически мостчета“ – Гео Милев, „Фрагментът“). Люгмила Калоянова разчита на интелигентния читател, който ще „разчете“ съдържанието им и ще ги свърже в една обща картина. Поредицата от житейски грами (послания с 4 – 5 реда, изписани с разкрити букви, които сякаш че търсят помощ; остаряващи в мъката си родители – ранени корморани, на път към небето; гробищният парк, поглъщащ тъмните им сенки; болните от чакане домове в мъртвородени лозници без клони и ръждясал обков по иконите...) оставят след себе си оная болезнена празнота, в която постепенно се стопява споменът за къща, „пълна със светлина и любов“. От този момент, който обгръща лирическата героиня отвсякъде „с празни думи / празни погледи / и празни улици“, пътят може да има само една посока – номадско съществуване с „детища / изгубени / и отново / намерени родини“, които обаче говорят на различни езици, „цветни лалета“ на преселението.

Цикълът „Живот на ръба на езика“ е най-граматичният, в него лирическата героиня вече е поставена на ръба на трагиката, може би защото езикът, родното слово, е последното, което защитаваш или губиш. И съвсем не е случайно, че в статията си „Живот на ръба на езика“ Васил Славов признава, че подобен цикъл от стихове не е срещал досега. Имплицитно вписаната аналогия с мита за Вавилонската кула и ужасът от обръкването на езиците („Пагна, пагна великият Вавилон, който напои всички народи с виното на своето разпадено блудстване. (...) И димът на тяхното мъчение ще се издига до вечни векове.“ – Библия, Откровение на Йоана, 14: 8, 11) носи със себе си усещане за вина, за наказание. Днес хората са като лалетата („те също не знаят / своята родина“), превърнали са се в хибриди, които вече трудно разпознават „гласът на мама / от приспивната песен“. Езиците също са мигранти „с багаж за ръчно /

чекиране“ в многобройните летища на „изгубени / и отново / намерени родини“. Въпроси без отговор се забиват като отровни стрели в сърцето на лирическата героиня:

На кой език сънувам?
 На кой – пътувам?
 На кой от вас, езици мои, обичам?
 На кой език разговарям с детето си?
 „Лингвистична поема“

Страшен е този живот „на ръба на езика“, от който за обречения на скитничество няма изход:

вой
 заекване
 забавен ритъм
 свистене на секура

език прекършен
 между назвата и зрелостта
 обречен
 винаги да търси майка
 „Живот на ръба на езика“

Трудно го невъзможност е слепянето на парчетата от двете кървящи половини на лирическата героиня. Трудно го невъзможност е „сакралното завръщане“ към нейната цялост, когато гумите-паяци те карат да лабираш между нишките на „мисълта в коприна“ и гравитацията, която те тегли надолу към „бесило от паяжина“. Според Фройд обаче „мащабът на личността се определя от размера на проблемите, които успяват да изкарат човека от равновесието“. Финалът на цикъла „Живот на ръба на езика“ („Анатомия на реколтата“) неочаквано ми напомни стихотворението на Станка Пенчева „На дъщеря ми“. Да, в безвремето, в което живеем, нашето ДНК е проядено „от скенсис и порои“, емоциите ни са „отровени с хербициди“, гумите ни са превърнати в „осквернително аутодафе“, на което наказваме себеподобните си. Лирическата героиня на Людмила Калоянова обаче има силен характер и остра оценъчна мисъл, която я води до „свое разбиране за анатомия / на реколтата“. Никои и с нищо не може да купи нейната гордост, която я гистанцира от „есенната импотентност на жестовете“. Дори и след най-жестоките удари на съдбата, тя не губи онази своя гордост, която изправя главата ѝ „като железен гръбнак“ (Станка Пенчева) над безверието на околните и тяхната „(почти) / свята посредственост“.

Следващите два цикъла – „Скачени съдове“ и „BONFIRE OF THE VANITIES“ („Огън на суетите“), са обвързани с темата за любовта. Любовта като спасителна лодка сред океана от посредственост, суета и омрази. Любовта като търсене на смисъла на битието. Любовта като прозрение „в безплътието“

на твоята нова пролет. Любовта като скачени съдове, чиито жестове-думи изписват „прелетни / птици / върху / плътта“. Като светло разлистване сред тъмното на живота, като „изтръпнало от студа кокиче“, отпило от „снежния ручей на тялото“ в опита си да спаси целостта. Две патици на фона на небостъргачите, които в залеза зад него виждат миража на рогното:

Хелиос разтваря

отмалелите
следобедни
бегра на
Странджа

люби я бавно

после изсипва
в морето
трептящи слънца от
любов
„Залез“

В поетичните текстове на Людмила Калоянова, свързани с темата за любовта, читателят няма да открие нищо познато и прочетено за това велико чувство. И нежността, и еротиката са пречупени през призмата на човек, обречен да бъде скитник, който се радва на всяка капчица светлина в грозния свят на празно високомерие и незаслужено презрение. През културните пластове на света (Италия и Петрарка, Гърция с храмове-те на Фрида в Санторини, Южна Каролина, Куба, Кий Уест във Флорида, Париж, Неапол...) любовта е видяна като опит да приспиш болката под езика, като друга реалност, в която се опитваш да избягаш от себе си, като разпятие върху кръста на времето, след чиито клади „остава красотата – / единствената форма на божественост“.

Вярна на себе си, Людмила Калоянова търси най-подходящия паратекст и за последния цикъл от стихове в книгата си – „Уплашени от славеи“. Според Хауърд Филипс Лъвкрафт (американски писател на ужаси и фантастика, 1890–1937 г.) „Най-старата и мощна човешка емоция е страхът, а най-старият и могъщ страх е страхът от неизвестното.“ Затова в назоваването на този цикъл не е случайно съчетаването на това човешко чувство с образа на славея. Обикновено, поради красивата мелодичност на песента му, той се свързва с представата за любовта, но всъщност е и изразителен знак за тясната връзка между любовта и смъртта. В пета сцена от трето действие на Шекспировата трагедия „Ромео и Жулиета“ славеят е противопоставен на чучулигата (символ на връзката между земното и небесното) и поставя двамата влюбени пред избор – ако слушат славея, ще останат заедно, но в смъртта; ако повярват на чучулигата – ще останат живи, но ще се разделят. Всички знаем какъв е изборът на Ромео и Жулиета.

В есента на живота си, когато дърветата поднасят своето „сезонно жертвоприношение в червено“ („Усещане за есен“), лирическата героиня на Людмила Калоянова също е поставена пред избор – дали да се гмурне „в прегръдката на слънцето“ и да напълни тялото си с прана (поняние за жизненост на мисълта и разума), или да избере участието на каприфигите (мъжки неядливи смокини с кратък живот, които опрашват ядливите женски смокини-фиги): „млади / и красиви / каприфигите умират / рано“ („Избор“). По този начин, още с първите две стихотворения във финалния цикъл на книгата, е въведен проблемът за избора. Животът обаче изисква място, дом под небето, а лирическата героиня няма къде да се оттегли, без да кърви разполовена:

Там, където някога бях,
всички отдавна
умряха

Където съм,
няма
как да остана –
груг сок изпъхва
жилите ми
„Къде, по дяволите“

Преминала през жарещите пепелища на емигрантския живот, тя осъзнава, че всъщност той не е спасение, а убийство, и то не на други, „а на себе си“; че единствената печалба от него е вменената вина и жигосващото „невъзвращенци“, с което я преследват навсякъде:

Вината си я носим и
без плядата джуджета
готови да ни я напомнят всеки миг.
Затова спестете си ако обичате
моралните каскади и присъдите
на глухото домашно лицемерие!

Щом дойде време, ще приготвим от възето
на емигрантските си спомени бесилка.

И пак ще стигнем своето изкупление.
„Емигрантски живот“, Първи цикъл

Така внушенията от началната част на книгата се свързват с финала ѝ, като поставят големите въпроси за живота и смъртта, за да се стигне до Яворовото прозрение, че „няма зло, страдание, живот / въвн от сърцето ми – кивот / където пепелта лежи / на всички истини лъжи“ („Песен на песента ми“, сп. „Мисъл“, кн. 4, 1906 г.):

Защото потеглянето
означава
завръщане – целта
на всяко
пътуване е
да опознаеш пределите
на твоето
собствено аз
„Видение в лилаво“

Смъртта не е страшна, когато си постигнал най-важното познание – за себе си. Тя е като истината за човека в сюрреалистичните картини на немския художник Макс Ернст (1891–1976 г.) – „Безсмъртие“, „Гора“, „Гора, слънце, птици“, „Птица в гората“, в които символът на живота – Слънцето – е изобразено като око, което ни гледа от платната на художника. И ако за поета Иван Здравков „няма безсмъртие – всичко е памет“, то за Людмила Калоянова безсмъртието е „в усмивката / на дете / и в усмивката / на неговото дете“. И е безсмислено да бъдем „уплашени славеи“, защото Смъртта е просто прекрачването на глухарчетата от „тревната площадка пред / църквата / Сейнт Пол“ към избора да бъдем „деца на слънцето“.

А човекът – човекът по презумпция, от момента на Сътворението до ден днешен, е номад. Номад между Земята и Небето.

Георги Николов
„ПО СТРЪМНИЯ ХРЕБЕТ
НА ВРЕМЕТО...“

За цар Ивайло, Бърдоква, Лахана, Свинепаса, Коркогубас и пр. е писано много и в различно време. През 13 век основният информационен източник за него са думите на византийския хронист Георги Пахимер, който отбелязва: „Там имаше един селянин, по име Бърдоква, който пасеше свинете срещу заплащане. Той се грижеше за свинете, а за себе си нехаеше – не се грижеше нито за храната си, нито за облеклото си. После той бе обхванат от толкова големи, не зная от къде появили се надежди, стана внимателен към себе си и отправяше, както можеше, молитви към Бог. Често разправяше на ония селяни и свинепаси, като им разказваше за някакви явления на светици, които го подбуждали да се разбунтува и да вземе властта над народа. И така един ден каза, че е получил знак за действие и веднага ги привлече за свои помощници. И те го следват, разгласявайки името на свинепаса, казвайки, че му бил даден знак от Бога да ги управлява.“

Вече в наше време той е описван и нескрито възвеличаван в българската литература от Стоян Загорчинов – романът „Ивайло“, драмата „Ивайло“ на Иван Вазов, Крум Велков – с романа „Водител“, Слав Караславов – „В дните на цар Ивайло“, Цончо Родев – „Наричаха ме Желязната ръка“ и т.н. За произхода му, пак в наше време, също е писано много, като част от изследователите твърдят, че той не е бил обикновен селянин. Според проф. Пламен Павлов например: „народният водач принадлежи към прослойката на военизираното население, живеещо в Източна Стара планина, което има опит в бойната тактика и в боравенето с оръжие. Нещо повече, тази военизирана прослойка разполага с нужните средства, за да се противопостави на татарските набези в България през 1277 година, а последвалата им враждебност към управлението на Константин Тих е съвсем естествена – в техните очи бездействието на българския владетел отваря вратите за татарските безчинства. Така това, което се развива в страната към края на XIII в. е по-скоро гражданска война, отколкото селско въстание, тъй като към него постепенно се присъединяват и някои български аристократи...“

Сега пред нас е новият роман на Таня Капинчева „Истинската история за Ивайло“, изд. Мултипринт, С., 2022 г. Още в самото начало Таня също изказва мнение, че бъдещият цар на България произхожда от т.н. войнуци – военизирано население, което изпълнява отбранителна функция и участва във военни походи, а също такъв е бил и неговият баща. Неслучайно книгата започва именно с разказ за тяхната дейност, където

бащата Дамян намира своята смърт, а тя от своя страна поражда желанието за мъст в съзнанието на сина. Голяма заслуга авторката има с обстоятелството, че разказва за Ивайло още в неговите младежки години, в личностно развитие, като по този начин повествованието постепенно добива широк хоризонт. Дава възможност на читателите да проследят неговото развитие от безименен човек от народа до негов доказал се и признат водач, достигнал апогея си с царската корона. При това – харизматичен водач, който е прозрял историческата си, истинската си мисия, за да има правото да възкликне в развоя на повестуването: „Отечеството ни е отново в опасност!!! Злото пак върлува около нас! Време е за пореден път да покажем колко обичаме нашите майки, бащи и деца! Ако позволим на чужденците да тъпчат с мръсните си копита земята ни, ако не опазим къщите и нивите си от крадливите ръце на злодеите, ако не защитим жените и децата си от посегателствата на враговете, тогава... Тогава нека земята отвори неграта си и ни погълне заедно със срама и позора ни!“ В книгата постепенно изплува образът на средновековен българин, който знае защо взема оръжието и събира около себе си селската войска. Държавата е съвсем отслабена от татарските и ромейски нашествия и от бездействието на хромия цар Константин Тих. В царския двор на Велико Търново се плетат интриги, алчните копнения на отделни боляри към престола е повече от очевиден и те се подклаждат от византийския император Михаил VIII Палеолог. Съвсем логично е в този обществен хаос на бунт да се вдигнат най-бедните и обезправените. Именно те застават под пряпореча на Ивайло, който ясно знае към какво се стреми и защо иска също да наметне царската мантия. В книгата той е човек от народа, но не е случаен, защото знае как да води войска и знае да се сражава, а най-вече: че той има кауза, която е дължен да защити с дела. Коемо още веднъж потвърждава тезата на Таня Капинчева, че е запознат с военното дело от ранните си младежки години, а също и от времето, когато е служил в царската войска. Въпрос само на време е сега да се опълчи срещу татарите, а после и срещу византийските походи в българските земи, за да бъдат прочистени те от нашествениците и се възцари траен мир. Постепенно излизат от историческата забрава образите на царица Мария Палеологина, на невръстния наследник на престола Михаил, цар Иван Асен III и редица други съществували личности. Всички те гравитират около необикновения образ на Ивайло, всеки зает с намеренията си да се добере до властта и до престола. Изменчивият характер на болярската прослойка допълва стародавните борби и интриги, остава само делото на Ивайло. Подпомогнато от най-близките му люде Куман, Хранислав, Момчил, Кънчо, Дамян, Стан и др.

Таня Капинчева е отлично запозната с историческата фактология, която вътъкава в романа си умело и картинно, с внимателен подбор на детайлите. Особено интересен е и мотивът с тайното светилище на богинята Изига, от която Мария Палеологина търси помощ за своите намерения и своята крайна цел: да постави начело на държавата невръстния Михаил, а докато той достигне пълнолетие, тя да бъде действителният владетел на българското царство. Авторката е успяла

да вникне дълбоко в психологията на средновековния българин от 13 век, бил той обикновен парик, или представител на управляващата класа. Много обич е представен образът на майката на Ивайло – Богдана, която не разбира в дълбочина истинското призвание на сина си, но се отнася към него с доброта, която само майките могат да имат. Шрихирани са и образите на останалите в родното село на водителя хора, също пълни с доброта, въпреки тежкия живот, който водят. ...А за жалост, историята не предполага в този исторически етап реализация на политическите и социални възгледи на народа, в което се крие и трагедията на Ивайло. Останал само с шепя привърженици, той отива при татарския предводител Ису Ногай да гири помощ, но не като негов васал, а като равен при равен. За жалост, притчата за „добрия цар“ не издържа на пороя от обстоятелства. Смъртта му в края на пиршеството приключва един героичен етап от нашата история, какъвто е показан той и в романа на Таня Капинчева.

Тази книга идва при нас във време на обществен хаос и социални търкания, на политическа нестабилност и междупартийни борби. Тя ни припомня, че властта е често измамна и неблагоприятна към онзи, който я е достигнал и остава при него готовогава, докато този човек успява да реализира на практика идеалите си, или е изпреварил своето време. Случаят с Ивайло е точно такъв и както е отбелязано в сборника „Кой кой е в средновековна България“ – „Краят на селската война в България бележи финала на най-жестоката класова битка в средновековна България и е без съмнение най-драматичен. Тази оценка се отнася в еднаква степен и за личната, човешка драма на Ивайло. Но трагизмът не бива да се отпада на обстоятелствата, каквито и да са били те. Трагизмът на Ивайло и на ръководената от него селска война е предварително обусловен от невъзможността да се реализират на практика идеалите на българина от онова време“. Именно към този трагизъм ни подготвя в процеса на повествоването Таня Капинчева, великолепно запозната с историческите истини, които интерпретира в романа: от грехота на жестоки битки, донесли на селския цар слава и признание, до постепенното изравняване на силите, на умората сред войската на Ивайло и видното в последователността на събитията – несвършващата сила на враговете – татари и ромей, с които става все по-трудно да се бориш без нечия помощ. Жестокият финал е обусловен и предсказан, но авторката сякаш го забавя в своя разказ до злополучния пир в стана на татарите. С това тя иска да подсказва, че макар и мъртъв физически, селският цар живее в спомените на низшите прослойки като герой, чиито заслуги пред обществото не могат да бъдат изтрети, макар подложени на насмешка от средновековните хронисти, или пък въобще забравен. И както самата тя прозира, животът на земята, по гумите ѝ, никога няма да свърши.

Факт е, че книгата грабва читателя още от първите си страници, с разказа за войнуците и срещата на младия Ивайло със зверствата на противниците. Образът му след тези сцени е предаден в несекващо развитие като водач, цар, народен герой – всичко това фокусирано в бляскавата му личност. Не по-малко ярки са и неговите сподвижници, напълно споделящи

идеите на своя цар и водител. Предадени като достойни реализатори на тези идеи, те правят повестуването още по-динамично и ярко...

Новата книга на Таня Капинчева идва сякаш да ни събуди от летаргията, в която изпадаме все по-често с отминаващите у нас дни и събития. Тя е повод за патриотична гордост, но и за размисъл – кой у нас днес може да бъде водач на народа и какви качества трябва да притежава. Какви могат и трябва да са крайните му цели в името на народа, който отново носи всякакви делнични тежоби. Възможна ли е промяната, как и по какъв начин да бъде сторена тя в своя най-демократичен вариант.

Сигурен съм, че книгата ще бъде много добре приета от нашето будно читателско съсловие от различни възрасти и ще бъде пример и за други творци, тръгващи по пътя на историческата белетристика...

„Св. Игнатий Богоносец“. Икона в параклиса на Троянския манастир „Успение Богородично“ (XVIII в.)

Денъо Денев

МИНАЛОТО НИКОГА НЕ Е МЪРТВО

(Бележки за книгата „Обгорени съдби“

от Иван Ванков)

Бургас и морето! Ето два магнита с неизтляваща притегателна сила. Събрани заедно, те образуват сплав, чието име е магия.

На тази магия аз също бях подвластен през младите ми години. Тогава в небето на приятелствата ми светлееше и името на Иван Ванков. Нашите пътища се пресякоха на бургаската улица „Милин камък“, в редакцията на вестник „Черноморски фронт“. Разговорлив и отзивчив – тези черти на характера му много бързо се забелязваха. Пишеше леко, в неговата словесна градина всички жанрове даваха зрели плодове.

Но... пътищата се събират и разделят. Аз се завърнах при Синята планина и приятелството ни с Иван потъна в дълго и дълбоко мълчание. И той взе, че ме изненада. Изпрати ми първата си и единствена засега книга „Обгорени съдби“. Сборник с разкази, отлята през годините изцяла проза. Тук е мястото да се позова на едно признание на нобеловия лауреат Габриел Г. Маркес: „Аз съм журналист. Винаги съм бил журналист. Книгите ми не биха могли да бъдат написани, ако не бях. В моите книги няма нито ред, който да не произлиза от действителен факт.“ Една от последните книги на Маркес „Вест за едно отвлечане“ е синтез на литературна журналистика или на журналистическа проза. Без да сравнявам нашия автор с автора на „Сто години самота“, намирам, че „Обгорени съдби“ е журналистическа проза от висока проба.

Входна врата към букета от сюжети, в които се преплитат съдбите на героите – хора от втората половина на отишлия си двадесети век, е „Кълбото“. Силен текст, ярка метафора. Огнената стихия на кълбото, което олицетворява злите сили, изстива в меката прегръдка на блатната тиня. В небето се издига пухкаво облаче и от него заръмвява помирителен дъжд. Финалните редове на есето са нежна поезия. Поетическо обаяние притежават всички разкази в книгата. И това е обяснимо. Първите стъпки, които Иван Ванков прави на литературната нива, са стиховете. В „Мостът“ са изваяни образите на жертвата и палача – от времето на лагерите при социализма. След години, прекарани на свобода, те се срещат и всеки по своему отново преживява събитията в трудово-изправителното общежитие. И прав е мексиканският поет Октавио Пас, носител на Нобелова награда, когато казва: „Не живеем ние, нас ни времето живее“. Своеобразен триптих в сборника образуват разказите „Девети квартал“, „Свиждане“ и „Народен съд“. Те всички са пропити с атмосферата на со-

циалистическото време, в което трагичното и комичното са забъркани в горчив коктейл. Девети квартал излиза на протест с лозунга: „Върнете ни доктора!“. Постигната е победа, докторът е върнат, но тази победа струва главата на партийния секретар Макавеев. На професионалния певец Кирчо Чуриков, затова, че е засипвал публиката със злостна пропаганда в полза на зловещата кауза на хитлерофашизма, е поискана присъда: „Смърт чрез обесване!“. В „Каменоделецът“ и „Платформаджията“ е показано как се постига защитата на човешкото достойнство. „Тялото ми е ваше, но душата си е моя“ – казва младежът и скача в пропастта, с вярата, че душата му е безсмъртна. Прочутият търговец на вино Дачо К. Дачев изрича крилатата фраза: „Аз на чирака си чирак не ставам!“ И в тези гуми свети себеуважение! „Кожено палто“ е метафора на един страдалчески живот – на Даша, чието желание да бъде учителка, все пак се сбъдва. В „Закъсняла прошка“ са разкрити болезнените конвулсии в душата на доносника. „Завръщане“ при колелото е разказ от грубо естество. В него социалната среда остава в сянка. Акцентът е поставен върху психологическия портрет на отношенията между различните поколения – където колелото е знак свързващо звено. В „Погнопковникът“ е развита темата за човешката солидарност, изтъкнат е стремежа към образованост. Погнопковник Деликов се обръща със следните гуми към редник Павел Павлов: „Главното е да победиш в сражение срещу бюрокрацията, срещу глупостта и невежеството!“. В книгата са включени и два разказа, посветени на поети. „Денят, в който Слънцето не изгря“ е в памет на Стойчо Гоцев – поет и журналист, колега на Иван Ванков. „Чудесни дни във Вистралай“ е в памет на Христо Фотев, посветил голямата си поетическа гарба на Бургас и морето. Негови са стиховете: „Единствено в бургаското пристанище живота ме изпълва с възхищение“. Разказите „Поуките на съдбата“, „Улица Княз Борис“ и „Шерпи“ условно биха могли да се определят като психологически. В душевните терзания на героите няма нищо драматично, или ако има – то е назад, в спомена. Сборникът завършва със следните три разказа: „Откупено детство“, „Юсеин – Юлиян“ и „Смаленият човек“. Само „Юсеин – Юлиян“ кореспондира с конкретно време. Върху героя се е стоварила тежката сянка на възродителния процес, (сменено е името му!). „Откупено детство“ и „Смаленият човек“ не са поставени във времева рамка. И Мечока, и Героя са знаци на самото време. Героите на Иван Ванков, които са с обгорени съдби, са от миналото. За него Уйлям Фокнър казва: „Миналото никога не е мъртво. Миналото дори не е минало“. Трябва да се изучават неговите уроци. В огнището на миналото тлеят възгледи на бъдещето. И всеки път, когато задуха вятърът на историята, те се разпалват.

Паруш Парушев

КОРАБИ, ПРЕПЪЛНЕНИ

С НАДЕЖДА

*(За стихосбирката „Новородени небеса“
на Калина Тельянова)*

Пиша този кратък отзив за новата книга на Калина Тельянова с радостното усещане за среща с талантлива и мъдра поезия. Познавам творчеството на тази поетеса добре, следя развитието ѝ вече доста години и съм свидетел на нейното себепостигане. Така е, защото става дума за съкровен и верен на собствената си природа поет, на когото му е чуждо флиртуването със словото, който е зает единствено да изрази колкото се може по-пълно собствения си натюрел, постигайки стила си. От вече доста дългия си стаж в литературата знам, че това е най-трудният, но и най-истинският и безпогрешен път в творчеството. И е израз на висок морал, който в случая се превръща в естетическа категория. Точно това харесвам у Калина Тельянова, на това се дължи и нашето приятелство.

С поетесата си имаме наш вече дългогодишен (процавай, Калина!) ритуал – да се срещаме по време на моите редки завръщания в Бургас в култовата сладкарница „Роза“ на „Богориги“. Разменяме си за час-два последните литературни новини, а понякога и новите си книги. През миналата година заради пандемията не успях да посетя Бургас и по тази причина получих новата стихосбирка на Калина Тельянова с година по-късно. Но срещата с хубавата поезия никога не е закъсняла, макар, както се досещам, за Калина би било добре да получи навреме и моята преценка за „Новородени небеса“.

Дано да не съм заблудил читателя, че става дума за обикновена, макар и талантливо написана, лирична поезия. Не. Калина Тельянова е труден, многопластов творец. За да си читател на подобна поезия се изисква интелект и фина нагласа към света. Затова и читателите на подобен тип поезия не са многобройни, пък и самият поет съвсем не се интересува от евтината популярност. Но за сметка на това, макар и малобройни, тези читатели са истински верни, защото са сродни на автора натури.

Специфичното в натюрела на Калина Тельянова е това, че тя умее да наблюдава заобикалящия я свят вгълбено, да откроява в натурата онова, което занимава мисълта ѝ, да го натовазва със символика и по този начин, чрез стилизация, да постига истински модерен поезия. Оттук идва и трудността при възприемането на подобни творби – на читателя му е потребно интелектуално усилие, за да улови посланието, удоволствието

идва и от разчитането на субективната образност, и от естетическото удоволствие като крайно изживяване.

Посланията в „Новородени небеса“ са закодирани в триединството на вярата, надеждата и любовта – послания, които ни внушават божествената идея. И както е в религиозната представа за християнския бог, чрез вярата и надеждата се достига до тържеството на любовта – едничка цел и смисъл на съществуването. Телъянова умее да ни внуши това, натоварвайки образите си с тази идея. Така нейната поезия е не просто интелектуална, но и философска.

Непременно трябва да отбележа, че освен изтъкнатото готук, Калина Телъянова е и типична бургаска поетеса. Само по себе си това е висока похвала, защото да се откриеш като ярък поет в града, където се пишат стихове така естествено, както се диша, е несъмнен белег за ярък талант. Освен това в нейните стихове присъстват и обичайните морски и крайбрежни символи, но натоварени със субективните авторови представи за нещата – целта и смисъла на живота, пътя към вечността, преодоляването на тленността чрез вярата и любовта.

Според мен „Новородени небеса“ е най-сподучливата книга на Калина Телъянова и така трябва да бъде, защото, вгълбена в себе си, търсейки себе си, тя непрестанно се награжда – труден път, по който тя не е нито многословна, нито често публикуваща. Не очаквам при следващата ни среща в сладкарница „Роза“ да ми подари нова книга, но със сигурност ще сподели онова, което я занимава творчески напоследък – все по пътя към усъвършенстването ѝ. На мен, като на неин почитател, не ми остава друго, освен да ѝ пожелаем успех.

Иван Д. Христов
НЕУМОРЕН ОРАЧ
НА ДУХОВНАТА НИВА

Присъствието на писателя Прогрум Димов в днешния ни литературен живот е забележително. Неговото обемно творчество включва сборници с разкази, епиграми, очерци, интервюта, стихосбирки и книги за деца. Писателят е неуморен орач на духовната нива през целия си творчески живот. Плод на дългогодишното му творческо сътрудничество с известни поети, писатели и дейци на изкуството и културата е поредицата от художествено-документални книги: „Незаглъхващи митове“, „Страници от духовното ни развитие“, „Пулсации от духовното ни съвремие“, „Беззалезни изгреви“, „За него, живота“, „Съзидатели на духовното ни съвремие“ и други. Тези книги утвърждават името му на писател – документалист, публицист и литературен критик със здрава гражданска позиция и актуална оценка за личности и събития от нашия литературен и културен живот.

В новата си книга „Страници от духовното ни битие“ (Изг. „Българска книжница“, 2022 година), авторът продължава чрез очерци, рецензии и литературно-критични обзори за ярки и забравени имена на български творци да откроява приоритетите на техния жизнен и творчески път, и безспорния им принос в духовния ни живот.

Книгата е обособена в три раздела: „Очерци“, „Отзиви и рецензии“ и „Отзиви за книги на автора“. Първата част включва 14 очерци за поетите: Георги Джагаров, Първан Стефанов, Петър Караангов, Лъчезар Еленков, за писателите – потънали в незаслужена забрава Матвей Вълев и Георги Методиев, за Христо Медникаров и Георги Марковски, за литературните критици: Яко Молхов, Иван Спасов и Венко Христов, за кинокритика Георги Стоянов – Бигор, за големия артист Георги Калоянчев.

Авторът успява да открие образите на тези забележителни творци и да разкрие пред читателите най-същественото от житейското им и творческо дело, което те възраждат в националната ни култура. Очерците са написани честно и достоверно, подкрепени на места и с лични впечатления и оценки, които Прогрум аргументира и защитава убедително, така че да му се доверим. Писателят съумява, с честното си и принципно перо, само с няколко шриха и детайла да изгради запомнящи се образи, без да ги идеализира.

Прогрум Димов разкрива неизвестни страници от житейския и творчески път на позабравения наш поет и драматург Георги Джагаров и го определя като „възторжен съзидател на застрашената българска

духовност“. Спира се на респектиращата ерудиция на литературният критик и кинокритик Яко Молхов – едно уникално явление в литературното ни битие. Припомня ни за един незаслужено забравен писател Матвей Вълев, чието творчество е недооценено все още. Прави ни съпричастни с житейския и творчески път на литературния критик Иван Цветков и неговото творческо дело, което е ценен влог в културно-историческото ни наследство. Изтъква водещата роля на забравения Георги Методиев като писател и общественик в духовния живот на Пазарджик. Връща ни към вълнуващото поетическо творчество на Първан Стефанов – един своеобразен връх в изяцната словесност.

Авторът изтъква забележителния принос и крупното творческо дело на големия артист Георги Калоянчев, превърнал се в „име легенда с уникалната си артистичност“.

Споделя впечатленията си от литературния критик Иван Спасов като неустрашим ценител на националните ни духовни ценности. Изтъква заслугите на поета Петър Караанзов, като един от най-стойностните и уважавани представители на съвременната българска поезия.

Още в очерците си анализаторът се спира на на шумелия навремето литературен критик Венко Христов и неговото ярко критично перо, на гаровития писател Христо Медникаров, на именития и оригинален поет Лъчезар Еленков, на Георги Марковски, писател с приносни страници в литературата ни.

Писателят остава верен на художествената и жизнена правда. Изследователският материал е подкрепен с факти и правдивост на изложението. Творческият обхват на автора е с широка обхватност.

С аналитичен подход се отличават и рецензиите на Прогрум Димов. Във втората част са включени рецензии за новоизлезли книги на водещи и талантиливи автори – поетите Боян Ангелов, Георги Константинов, Христина Комаревска, Георги Драмбозов, за писателите Иван Д. Христов, Светозар Казанжиев, за детската писателка Албена Фурнаджиева, както и отзиви за книги на литературно-изследователска тема от Ангел Тонов за Константин Величков и на Валентина Атанасова за Н. В. Ракитин.

Авторът в своите рецензии и отзиви дава вярна оценка за художествено-естетическите достойнства на разглежданите литературни творби. Прогрум Димов умее задълбочено да анализира литературните творби, да открие ценното в тях и онова, което е приносно в нашата литература. Подбира и оценява авторите по здрави морално-естетически критерии – художественост, хуманност, родолюбие. Умело и точно подбраните цитати засилват неговия критически анализ.

Открояват се наблюденията и пълнотата на анализа му върху творчеството на Боян Ангелов, Георги Константинов, Иван Д. Христов и Светозар Казанжиев. Критическият анализатор се стреми да намери специфичното във всеки от разглежданите автори, да разгадае вярно творческото му кредо и духовни послания.

В края на книгата са поместени отзиви и рецензии за творчеството на автора от Георги Майоров, Трендафил Василев, Пенчо Чернаев и Боян

Бойчев. Добрите думи в тях са заслужена оценка за творчеството на Продрум Димов.

„Страници от литературното ни битие“ е поредното доказателство за ерудицията и забидната творческа активност на автора. Независимо дали пише за съвременни или за творци от миналото, той продължава да търси мястото им в днешния литературен процес.

Продрум Димов се стреми да спаси от забравата стойностното и непреходното в нашата литература и култура, по този начин той утвърждава и името си на писател със забележително присъствие в съвременния литературен живот.

Вера Ганчева

1943 – 2020

СКАНДИНАВСКИЯТ СЕВЕР И ЕВРОПА – ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ

Неоспорим е фактът, че Скандинавският север е един от най-привлекателните ареали в Европа, а вероятно и в света. Поотделно и заедно, като принадлежащи към една обширна географска, етнокултурна и социално-икономическа съвкупност, известна като „нордска“, страните в него – Дания, Исландия, Норвегия, Финландия и Швеция (изреждам ги по азбучен ред, както е прието съгласно правилата на сакралната там равнопоставеност), най-често биват обозначавани като „скандинавски“, вероятно по-скоро за удобство, отколкото от пренебрежение към загължаващата прецизност, според която те не всички се намират на Скандинавския полуостров. Свързани са обаче исторически и цивилизационно, представлявайки физиографска част от територия, наистина огромна по площ (1 320 323 км²), но не и по население (то възлиза общо на близо 30 милиона души). Освен петте, споменати тук автономни държави, Скандинавският север включва също Гренландия, Фарьорските острови и Оландския архипелаг, територии на самоуправление, принадлежащи политически и административно към съответно Дания и Финландия. Тук би следвало да се прибави и Сапми или Лапландия – местоживеенето на народността сами, разпръсната в северните зони на Швеция, Норвегия, Финландия и Русия и която не би могла да се счита за провинция, подобна на споменатите три в този ареал, защото е вътрешна, неавтономна част от всяка от тях, но е в пределите на Скандинавския север, наричан там *Нурден*¹, има свои атрибути като отделно наименование, знаме, етническа символика и самобитна култура, три парламента, обществени организации и структури, както и два езика с не по-малко от девет наречия. Иначе тези, на които говорят и пишат официално хората в Скандинавския север, са осем и от различни езикови семейства. Пет от тях са *нордските езици*, а това не е същото като *езиците в Нурден*, значително повече от предишната група, в която влизат гатският, исландският, норвежкият, фарьорският и шведският, сроден и в общ клон на северогерманските езици, докато финският и самският в Нурден са угро-фински, но във

¹ *Om Nord (North) – „Север“, членувано за по-голяма определеност, както е например и в im Norden (нем.), inhetnoorden (нидерл.), или във fuginnoorpan староскандинавски (нордски) все със същото значение.*

Финландия официален език е и шведският¹. От нордските езици три са толкова близки, че предполагат възможност за директно общуване и за безпрепятствено разбиране на говорима и писмена реч – това са датският, норвежкият и шведският, чието сходство е прието за основа на контактите и административното сътрудничество между страните в Нурден в твърде широкото и плодотворно поле на *нордизма*². По силата на исторически обстоятелства в училищата на Исландия се изучава датски език, а в тези на Финландия – шведски, на Фарьорските острови официални езици са фарьорският и датският, а в Гренландия – ескимо-алеутският (или инуитският) и датският, който осигурява на този най-голям остров в света достъп до нордската езикова общност... С всичко това бих желала да създам макар и бегло впечатление за сложната цялост на Нурден, наименование, което при това звучи съвсем различно на исландски и фински³, да речем (първият спада към малката група на нордските езици, а двата – към тази на езиците в Нурден). Прецених за нужно такава въвеждане в темата, за да внуша поне гонякъде колко моноаспектна е спецификата, пораждана от структурната нееднородност на Скандинавския север, разположен в периферията на Европа, край последните, „горни“, граници на континента, откъдето според древноримския историк Тацит (ок. 55 – ок. 120), предоставил първите по-подробни сведения за ранните му обитатели, индиректни наистина, но обилни и предполагаемо достоверни, започва сферата на приказното, на фантастичното (*cetera iam fabulosa*) или както гласи една друга трактовка на този цитат от неговия труд „Германия“ (98): „там всичко е възможно“...

Названието *Скандинавия* означава според някои „остров сред опасни води“⁴, а според други то води началото си от името на нордската богиня Скади (приблизителен аналог на древногръцката Артемида) като авторството му принадлежи на Плиний Стари (23 или 24 – 79), докато твърде точна геофизическа характеристика на региона и коментари за начина на живот и нравите на изконните обитатели там са оставили наред с този римски писател и учен също Страбон, споменатият вече Тацит, Клавдий Птолемей и др. Но колкото и занимателен да е въпросният кръг от теми, колкото и стимулиращ предмет да е за изучаване, каквото впрочем не е правено цялостно не само у нас, аз съм изправена тук пред друга нелека задача: да трасирам, макар и с пунктир, пътя, изминат от страните на Нурден

¹ От началото на XIII в. до 1809 г. Финландия е провинция на кралство Швеция и характеристиката за нея двуезичност се корени именно в това историческо обстоятелство. Днес шведският език, на който говорят 6% финландци, е запазил своя статут на официален редом с финския, матерен за 90% от населението.

² Това понятие конкретизира стремежа към геополитическа обособеност на страните в Нурден, която, без да накарнява тяхната съответна национална идентичност и принадлежността им към Европа, стимулира институционализирането на сътрудничеството помежду им във всички области на живота чрез специално създадени организации като Северния съвет (през 1952 г.), Северния Министерски съвет (през 1971 г.) и на цяла система от различни агенции, институти и пр. за практическо реализиране на това взаимодействие, насочено към възходящо паралелно развитие.

³ Съответно *Nordurländin Pohjoismaat*.

⁴ *Skarínaciðv* приблизителен превод „остров, заобиколен от опасни (за мореплавателите) води“.

през историята на Европа, в чиято периферия ареалът е удобно разположен така, че оттам да изпълнява ролята и на наблюдателен пункт за драмите и триумфите на континента, за ожесточените войни за надмощие и за пространство, разтърсвали го през вековете, а и да открие поне някои главни пресечни точки между тях в съвместното им движение напред, не по-малко интензивно въпреки някога, отколкото в по-ново и дори в най-ново време.

Чувствам се длъжна да парирам предварително някои евентуални недоразумения. Погрешно би било впечатлението, внушено може би от формулировката на темата в заглавието, че в случая става дума за две отделни геофизически и културно-исторически съвкупности – тази, каквато представлява Европа, по-голямата, хетерогенна и многоезична, дълго време без ясно очертани граници и изяснен смисъл на наименованието, дифузно и нееднозначно, в което древният мит за финикийска принцеса, отвлечена и облагана от Зевс, се преплита с думи от различни езици, обозначаващи какво ли не – и вечер, и залез, и движение, и далчини, и океан с океаниди... Интересен безспорно и във връзка с темата на моето изложение е въпреки фактът, че швед на име Филип Юхан фон Страленберг (1676 – 1747), офицер от войската на Карл XII, разгромена от Петър I при Полтава през 1709 г., в една от решаващите битки на Голямата северна война¹, аристократ, учен и воин, прекарал след въпросното поражение над десет години в изгнание в Сибир, в Тоболск, е изработил през 1730 г. карта с описание на областите в Русия, където влизат в съприкосновение два континента – Европа и Азия. Той установил природната граница между тях по протежение на високите части на Уралската планинска система, хълмистите брегове на Волга и течението на Дон, устремено към Черно море. Очертанятията, нанесени от Страленберг, са останали непроменени до днес, а границата, която указват, с течение на времето е придобила и разбираемо специален, дори метафоричен, смисъл. Но това не е единствената придобивка за Европа и то в епохата на Просвещението, когато учени и творци от Нурден разширяват нашия континент и с други граници, направо хоризонти, към вече не толкова физически, колкото духовни и ментални пространства. Лудвиг Холберг (1684 – 1754), Емануел Сведенборг (1688 – 1772), Карл Линей (1707 – 1778) са сред най-забележителните представители на европейската, а и на световната, наука и култура, но към техните имена могат да се прибавят и други – на мислители – визионери, на писатели, на откриватели на стари и нови светове, на изобретатели и пр., далеч надхвърлили с познанията, прозренията и постиженията си пределите както на Нурден, така и на своята епоха.

Изтъкнатата по-горе разнородност, усложнена езиково и генетично, а и географски, дава на европейската общност, към която принадлежи този регион, добър пример за трансгранично сътрудничество и разбирателство, осъществявано ползотворно днес благодарение на изявена политическа воля, толкова по-подчертана и ефективна, колкото по-категорична подкрепна намира от страна на народите там, засвидетелствали я със задължи-

¹ От 1700 до 1721 и която се водела за надмощие в Балтийския регион срещу Швеция, чиито позиции на водеща сила там били оспорвани от коалиция в състав: Русия, Дания, Жечпосполита и на по-късен етап – Прусия. В някои източници бива наричана Велика.

мелно изисквания консенсус. Някой бе сравнил страните в ареала с клони на митичното дърво – свят Югдрасил, разперило ги днес в още по-големия обхват, политически, икономически и културен, на *Балтонурден*¹, в чийто периметър от няколко десетилетия насам възниква, понякога и изострена, необходимостта от обсъждане и решаване на все по-актуалните въпроси за *идентичността* – национална и културна, в смисъла и на цивилизационна, както и от намиране на механизми и мерки за укрепване на вътрешните връзки, които я поддържат, за противодействие на центробежните сили нерядко в самите недра на подобен комплекс от страни и народи. Както и за оспорване на реалностите, подпомагащи тенденцията към универсализация на понятието *idem*², внедрено в нейното значение, или обратното. Вих сравнила дори начините, по които институциите на *нордизма*, едновременно философия, политика и тип управление, осъществяват здравината на този конгломерат от държави, етноси, култури и манталитети с ролята на *алтинга* в някогашна Исландия: федеративната структура на държавата-остров просъществувала непокътната от корозията на всевъзможни предизвикателства в продължение на повече от три века, докато алтингът се е съхранил като законодателен орган до ден-днешен макар и не без периоди на прекъсване... На повечето проблеми от подобен характер в нордския ареал отгавна са потърсили и намерили подходящи решения, урегулирали са почти всички конфликти, постигайки политическа, икономическа и културна интеграция, залегнала в устоите на общ, но не еднакъв, социален, културен и нравствено-етичен модел, без това да накърнява особеностите на националната идентичност във всяка от страните му. Интеграционните им политики функционират, може да се каже, почти перфектно, проблемите и трусовете по пътя от монокултурно към мултикултурно общество бяха преодолени или са в процес на преодоляване, а и съчетанието на изконни етични ценности, нагласи и традиции с модерни идеи и подходи в него дава основание на някои наблюдатели на обществените явления и процеси там като финландския политолог Перти Йоениеми (р. 1942 г.) например да упокобят Скандинавския север на старинен златен часовник, който по точност не отстъпва на най-съвършените уреди за измерване на времето в епохата на ролексите. Сравнението не е произволно: за скандинавците, някога и сега, въздействието върху времето е определена форма на отношение към бъдещето, в което се съдържа и отговорът на извечния въпрос – какво носи то, прогрес или упадък? Схващането на историята като процес, протичащ в линеарно време е присъщо, както знаем, на западноевропейското мислене след ренесанса. Механичният часовник е вече изобретен в края на XIII и началото на XIV в. в Германия и значението на времето за европейския манталитет и култура бива дори зримо открито с факта, че на върха на църковните кули има вече часовници, отбелязва например немският философ и историк Освалд Шпенглер (1880 – 1936) в своя труд „Залезът на Запада. Опит за морфология на историята“ (1918). От подобно акцентирание върху властта на времето наг хората, пише той, през XIX в. възниква и се развива историзмът като идея

¹ Т.е. Нурден, към който от няколко десетилетия са присъединени – политически, икономически и военно, прибалтийските държави, дотогава част от СССР.

² Лат.: този, същият, принадлежащ към...

и наука, а това има голямо значение за изграждането на нациите в Европа и наред с характеристиката на мястото, локуса, създава условия за формиране на дадена идентичност и за нейното разбиране. Принадлежността към определено място свързва индивиди и етноси, народи, но тя получава завършеност при дефиниране на взаимната им съотнесеност към едно или друго време. Идентичността се определя следователно от една съвместна действителност, репрезентативна за отделните хора и техните общности. Защо посочвам всичко това? За да подчертая идеята, залегнала в основите на моето изложение и утвърдена фактологично, а именно, че за Скандинавския север мястото е добре известно, но времето, което е изградило нордската идентичност върху основата на една самобитна и стара култура е всъщност периодът XIII – XIV в., обозначаван като „златния век на староскандинавската литература“, когато не само се поражда новото темпорално усещане, свързващо в цялост го наши дни старината и съвременността, но и започва реално разностранното взаимодействие на Скандинавския север с Европа, нерядко тристепенно в областта на културата, а оттам и в науката, във вече госта сфери на интелектуалните и художествените търсения и практики, довело го реципрочно опознаване и обогатяване, твърде често и като резултат от противопоставяне, в немалко от случаите продуктивно, макар и конфликтно.

„Не само че е било рано, било е два пъти по-рано“ – тези думи от ега – словотона Хамдир, една от по-архаичните и особено мрачни поеми в Старата Ега, най-ценният паметник на устната староскандинавска литература, известна и като *Codex Regius*, т.е. преписът от XIII в. на шедьврите в нея, митологични и героични песни (слова), създадени в предишна епоха, изразява красноречиво нагласата на средновековното съзнание спрямо възприемането на времето, което то дотогава отдалечавало на епическа дистанция от своето, това от XIII–XIV век например. Като подходящ пример за тристепенността на подобно взаимодействие и за ефективната, но и ефективна сплав на времена и подходи ще посоча сложната композиция на автора на „Песен за нибелунгите“, средновековен поет, за чието име се спори, създадена по мотиви от староскандинавската „Сага за Вьолсунгите“ и нейния поетичен вариант¹, преработени от Рихард Вагнер (1813–1883) в либретото към оперната тетралогия „Пръстенът на Нибелунга“, открила за европейската култура плодоносната зона на немския романтизъм, в значителна степен обвързан, сюжетно и естетически, със събития и образи от нордската митология. Подобно на Дж.Р.Р. Толкин (1892–1973) по-късно, Вагнер дава (галеч не само на германците) богат материал за творческо пресъздаване на мотиви, заимствани от нея, докато професорът от Оксфорд полага началото на популярния съвременен жанр *фентъзи* в процеса пак на сходна тристепенна рецепция, този път като че ли с обратен знак. През същото столетие например полуанонимният автор на „Песен за нибелунгите“² създава сложна композиция, в която ми-

¹ Или по-скоро прототип, както изтъква исландският изследовател Йонас Кристьянсен (1924 – 2014) в своя труд „Еди и саги“, посочен в библиографията по-долу.

² Вероятно средновековният немски книжовник Конрад фон Фусесбрунен или Майстер Конрад.

налото и съвременността се сливат в единната сплав на историческото време, от което датира иреалният досег на Европа със Скандинавския север, случвал се и много по-рано, но отпървом на самата територия на мита, в каквото жителите на континента превръщали Нурден и, прероген във въображението им, крайният север на Европа оставил трайни отражения в светоусещането и идеите им, породил занимателни сюжети и интерпретации в нейната литература, за да си ги възвърне след това обратно по силата на закона за обратимостта на рецепцията. Вагнеровият „Пръстен“, твърдят литературоведи и културолози, представлява всъщност кулминацията на идейно-естетически проект, лансиран в Европа през XVIII – XIX в. с цел създаването на нов романтически идеал, известен като *Nordic Sublime* и ангажирал творчески най-изтъкнати интелектуалци и творци в Скандинавия и Германия, а също така в Англия, Франция и други европейски страни с пресъздаването на староскандинавската митология и ранната исландска поезия като обновена концептуално-художествена основа на мощното културно движение *Скандинавски ренесанс*. То гонринесло за целева реинтерпретация на нордски мотиви и сюжети, наситени според неговите изразители с особена мистична сила, произтичаща от природата и от връзката с нея на първични и сурови бардове, отдалечени от салонно култивираните поети на тогавашна Европа¹. Още в античността впрочем светът на *хиперборейците*, митична раса на великани, които живеели някъде отвъд владенията на Борей, гръко-тракийския бог на най-буреносния вятър, бил обгърнат в полупрозрачното було на вълнуващи легенди, толкова по-примамливи, колкото по-трудно се намирал път към него по море или по суша, твърди например древногръцкият поет Пиндар (ок. 518 – 442). Слънцето там не залязвало, от небето се сипели бели пера, обитателите му били гостоприемни и щастливи: свещен народ, фаворизиран от Аполон и пощаден от болести, неволи и страдания, който владеел защитната магия на кехлибара от северните морета, а на тайнствения остров там – *Ultima Thule*, изригвали едновременно огън и лед според разказа от 330 г. пр. н. е. на Путьий, мореплавател от Марсилия. Загадъчната *anima aquilonia*, северната душа, витаела в гъстите мъгли, надвиснали над океана и страховитите скали по бреговете му... Считало се също, че *асите*, боговете на старите скандинавци, произхождат от Троя, откъдето върховният сред тях, Огин, ги повел след опожаряването на града далеч на север в търсене на нова земя, също както троянският герой Еней поел към бреговете на Италия в една от най-красивите легенди с митологично-историческа перспектива в световната литература, създадената от римския поет Вергилий (70 –) „Енеида“. Тезата за Огин и неговата свита, поддържана от исландския книжовник Снори Стурлусон (1179 – 1241), е по-непретенциозна като композиция и стил, но в нея има други елементи, не по-малко въздействащи емоционално и художествено от изящия хекзаметър на римския поет – мъжествена строгост, съчетана с

¹ Вж. по-специално разработката на тази тема в изследването „*The Nordic Sublime. The Romantic Rediscovery of Icelandic Myth and Poetry*“ на шведския литературен историк Ларш Льонрот (род. 1931 г.), публикувано на стр. 31 – 41 в сборника, посочен в библиографията по-долу.

готовност да се изпълни отреденото от съгбата, с усещане за преходността на битието, не само човешкото, а и това на боговете, но и за особения драматизъм на сраженията, огласяни едновременно от дрънчене на оръжия, викове на войни, ранени или умиращи, и песни-поеми, които староисландските поети, скалдовете, изпълнявали в разгара им, вписвайки ги така не само в историческата памет, но и в сърцата на поколенията. Класическата гръко-римска култура има голямо значение за еволюирането, но също така и за изчистеното очертаване на профила на северната, влияние, което е не само силно, а дори и определящо именно през Средновековието, *скандинавското*, което започва и завършва значително по-късно от европейското, полагайки се в хронограниците 1030 – 1500 и с особен акцент върху онова, което съвсем не без основание наричат разцвет на нордската литература. Но преди това е трябвало митът да стане реалност, историческото време – абсолютна хронология, трансгресия, която в конкретен план достига връхна точка през втората половина на викингската епоха (800 – 1050) или по-точно през 930 година, когато се учредява алтингът, староисландският парламент на открито, като най-стара в Европа и не само представител на институцията на една *работеща демокрация*, естествено отвеждаща мисълта към пряка асоциация с атинската, но по-самобитна, едновременно законодателна и съдебна, поела функциите и на изпълнителна власт. Твърдят, че това е най-старият парламент в Европа, може би дори и в света, макар че англицистите сигурно ще възразят – не алтингът е най-старият парламент в Европа, биха припомнили те, а англосаксонският *Witan* или *Witenagemot*, възникнал още преди VII век и просъществувал до XI. Разликата обаче е съществена – английският е съсловен, един вид висш съвет към краля с функция да го ориентира при решаването на важни въпроси, управленски или национални по значимост и неговите членове били най-видни представители на аристократичния и духовния елит в Англия. Алтингът бил обаче истински демократичен по своето устройство и в практиките си – общонароден по състав и в неговите сесии, законодателни и съдебни, провеждани ежегодно за по две седмици сред величественния пейзаж на долината Тингвелур в югозападната част на островната държава, вземали участие всички исландци. Една оригинална и добре функционираща система, която гарантирала и дълговечността на исландската република – над три и половина века, през които там била създадена и култура, уникална за Северна Европа (но и не само). Свообразието на този период (XIII в.) се дължи на факта, че нейните произведения (ега – епосът, скалдовата поезия и сагите) се записват и преписват в продължение на няколко столетия с латиница на исландски език, към чиято звукова система тази европейска азбука е била вече нагледна. Културата на Скандинавския север става истински европейска с приемането на християнството във вече обособените страни на ареала – три кралства (Дания, Норвегия, Швеция) и една република (Исландия) като латинската азбука спомага в извънредно голяма степен за създаването там на писменост и книжовност, а на поученията в делничен дискурс на викингската словесност се слага край чрез духовното им въздигане в християнски идеи и ценности. Посредством латинския език скандинавската интелигенция

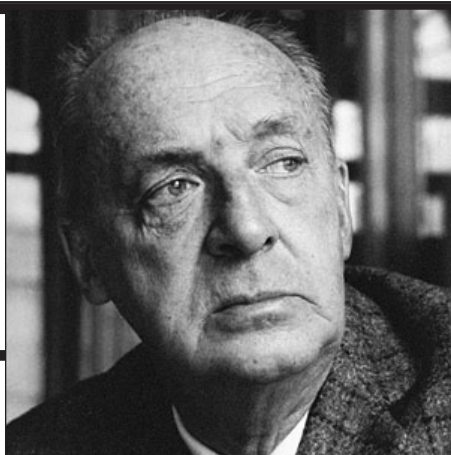
близка в досег с върхови постижения на античното художествено, философско и научно наследство, с европейската религиозна литература, култивира нарастващите си интереси към духовното. За получаване на образование и то предимно светско, младите скандинавци се отправяли към университетите в Болоня, Париж, Кьолн, Прага, откъдето се завръщали с необходимите познания и опит, за да изграждат в страните си нов тип общество и култура, континентални по характер, наситени с нов мироглед и нови идеали, подчинени вече на различен тип нравственост и разбиране за човека и света. Така в Париж получава образование Саксон Граматик (ок. 1160–ок. 1220), датски духовник и книжовник, събрал голяма част от старинните нордски легенди и митически разкази в своята обемна книга „Делата на ганите“, станала достояние на образована Европа в началото на XVI в. след отпечатването ѝ в Париж и събудила възхищението на Еразъм Ротердамски от виртуозното владеене на латински от датския автор... Според уверенията на самия Саксон Граматик, той черпил от образността и стиловите похвати на Хораций и Овидий, бил много загължен на Вергилий, на неговата епическа поема „Енеида“, на Платон и Цицерон. Чрез „Делата на ганите“, наистина епохален труд на един от най-ярките автори на европейското средновековие, античното влияние излиза извън руслото на обичайната рецепция и произведението на Саксон Граматик изиграва роля в по-нататъшното развитие на литературата в Дания и Швеция, главно благодарение на превода му от латински на датски през 1575 г., дал силен тласък на романтизма в Скандинавския север и в творчеството на негови най-видни представители като датчаните Йоленшлегер, Ингеман, Грундтвиг, шведите Тегнер, Стагнелуус, Йейер, основоположника на финландската национална литература Рунеберг, норвежеца Вергелан... Открит за света е и Хамлет, датският принц Амлет, който фигурира в една от легендите в книгата на Саксон Граматик, но за първоизточник на образа и отчасти за сюжета на драмата Шекспир вероятно е ползвал френската им интерпретация от 1570 г. на Пиер Белфоре.

„Честолюбието на европееца не познава граници. Неговата жажда да знае и да притежава е неутолима... Европеецът е заобиколен от горди спомени и безмерни очаквания“, пише френският писател Пол Валери (1871 – 1945). Може би не е имал предвид викингите, но неговата дефиниция сякаш се отнася точно за тях и в нейния смисъл те са истински европейци. Не можем да опознаем и разберем далечния Север на Европа, без представа за техния менталитет, култура и начин на живот. Пътищата към това опознаване водят от нас днес към тях някога. Със своите безпалубни плавателни съдове, „тесни, дълги и хищни“, те кръстосвали из половината познат тогава свят, отмествайки надалеч хоризонтите пред своите съвременници; отивали навсякъде, където трябвало да се отиде тогава, а стигали и по-далеч от набелязаните цели, гръзвали да опитат всичко, което още не било опитано, дали на Европа силен подтик в търговията, оригинални и художествено жизнени форми, заселили я с нови, енергични хора. Известно е, че викингите доминирали в европейската история в продължение на почти три века, считано от края на VIII докъм 60-те години на XI, оставяйки трайни следи в развитието на континента.

Нордският език, на който с леки модификации говорят днес исландците, за известен период е бил „световен език“ – на него общували хората в целия скандинавски регион, в дворовете на скандинавските крале в Англия, Шотландия, Ирландия, Франция, в Италия или в Русия, признавали го в императорските палати в Константинопол, бил първият европейски език, прозвучал на бреговете на Америка, пет века преди испанския на Колумб... В родните си места те се завръщали не само с богата плячка, а и с впечатления от видяното и изживяното, с материал за творчески дейности, сюжети за саги (някои биват считани за първите европейски романи), с обогатено познание за света и за хората, с космополитен поглед върху всекидневното и баналното. Подобно на античните гърци те се научили да подреждат живота в новите си поселения и в Нормандия създали най-добре организираната държава в тогавашна Европа, подготвяйки своя път към завоюването на Англия...

Цялата тази неустова енергия на „северните хора“, на чийто отдавнашен език (*norrøn*) „дом“ и „свят“ са синоними, била съчетавана с висока степен на практическа мъдрост и прозорливост. Дали тези качества са им били вродени или придобити е трудно да се каже, но това е всъщност съчетание на чуждо и родно, което личи обикновено при постигането на големи цели, както се знае от примера на гревна Гърция и Елизабетинска Англия. Викингите стимулирали европейската култура изобщо, но и те извличали от нея свръхреални ползи за себе си, инвестирали ги като капитал в бъдещето развитие на ареала. Следователно не е случайно, че страните в него отдавна и непрекъснато заемат челните места в най-престижни световни и европейски класации – за качество на съществуването (Норвегия), за иновативност (Швеция), за най-добра образователна система (Финландия), за най-здрава нация (Исландия). Или дори за щастие (Дания), колкото и неустойчив да е индексът за уточняване на стойностите тъкмо по тази скала, определяща го не толкова като емоционално-психическо състояние, но като пряко отношение към живота и разбиране на неговия смисъл. В случая с датчаните обаче тази позиция се определя от чувството им за хармония с институциите, които управляват и регулират съществуването им, създали са ги именно хората в тази страна с целенасочеността и конструктивността, с практицизма, които споделят като качества и с най-близките си съседи в Нурден. Затова не е толкова изненадващо, че през 2018 година Финландия измести, ако гумата е подходяща, Дания като най-щастлива страна, но така или иначе със същите основания. Аз бих добавила и душевната пълнота, която дава на всички скандинавци тяхната връзка с природата, екософията им, пантеистичното възприемане на ценностите, усещането за връзка с всемира, изразено от норвежкия писател Таряй Весос (1897 – 1970) с характерен лаконизъм и точност на *nynorsk* (новонорвежки), един от двата официални езици в страната му: *frabygdartilverda*. От селото или града – към света или вселената. Какъв по-синтезиран израз на *нордския сублим*, намерил от средата на XX век своеобразно покритие и в най-сполучливия социален модел на всички времена.

Владимир Набоков
ПРОПУСНАТИ
СТРАНИЦИ
Есета / Фрагменти

Владимир Владимирович Набоков, руски писател, поет и преводач. Роден е на 10 (22) април 1899 година, в аристократично семейство. Бащата на Владимир е известен политик и адвокат, а майка му е потомка на стар дворянски род, занимаващ се с добив на злато. Според семейната традиция момчето получава блестящо образование и още в детските си години перфектно научава английски език. Започва да пише стихове по време на обучението си в „Тенишевското училище“ – едно от елитните учебни заведения в Санкт Петербург. По това време се заражда и страстта му към ентомологията (наука за насекомите). В разгара на революцията, Набоков получава наследство от чичо си, благодарение на което публикува първата си стихосбирка „Стихотворения“, в която са включени 68 творби, написани в периода 1915 – 1916 година. Октомврийската революция принуждава семейството на Набоков да напусне Русия. Преместват се в Крим, където писателят се сблъсква с първите си литературни успехи – всичките му творби са публикувани във вестника „Гласът на Ялта“. С появата на болшевиките в Крим (1919 г.), семейството отново е принудено да имигрира, този път в Берлин. Владимир се премества с брат си в Англия, където изучава романски, славянски езици и литература в „Тринити Колидж“.

През март 1922 година Владимир пристига в Берлин за погребението на баща си. Там работи като частен учител по английски. Започва да публикува разкази и стихове в местните вестници, предназначени за руските имигранти. Славата го спохважда за първи път през 1926 година с романа „Маша“, в който авторът за пръв път засяга теми, които след това ще бъдат сред основните в творчеството му. Темите за изгубената Русия, изгубения рай и щастието на младостта. Три години по-късно той се жени за Вера Слоним, а през 1934 година се ражда единственото им дете – Дмитри. Скоро след появата на „Маша“, Владимир издава романите „Подвиг“ (1932 г.) и „Отчаяние“ (1934 г.), приети възторжено от руските емигранти. Повестта „Вълшебникът“ (1939 г.) предшества скандалния му роман „Лолита“. В романа „Смях в тъмното“ Владимир Набоков ни запознава с нови страни на литературната игра и играта на

литература, която той развива в следващите си книги. Движеща сила в творбата се явява страстта.

По-късно Владимир заедно с жена си емигрира в Париж, а след това в Щатите, където става професор по руска литература. Там написва и първия си роман на английски език – „Истинският живот на Себастиан Найт“ (1941 г.), майсторски поднесена детективска история, един остър, ироничен поглед за ролята на твореца в обществото! През 1955 година излиза бестселърът му „Долита“, донесъл му световна слава. По този повод ще заяви: „Долита“ е известна, а не аз. Аз съм скрит романист с име, което не може да се произнесе“. Романът буквално експлодира като бомба и разтърсва моралните устои на обществото, става обект на множество критики и до днес. Почти веднага след публикуването, книгата е обявена за „мръсна порнография“, а през 50-те години е забранена във Франция и Великобритания, през 1959 година – в Аржентина, а през 1960 година – в Нова Зеландия. Истинският конфликт обаче е този между автор и читател, затова и романът ще продължава да предизвиква спорове. Той е написан на руски и на английски език. Хонорарите, които му донася „Долита“ му дават финансова стабилност и той се съсредоточава върху литературата.

През 1960 година писателят се връща в Европа, установява се в Монтрьо, Романска Швейцария, където създава последните си произведения, към които се причислява и незавършеният роман на английски език „Оригиналът на Лаура“ (1977 г.).

Владимир Набоков умира на 12 юли 1977 година.

Огнян Стамболиев

ВЛАДИМИР НАБОКОВ ЗА СЕБЕ СИ И ЗА ТВОРЧЕСТВОТО

Писателят няма никакви задължения пред читателя. Ако между двамата не се установи контакт, виновен е или читателят, или самото творение на писателя е толкова бездарно, че той просто няма право да се нарече творец.

•

Творецът продължава да живее като преодолява Времето и Пространството. Лично на мен не ми влияят нито средата, нито Времето, нито обществото. Така би трябвало да е при всеки истински писател.

•

Мисля, че английският език е може би най-богатият език в света. Хармоничен по дух, той е еднакво великолепен като средство за изразяване и на абстрактното, и на реалното. Но моят английски, разбира се, е само ехо от моя руски.

•

Най-висшето достойнство на всеки творец е способността да възбужда душевни трепети.

•
 Стилът в литературата трябва да бъде преди всичко ясен, дори когато става дума за нещо непонятно, да звучи като нещо неповторимо, като израз на чувството на писателя... А той трябва непрекъснато да търси това...

•
 За разлика от поляка Джоузеф Конрад, който пишеше на английски, аз писах преди всичко на руски, макар да бях повече известен като писател– емигрант. Преселването ми от разкошния руски дворец в тясната квартира на моя беден английски, напомняше на преход от едно тъмно здание към друго – от една нощ без звезди на небето към дом без осветление. След периода на паника и блуждаене из тъмнината, аз успях да се устроя комфортно, но вече знам какво усеща една гъсеница по време на мъчителната ѝ метаморфоза в пеперуга.

•
 Критиците – моралисти, добродетелните и лесно ранимите, преизпълнените от жалост към самите себе си и към цялото човечество, не съветвам да пристъпват към моите книги. Онези, които мога да покая, трябва просто да имат здрави стомаси и да не искат скъпо шампанско, когато им се предлага просто вино направо от бъчвата.

•
 Да, аз си играя с читателите, но не както котка с мишка. Да гоня, че в моите текстове има и немалко уловки, но за мен те са напълно естествени. Покаже ли се една страна, тя веднага се сменя от друга. Но аз съвсем не искам да гразня и скандализирам. Просто съм искрен и пряк.

•
 Моите романи и разкази са спасени от гугактиката. Те съвсем не са за развлечение.

•
 Не мисля, че пародията (както твърдят някои критици) е главният герой в моите романи. Например, „Бледият огън“ е пределно ясна, напълно реалистична история.

Тя е просто мемоарна книга. Но спомените в нея са подбрани – това са тематичните линии от моя живот, които са и нещо като художествена измислица.

•
 Мисля, че моят роман „Камера обскура“ е нещо като трилър. Не считам, че това е много добра книга. Дори е малко грубовата. Ако я напиша отново, сигурно ще се получи нещо необикновено, вярвам, по-силно.

•
 От „Долита“ може да се извлече някаква символика, макар да не съм имал подобно намерение. Това е право на читателите.

„Долита“ може да се възприеме и като едно безстрастно упражнение на интелекта. Не се вълнувайте, когато я четете. Няма смисъл...

•
 „Долита“ е патетична история за печалната съдба на едно дете, едно обикновено девойче, което е станала жертва на един безсърдечен, отвратителен мъж.

От своите книги, все пак, аз обичам най-много „Лолита“. Този роман съдържа нравствен урок и нека Бог да благослови, онези, които са го разбрали!

•

„Лолита“ съвсем не е порнографски роман, както твърдят някои...

Моите знания за нимфетките не излизат извън рамките на обикновения научен интерес. Лично аз съм равнодушен към малките момиченца...

•

Питаха ме дали ще напиша продължение на „Лолита“? Мисля, че тя отгавна умря. Просто няма никакъв смисъл да я възкресявам. А и спечелих от нея достатъчно. Аз съм просто един стар сводник, имам момиче, което... работи за мен.

•

Огорчих се, когато чух, че някои определиха „Лолита“ като „сатира на Америка“! Това е просто нелепо, смешно.

От друга страна не ми харесва, че някои я считат за „еротично четиво“, а други не я гочитат и твърдят, че била „непристойна книга“

•

Не мисля, че „Лолита“ е религиозна книга, но съм убеден, че е всъщност, нравствена. И съм убеден, че в заключителната сцена героят се проявява вече като морален човек, защото най-сетне разбира, че е обичал Лолита така, както трябва да се обича една жена.

Но, за съжаление, вече е твърде късно: той е разрушил нейното детство. Отнел е най-светлите ѝ години. Та в книгата, бих казал, се съдържа морал от този род.

•

Работата над сценария на филма ме принуди да живея за известно време в Холивуд. Останах с прекрасни спомени от това време. Разбира се, не мога да кажа, че филмът постигна напълно всички мои очаквания, но знаех преди това, че трябва да поема този риск.

•

Подобно на великия Флобер и аз бих казал: „Човекът е нищо, а неговото творение – всичко!“. Да, аз съм нищо, а „Лолита“ е всичко!

•

Единственият автобиографичен елемент в „Лолита“ е поредицата мотели, подобни на онези, в които аз и жена ми отсядахме през петдесетте години по време на летните ни ваканции, пътувайки из цяла Америка. Преходите ни бяха от около трийсет километра всеки, в търсене на пеперуди. Това мое хоби ми остана от детството в Русия.

•

„Лолита“ е известна, а не аз. Аз съм скрит романист с име, което не може да се произнесе“.

•

Водя университетски курс по „творческо писане“. Шест часа седмично в Корнуел. Отначало имах по триста студенти, сега на моите лекции идват максимум сто и петдесет. Мислеха, че с мен ще им бъде леко и лесно. Но аз реших да ги затрудня, да ги карам повече да мислят, да четат, да работят.

С тях анализирам самата същност на романа. Искам да ги науча как да го разбират, как авторът създава своето произведение, как започва, как добавя постепенно един детайл след друг, как заграсква, започва отново. Литературата е тежък, изтощителен труд. Това искам да разберат...

•
 Попитаха ме наскоро кои три разказа от своите обичам най-много. Това са: „Облак, езеро, кула“, „Сестрите Уейн“ и „Пролет във Фиалто“. Те най-точно изразяват, което съм искал да кажа. Бих казал, че са квинтесенция на моето изкуство като писател.

•
 Обичам творчеството на Джефри Чосър. За своето време той е бил един много добър писател. При това, ще подчертая, че през неговото време е било страшно трудно изобщо да бъдеш писател.

•
 Не харесвам Томас Ман. Второстепенен писател, писател с големи, обемни романи.

•
 Робърт Фрост. Не всичко, което е написал, е добро. Доста плява има в него. Но едно стихотворение като „Снежна вечер в гората“ изкупва слабите му опуси. Просто един шедьовър в поезията!

•
 Ърнест Хемингуей. Написа няколко забележителни неща. Но романите му, като „За кого бие камбаната?“, както и всички останали, са просто ужасни!

Хемингуей беше голям майстор на краткия разказ.

•
 Уилям Фокнър. Напълно съм равнодушен към Фокнър. Просто се чудя какво толкова намират в него. Един напълно измислен писател. Всъщност, не е съществувал.

•
 За френските писатели. Подобно на Пушкин, който през целия си живот се е „хранил“ от французите от 18 век (дори е плагиатствал от тях!), така и аз четох доста френска литература.

Много обичам Андре Шение, когото Пушкин е знаел и рецитирал наизуст, още Русе, Дигро, а Маркиз дьо Саг ми навява тъга, Марииво е просто един журналист, каквито, впрочем, са Стендал и Балзак.

•
 Моят най-добър приятел е Гюстав Флобер. Разбира се, верен съм и на Марсел Пруст, когото обикнах още на млади години.

Наскоро с удоволствие препрочетох „Почивката на войника“ от Кристиан Рошфор. Забележителна книга!

•
 За Габриеле Д'Анунцио. Д'Анунцио беше по-скоро герой, персонаж, подобно на Лорд Байрон. А когато героите умират, умират и писателите.

Четях госта Д'Анунцио на млади години. Страшно харесвах „Дъжд в боровата гора“.

Мога да кажа, че не знам друг човек, чиято глава да ми напомня така възхитително за яйце, като главата на синьор Габриеле Д'Анунцио.

•

Алексей Толстой. „Петър Първи“ и „Хогене по мъките“ са две виртуозно написани, но редица глави в тях следват „генералната линия“ на Другаря Сталин. Но Алексей Толстой, без съмнение е един голям талант.

•

Борис Пастернак. Пастернак е поет, но не и белетрист. Романът му „Доктор Живаго“ просто следва консервативния стил в съветската социалистическа литература. Книга без стойност! Просто се лута, подобно на „Отнесени от вихъра“ от Маргарет Мичъл – препълнен от мелодраматизъм и всякакви нелепости. Далече от историческата истина.

•

В сравнение с Пастернак, мистър Джон Стайнбек е просто гений.

•

Като преводач Борис Пастернак е много слаб. Считат го за велик само, онези, които не знаят достатъчно добре руски. Той просто преуграва, когато превежда.

•

Интересува ме само художествената страна на даден роман. От тази гледна точка, „Доктор Живаго“ е тежко, дори тягостно, мелодраматично съчинение с шаблонни ситуации, бродещи разбойници, тривиални съвпадения. На моменти се чуват отзвуци от талантливия поет Борис Пастернак, но това не е достатъчно да спаси романа от провинциалната пошлост, така типична за съветската литература.

Историческият фон, пресъздаден тук от Борис Пастернак, е напълно затъмнен и изобщо не отговаря на фактите.

•

Евгений Евтушенко. Запознах се с творчеството на този прехвален от властта поет. То е напълно второразредно. Един правоверен комунист.

•

За съветската литература. Добри романи изобщо няма. Те всички са или политизирани, или мелодраматични, госта банални, консервативни по стил, наивни. Остарели, сякаш от времето на Дикенс.

Дори романите, изнесени навън като дисидентски, също не струват. Някои от тях се публикуват в Европа с мълчаливото съгласие на властта. Игра на „лоялна опозиция“.

„Размразяването“, въпреки шума и рекламата, не донесе нищо ново в Русия.

•

За Америка. В тази удивителна страна аз успях след госта скиталчествата, да си свия уютно гнездо и да забравя за нейните големи размери....

•

Моята Америка всъщност е малка. Университета, където чета лекции, планината и гората, където ходя на лов за пеперуги.

И моята Русия е малка. Сандъче със скъпоценни спомени, към които се връщам отново и отново...

•
Сега Америка е моят дом, моята страна. Бях в Европа, но интелектуалният живот тук ми допадна повече. Тук има повече приятели и сродни души, каквито не съм имал на други места.

Не харесвам американската кухня, колата, хамбургерите, автомобилите и някои други неща, но материалното за мен не е толкова важно. Бих казал, че тук има други неща, които ме правят щастлив.

•
Швейцария. Това е най-приятната и поетична страна в Европа. Тук са били: Гогол, Толстой, Байрон, Достоевски. Тук Гогол е работил върху „Мъртви души“, а Толстой е хванал венерическа болест...

Както вече казах, поетична страна...

•
Избрах Швейцария, защото тук има много очарование и истински уют. А в планините има възхитителни пеперуди. Да ловиш пеперуди при Симплон и Гризон, а също и в долината на Рона – тези класически места за лов, е едно невероятно преживяване...

•
Разбира се, бих предпочел дом като този в Русия. С голяма градина, високи гървета, красива стилна мебел, учтива, дискретна прислуга. Но къде да го намеря? Вече никога няма да се радвам на онова съвършенство, сред което се родих и израснах в нашето имение край Санкт Петербург...

*Подбор и превод от италиански:
ОГНЯН СТАМБОЛИЕВ*

ИЗДАТЕЛСТВО „КОРАЛОВ И СИЕ“ – ИЗДАТЕЛСТВО „НА ПОЛЗУ РОДУ“

Издателска къща „Коралов и Сие“ е основана през 1998 година от семействата на двамата братя и носи името на техния баща – големия български писател Емил Коралов.

Първата отпечатана книга е резултат от емоцията на колектива – на спортна, и то футболна тема. Наскоро е минало световното първенство, в което НАШИТЕ се класират четвърти. Е, какво тогава пречи да се издаде за следващото първенство книгата на двамата спортни по това време журналисти? Така се ражда „Франция 98“ на Данаил Кънев и Лъчезар Войнов – тя е с богато съдържание и фактология... Може само да се съжالياва, че издателството не продължава с тази интересна тематика.

Но затова пък се ориентира към друга – детска, етнографска, научна, образователна, мемоаристика, художествена литература... Може да изглежда като лутане, но в него се ражда истината. Каквато и да е темата, тя трябва да бъде стойностна. И това става водещото в работата на издателството – издадената книжка да бъде СТОЙНОСТНА и да допринесе „на ползу роду“. По същия начин ИК се насочва и към авторите – едни по-известни, други – неготам, но специалисти по поставените въпроси. Едни автори са по-възрастни и с по-богат житейски и професионален опит, а други са млади ентусиасти. С бъдеще! ИК никога не забравя, че бъдещето се изгражда не само днес, но и в срещи с миналото и историята. Че качествата се възпитават още докато растат децата. Че ученолюбие то прави личността все по-информирана и знаеща. И че талантът също трябва да се възпитава!

Така се раждат „Делфините“ на Христо Рудински (сочена за детска, но познавателна за всички възрасти, изпълнена с рисунки, разкази и легенди), „От Коледа до Коледа“ на Елена Огнянова (сладкодумен разказвач за българските традиции и нрави), превърнала се в база за издадените впо-

следствие „Традиции и празници в България“ в две издания, като второто е одобрено от МОН за учебно помагало, „Български народни приказки“ и „Ум сила надвива“ (пог съставителството и авторството отново на Е. Огнянова), „Непознатият Уайлд“ на проф. Ерика Лазарова, споменната книга „Странстванията на един учител“ на Коста Николов. Непосредствено ги следват „Зрелището“ на проф. Здравко Чолаков и мемоарната „Българите в Източна Тракия“ на юриста Димитър Войников, която претърпява три издания – последното е на английски език в превод на сина на автора Емил Войников. Тук могат да се причислят и книгите за училището и родния град на учителката Елена Боянова-Андреева...

Едва ли може да се отнесе и т. нар. „музикална серия“, в която се представят известни наши оперни певци, разказва се за техния живот и принос не само в нашето, но и в световното певческо и танцово изкуство, възпитава се интерес и любов към него. В тази връзка заслужава да се споменат книгите за музиколога Анреј Коралов и оперния бас Димитър Петков (съставител и на двете е Невена Коралова), „За да остане“ на Милкана Николова, която представя 13 биографии на артисти от Софийската опера, „Да танцуваш живота“ на Цвета Джумалиева и др.

Колкото го хугожествения изказ, издателството се стреми към разкриването на нови или недостатъчно изследвани имена, на откривателските мисии на своя екип на ценни или непечатани до момента произведения. Трудна и отговорна работа. Но не може да не се посочи името на Славчо Донков с неговите издадени за първи път новели, включени в „Метличини очи“, както и с единствения му роман „По тънка нишка вървя“ или на двата тома новели и разкази, оценени от критиката, които също се публикуват за първи път.

Сред недостатъчно изследваните имена е името на Милка Петрова-Коралова, с чиято книга „Сама по света“ са израснали в средата на ХХ век поколения деца. Днес ИК не само я издава, но и обогатява. Така на бял свят излиза още една книга – „Сама със света“ – споменна, с творби на авторката и за възрастни...

Сред широката палитра от разработени теми не може да не се спомене и това, че издателската дейност дава широк простор за изявяване на разноликия талант на илюстриращите и оформящите изданията художници, които със своя труд допринасят за тяхното качествено достигане до читателя. Запомнящи се са илюстрациите и кориците на Вадим Лазаркевич, на Людмил Асенов, на Венелин Вълканов и на по-младите Сийка Мирова и Мария Коралова („Ум сила надвива“, „Птица над пожарищата“, „Круша Златуша“).

Всъщност запомнящ се е трудът на всички, работили с грижа, любов и внимание за създаването на добрата книга, която ни прави човеци. Или както е казал мъдрецът – трудът на всички, работили „на ползу роду“.

Константин Константинов „ПТИЦА НАД ПОЖАРИЩАТА“

„...Бях за два дни в София. Представи си, всички места, дето си давахме среща – при ония бързи слизания от селата, сега не ги намерих, не съществуват вече. Само камъни, жезла и пръст. В това има нещо особено тъжно, като че човек присъствува на собствената си смърт...

...Вечерта дълго ходих из разрушения граг, спирах по кръстопътищата, стоях по площадите. Жива гуша нямаше наоколо, никакви лампи не светеха, дълбока и тежка тишина изпълваше мрака. Ала полека-лека пог разсеяната бледнина на зимното небе излизаха от невидимото развалините, изправяха се неми, сега вече огромни, по-внушителни от по-рано, и уж познати, а съвсем други и тайнствени. И изведнъж, стори ми се, че тук всъщност няма никакъв граг, нищо вещественно и истинско, а всичко това е някаква странна музика, която иде от края на света, една грандиозна симфония, в която трагизмът е намерил своето върховно преображение и красота...”

Из едно писмо

ПТИЦА НАД ПОЖАРИЩАТА

Човек е създаден за радостта. Тя е негово право по всички земни и небесни закони. Ала въпреки неоспоримостта на това, банално вече, утвърждение, повече от радостта ние обичаме мъката си. Може би ние обичаме в нея онази голяма част от нас самите, която тя е изпепелила и която, струва ни се, още продължава да живее чрез нея. Или може би подсъзнателното очакване на едно малко чудо. Защото твърде отдавна е казано, че истинската радост се ражда от голямата скръб. Като че страданието, разоравайки до дълбоката човешката душа, пуска неусетно в оня мрак някакво тайнствено семе и по-късно съвсем неочаквано там пониква като цвете една нова, пречиста радост. Или, още по-добре, като че в това невидимо яйце, заченато от горест, се извършва алхимична работа, за да се излюпи на края едно друго спокойствие, една радост, по-бистра и повече дълготрайна. Така тия странни превращения в духовната същина на човека произвеждат необходимите противоотрови, създават нови сили, за да укрепят неговата готовност за утрешните битки.

Ние не мислехме за тия неща, разбира се, в оная далечна априлска сутрин на 1944 година. То дойде по-късно, оформено в съзнание, след като внезапната промяна бе вече станала. Тогава, през ония безбройни слизания в София от селата, дето се бяхме подслонили – нямаше мисъл, имаше само една разтворена рана. Имаше само чувство, винаги едно и също, но всеки път по-изострено и по-люто.

Всяко слизане ни изпълваше със смесено усещане на страх, на срам от моя страх и на мъка. Минавахме през залегения и опустошен граг,

като погонени. Влизахме в полуоцелелите си домове и бързи, загъхани като крадци, грабвахме по някой парцал, за да хукнем отново назад, по-далеч от това злокобно място. А всъщност тук именно бе всичко, което единствено ни бе скъпо: нашият истински живот и нашите мъртви. Затова още на следния ден градът отново и мъчително ни притегляше с една неодолима носталгия.

Тая сутрин – два дни след най-тежкия удар, влязохме в града още в тъмно. Безпределно, гъсто мълчание и мирис на изгоряло висеше над невидимите улици. На запад нащърбеният месец слизаше, огромен и медночервен, сред сиво-карминените грамади от облаци. В отсвета на това мрачно зарево градът постепенно почна да изплува, съвсем нереален в тоя час, трагичен, тържествен и чужд, както са само мъртъвците. Познатите улици бяха придобили нов образ – някакво антично достойнство на пълна изоставеност. Никакъв белег на живот, ни една светлинка, ни какъв га е шум, нищо от онова, което човекът гоняся на земята, за да я направи годна за обитаване. Фасади без вътрешности, скелети на къщи, опушени и озъбени, железни греди, извити като отчаяни ръце, разцепени домове със зинали утробы, гето в горния етаж няколко кутийки на кухненската лавица, една саксийка цъфнало мушката напразно се мъчеха да съхранят целомъдрието на една погазена интимност. Наустина, никога София не бе ни се явявала в подобен облик: една зловеща стара гравюра, внезапно изникнала под синьоснежната планина в гъното и огряна от бакърен месец.

Но първите лъчи на слънцето почнаха да изтриват вече тоя образ и нищетата лъсна изцяло, гола и безумешна – без никакви труфила на изкуство и поезия. Откъм съдебната палата мъргаха в полусянката безформени, увити в черги фигури на старици, нощували в подземията. Оттамък, на ъгъла стоеше облеган стражар, в кожух, с възпалени от безсъние очи. Някъде далеч се зачу неясен гърмол на коли: в покрайнините бързо навлизаха каруци, за да отнасят оцелялата покъщнина в селата. И над града се носеше тоя сух и равен грохот, като шум на ново бедствие, което приближава. От една полуразрушена къща неочаквано изскочи млада жена, чудновато облечена за тия дни. С шапка, високи токове и копринено манто. Тя тръгна, залитайки край стените, лицето – изцапано със сажги, очите ѝ гледаха безумно. По-нататък, из пустата улица една котка гонеше плъх. В гъното на широкия булевард профучаха и заглъхнаха два германски камиона, претърпкани с багаж и техни войници. Те също бягаха от това озлочестено място, за да отнесат другаде нещастие, което фатално вървеше с тях.

По-късно, когато градът остана зад нас, наоколо отново беше полето, черно от пролетната влага, с наболи вече тук-там стръкове. Все същата памтивекерна земя, заета само със своята собствена грижа и безучастна към всичко останало. Тук вече бе раздвижено и людно. Орачи, коли с тор, работници към околните фабрики. Ние вървахме сред тоя бликнал живот, обсебени от виденията на града, понесли заедно сраниците си тежкия товар на отчаяние и на назрял бунт. И изведнъж (кой ще ни каже по какви пътища лъкати човешката мисъл?) някакъв

вътрешен блясък прониза съзнанието ни. Може би беше моя гревен, дълбоко успокояващ гъх, който идеше от биволите; може би богрият зов на далечната фабрична свирка; може би това пролетно слънце, което заедно с всемогъщата човешка ръка оплодяваше сега земята, за толкова очакваната есен. И в моя миг прег очите ни изплува къс от някакъв отдавна виден германски „кино преглед“, забил се като шип в паметта ни, но съвсем забравен до моя ден. Бяха последни снимки от войната в Русия. Немците даваха сцена от отстъплението си, с разрушаването на селищата, които опразват. Някаква безименна гара – една от хилядите в огромната изранена страна – грамадни постройки, релси, покрай които бързо, с отсечени, тъкмо както във филм, движения вървят разпръснати немски войници и офицери, слагат взрив и вдигат всичко във въздуха. Рухваха многоетажни здания, изкоренени гървета се струпаляха подкосени и пушекът, като внезапно поникнали баобаби, стигаше до небето. Във въздуха хвърчаха греди, камъни, пръст, мъжете отново бързаха по линията, отново слагаха взрив, прогължавайки стъпка по стъпка своята зловеща работа, а зад стъпките им също така бързо вървяха огънят и смъртта. Това беше оргия на сагизъм. Когато последната сграда се сгромоляса и гъст дим покри половината от екрана, съвсем неочаквано над пушека изхвъркна птица, излязла иззад развалините. За миг тя полетна, като зашеметена, подвоуми се малко, после изведнъж се оправи, издигна се по-нагоре, изви в широка гъга и изчезна към чистата далечина.

В своята тъпа самоувереност те цинично излагаха на показ разрушението, което вършеха, като нещо съвсем обикновено, делнично и при това толкова сръчно изпълнено! Те мислеха, че в света няма нещо, което не ще успеят да унищожат. И техният случаен кинорепортер, снимайки тая малка сцена на образцово унищожение, не бе и помислил, разбира се, какъв съвършен символ на безсмъртие той сам бе документирал!

(Откъс от книгата)

Забележителен мемоарен шедевър

„Птица над пожарищата“ предхожда – хронологично, идейно-съдържателно, поетологично – забележителния мемоарен шедевър „Път през годините“ – ценно свидетелство на една епоха, на съдбовните превратности в нея, на дирените и прилаганите стратегии за пребиваване и оцеляване сред тях на човека, на интелектуалеца. Но тъкмо в „Птица над пожарищата“ най-напред присъства онова, което сетне в спомените на писателя ще се превърне в основен, определящ подход при изобразяването и коментирането на ретроспективно възстановяваните събития, хора, явления: заличаването на автора, доколкото това е възможно, с ясната цел за постигането на по-голяма обективност и достоверност; с категоричното желание другите да бъдат открити като водещите фигури в този тъжно-възторжен разказ за общите места в драматичното пътуване във времето; с горчивата равностетка на отминалото и с тихите упования в предстоящото през универсалността на съпреживяното, посочила и наложила неотменимите ориентири в живота.

„Птица над пожарищата“ се появява за първи път през 1946 г. – само две години след онези преломни събития, белязали колективната човешка участ, разполовявайки я между объркаността и тревогата, от една страна, и смътните очаквания, от друга. Но значението на тази книга далеч не се изчерпва само в интензивния литературноисторически контекст на 40-те, в който мястото ѝ е неоспоримо, или единствено като своего рода „свидетелствуване“ на епохата на повторно безжалостно преразпределение на силите в Европа и света, при което отделните човешки същества, сломенни и обречени, гротескно-изобличително са видени като „уродливи подобия на хора“. Тя е важна и днес – заради нравствено-етичните си послания, които имат надвремева определеност и обобщеност, насочващи към представата за свободата, съвестта, честта и отговорността като висши битийни категории на човешкото осъществяване.

К. Константинов, „Птица над пожарищата“, 2-ро изд., София, 2020; преговор и съставителство Владимир Игнатов

„СТРАНСТВАНИЯТА НА ЕДИН УЧИТЕЛ“ Спомени на Коста Николов

**ГЕВГЕЛИ
(1897/98 учебна година)**

В Гевгели училището беше с три класа. Тук гоиде и живях заедно с мен Трифон Ляпчев – синът на Екатерина Г. Ляпчева. Той свърши трети клас в Гевгели.

През годината тържествено отпразнувахме празника на нашите просветители с черковна служба, с водосвет, с реч от мене и с пение от учениците. В началото на пролетта на гости ни гоидоха учениците от Солунската гимназия. Заедно с гражданите тържествено ги посрещнахме на гарата. Изказах с реч моята и на гражданството радост от тяхното гохождане. С музика начело учениците обиколиха града и посетиха каймакамина, а след това спряха в горичката при Сеховската река, гето обявяха и прекараха до късно през деня във веселие с песни и хора. Вечерта ги изпратихме на гарата.

В с. Стояново имаше сръбско училище. Учител беше сучер черногорец. Една вечер съдържателят на хотела гето се хранех, гъркоманина Дельо, ме позрави, че съм останал жив. Сръбският учител в тъмнината изкарал нож, за да ме прободe в гърба. Но аз се изпречих пред него с лице и той не можа да стори това. Председателят на общината отец К. Саев повдигна в съда дело срещу сръбския учител със свидетел гъркоманина Дельо. Той настояваше да бъда свидетел и аз. Казах му, че не мога, защото не съм видял това, което e видял Дельо. „За това, ако не те познавах, както те познавам сега, щях да ти откъсна врата“, рече отецът.

Учебната година завършихме с тържествен акт. В края на годината ходех на изпитите по селата и държах подходящи речи. На празника „Преображение“ един селянин от Стояново ми каза: „Приятелю Николов, измина се много време, но аз помня хубавото слово, що ти държа на изпити в нашето училище“.

В края на учебната година в съвещание с отец Саев намерихме, че ще бъде добре да отида в Цариград и устно да изложа положението на нашето църковно-училищно дело в Гевгели. Отидох в Цариград. Бях много любезно приет от Екзарха Н. Бл. Йосифа I. Целунах му ръката, а той ме целуна по челото. Тая целувка беше най-здравата връзка между екзарха и тия, които му целуваха десницата. Екзархът бе висок и строен. Мило лице, мили очи. Високо и широко чело. Говор тих и благ. Високо интелигентен и високо просветен. Мъдър в делата си. Най-достойният между нашите владици. Той бе гордост за всеки българин в Турция.

Следващата учебна година бях преместен за учител в Скопското педагогическо училище. Много се радвах, че ще учителствам в града, който е бил в първите редове на борбата с гръцкото духовенство.

На замиване за Скопие реших да видя местата между Битоля и Велес, затова не пътувах с железницата, а с файтон от Битоля до Прилеп и с кон от Прилеп до Велес.

Пътят от Битоля за Прилеп минава край църквата „Св. Неделя“ и българските гробища. За тая черква българите са водили дълги и упорити борби с гъркоманите и власите. В гробищата в революционното време някои революционери са криели пушките си. Пътят пресича широкото и плодородно Битолско и Прилепско поле и реката Черна (Църна). В завоя на Черна в Първата световна война българските войски са водили кървави сражения за нашето освобождение. На север от тоя път се намира село Кадино, дето моят мил ученик преди въстанието Методи Патчев от неделното училище в Охрид, за да не попадне в ръцете на турците се самозастреля. Самозастреляха се и неговите другари. Далече от пътя в планината се забелязва Крушево, дето при Илинденското въстание се водиха кървави сражения между въстаниците начело с войводата Питу Гулев, влах, и турските войски. Крушево се радва десетина гена на своя република с председател учителя Карев.

Прилеп е градът на крали Марко. В Прилеп се е родил и Тодор Кусев – един от най-големите български родолюбци. Той, като делегат на Пелагонийската епархия в Църковния събор в Цариград в 1871 год., е държал пламенно слово срещу ония делегати, които, за да угодят на Руското посолство в Цариград, не са искали да се допуснат в събора македонските делегати. Той, като духовно лице Методий, когато бил протосингел на Пловдивската митрополия, в обучащата си пренесъл сведенията за Априлското въстание и ги е предал на директора на Роберт колеж Уошбърн, който заедно с учителя в това училище Панаретов са направили тия сведения достояние на света. Той, като Старозагорски митрополит, е благословил с църковна служба започването на Балканската война.

Прилеп може да се гордее със своите здраво уредени големи еснафи. Той е и един от най-революционните градове. От Прилеп са Гавазов, Темков и

Стоян Лагов, Пере Тошев, Григор Понев, Георги Пеуков, свещеник Йордан Ангелов, Петър Мърмев, Димитър Мирчев.

Пере Тошев свърши Пловдивската гимназия, агитира и участва в Съединението, бе доброволец в Сръбско-българската война, учителства в Битолската гимназия с Даме Груев и Гьорче Петров и когато заживя мирно в селския си имот бе убит от турците.

Свещеник Йордан Ангелов, бивш четник, се е борил с оръжие за нашата свобода и е бил председател на църковната община в Раговиш, Воден и Тетово, енорийски свещеник в с. Камарица.

Петър Мърмев като ученик в Битолската гимназия е участвал в редактирането на излизания там ксерографиран революционен лист. След свършването на социални науки в Швейцария бе учител в Огрин, Солун и Свищов и редактор на излизания в София в. „Независима Македония“ и илюстрация „Илинген“.

Димитър Мирчев бе секретар на Солунския конгрес, който реши обявяването на Илингенското въстание. Учител в Солун и директор на Огринската гимназия.

Георги Трайчев е един от най-ревностните главни екзархийски учители в Македония. Той написа книгата „Преспа“.

От Прилеп е Владимир Кусев, председател на Обединените македонски братства в София – Македонски национален комитет. Прекрасната книга „Македонските славяни са българи“ е издадена от Прилепското братство.

От Прилеп е и Димитър Талев, който написа книгите „Железният светилник“, „Преспанските камбани“ и „Илинген“. В тия книги той с живи картини възкреси българския дух на Македония. Те са най-красивият паметник на моя дух, за което му дължим безкрайна благодарност и признателност. Такава благодарност и признателност дължим и на тия, които спомогнаха да се напечатат тези книги.

Видни прилепски семейства са Бомбалови, Шавкулови, Хаджиулиеви, Кусеви, Кондови, Крапчеви, Дундови, Цветеви, Самарджевеи.

От Прилеп подиробег потеглих с кон за Велес. Пътят пресича Бабуна Планина. Откъм Прилеп тя е гола, а откъм Велес – гориста. Радвах се на красивите планински гледки. Привечер пристигнах до Бабунския хан, гето ношувах в ливадите. Наслаждавах се на приятната миризма на тревите и на красивото звездно небе. Рано сутринта потеглих за Велес. Пътят минава край газовия извор „Зърбоне“. Газът, като излиза от земята, звучи „зър, зър“... Минах след това край големия извор на с. Извор. На север от пътя се намира селото Богомила – името му напомня нашите богомили. А далеч на северозапад се намира Поречието, гето сръбската пропаганда беше успяла да свие гнездо, понеже много хора от тия места ходеха на работа в Сърбия.

Към обед бях на гарата на Велес. Градът, разположен на двата бряга на Вардара, е родното място на големия роголюбец Йордан Константинов-Джинот, на Райко Жинзифов, който написа „Кървавата кошуля“, на професорите Илия Гергов и Димитър Матов, на Палашев, който редактира „Картинна галерия“, на П. Михов, който бе убит в Скопския затвор, на

Петър Васков, учител в Огрин, който бе убит като войвода в Дедеагач, на Миле п. Йорданов и Илия Весов, които бяха убити в сръбския режим, на солунските атенематори, повечето от Велес.

(Откъс от книгата)

Патриотичният дълг над всичко

Спомените на този „наш бележит екзархийски учител (по-нататък наречен „паметен“ от историка Траян Радев)“ са издадени през 2001 година със спомоществателството на Националния център за книгата към българското Министерство на културата.

Кой всъщност е Коста Николов?

„Един рядък българин, който прави чест на всяка нация“ – пак според Траян Радев, син на видния наш творец, публицист, дипломат и будител Симеон Радев, написал „Строители на съвременна България“, комуто К. Николов е любим учител от началното училище в родния и на двамата Ресен. Разговорите си с него С. Радев описва емоционално в книгата си „Ранни спомени“ (издадена през 1967 г. в София от „Български писател“).

Коста Николов е роден през 1872 година в Ресен. Спомените му обхващат времето на неговата семейна среда и детство, учението в Загреб и Солун, учителстването му като екзархийски учител като се започне от учебните години в Ресен, после в Охрид, Гевгели, Скопие, Цариград, Огрин, Солун и най-накрая в Ксанти (от ноември 1913 г. до декември 1917 г.). Но в издадените мемоари, оформени като дневник, се проследява не само житейският път на Коста Николов и неговото учителстване. Написаното за този период разказва и за ожесточените борби по нашите земи за запазване на българското самосъзнание и духовност в първите години след Освобождението, когато се е формирала по-сетнешната съдба на българската държава. То разкрива също и героичното дело на онова българско учителство, за което патриотичният дълг и родолюбието са били над всичко.

„Странстванията на един учител“, София, 2001 година

Ерика Лазарова

„ЕТИЧЕСКИТЕ УРОЦИ НА ПРИНЦ ПАРАДОКС или НЕПОЗНАТИЯТ УАЙЛД“

„Не съществува един-единствен човешки тип. Има толкова много начини за постигане на свършенство, колкото са несвършените хора.“

Из „Душата на човека...“

Неговият живот беше и негова философия. Изключително рядко в историята на културата е имало толкова пълно покритие между личност и творческо крего, между битието като ежедневие и битието на идеите. Затова парадоксите и грамите на ОСКАР УАЙЛД са парадокси

и грами на героите му и те като негово alter ego илюстрират най-добре еволюцията и инволюцията на моралните и естетическите му прозрения. Паралелно отразявайки възхода, падението и възвисяването отново на един от най-бляскавите творчески гении и един от най-критичните умове на XIX век.

Възприеман за дълго от официалната критика в неправилната светлина на ефектен, но не и проникновен автор, по-скоро забавен, отколкото дълбок, анатемосан с викторианско усърдие като аморален, Оскар Уайлд е повече четен, отколкото разбран, и по-често печатан, отколкото подлаган на критичен анализ. Присъдата на публиката се оказва по-далновидна от късозгледото менторство на професионалните критици, които рядко успяват дори да се докоснат до истинския му лик на изключителен стилист и мислител, първокачествен драматург, романист-новатор и майстор на великолепно приказки за деца и възрастни, на първостепенен естет и неконвенционален етик.

Именно на този непознат Уайлд е посветена книгата, поставяща си за задача да разкрие по новому творческата и житейската му биография, значението на създаденото от него за собствената му съвременност и за бъдещето, както и за разкриване на противоречивия процес на търсене и откриване (с цената на трагични изпитания в края на живота му) на големите истини и реалните стойности на нещата от живота и на духовните ценности. За да изпъкне значението му на стилист-виртуоз, но и критик на епохата, на разочарован романтик и утопист с нестандартни християнски и социални идеи, на създател на популярни афоризми и автор на несправедливо подценявани и неподозирани богати на подтекст в проницателната си двуплановост творби...

Едновременно хедонист и стоик, циник и идеалист, привърженик на моралния релативизъм, но и етически (и естетически) максималист, той неслучайно е наречен принц ПАРАДОКС или лорд ПАРАДОКС. Многото му лица и съзнателно наложени маски могат да бъдат усетени и разбрани само в и посредством ИНТЕРТЕКСТУАЛНОСТТА като обещаваща проникване в интимния мир или „в светая светих“ на твореца и достигане до интелектуалната и емоционалната същност на човека и писателя, съумяващ не просто да разкрие самочувствието на епохата, прощаваща се с нормативността и ригоризма в морала и изкуството, но и да покаже как субектът на културно-историческите промени се прощава с псевдопросветителските илюзии и преграждания...

О. Уайлд никога не се е задоволявал да бъде само равнодушен наблюдател на панаира на светската суета, а е давал своите критически оценки въпреки привидната дистанцираност от гребнаво-конюнктурното и актуално-злободневното, типични за позата на един естетстващ естет, зает повече с теоретични абстракции и спекулации, отколкото с реалистичното възглеждане в действителността такава, каквато е. За неговия проницателен талант е характерно елегантното и на пръв поглед сякаш безгрижно осмиване на големите и малките човешки и социални недъзи. Осъществено с фино и отсенъчно нюансиране, съчетано с хуманно и етически ангажирано чувство на неприемане естетическата непривле-

кателност на етичката грозота или несъвършенство от позицията на търсеция съвършенството.

Съдник с подобни възвишени разбирания не може да приеме дисхармонията естетическо-етическо, дори когато съзнателно избира да показва прег света лице и дух на скептик. Затова книгата не робува на митовите около писателя и естетата, а разглежда многопосочно личността на хедониста и мечтателя, теоретика и журналиста Оскар Уайлд, като разноликото му творческо дело и житейската му философия биват пречупени през призмата на неговия съзнателен и последователен естетизъм, предполагащ трансформиране на действителността посредством Прекрасното.

За да изпъкне истинският му образ на ярък социален изобличител и моралист, неприемащ нравственото сгуличие, за когото съвършенството е единство от етическо и естетическо. Войнстващ антикомформист и диктатор на могомата и на добрия вкус на нацията, той третира пошлостта в живота и изкуството не просто като липса на елементарен естетически вкус и грамотност, но и като материален израз на реални обществени негъзи. Според неговия естетически утопизъм, който е повече от теория или художествена религия, понеже е начин на мислене и начин на живот, да бъде реформиран, тоест облагороден вкуса на нацията, означава не само да се променят нейното мислене, критерии за красиво и добро, но и нейният манталитет, което на практика означава преоценка на общоприетите ценности и следователно – цялостно реформиране на общественото съзнание.

В монографията личността и творчеството на Уайлд са разглеждани в контекста на викторианската епоха, но и с оглед на исторически преломните години, когато „Бел епок“ е бременна с епохата „Модерн“ и подготвя недвиждания естетически и нравствен преврат на авангардизма. Интерпретациите в книгата са плод и на преосмисляне на съвременното звучене и значение на писателското и критическото му дело, правещо го и днес не просто световно значим, но и модерен писател и мислител. Неговите прозрения за необходимост от глобална хуманизация и естетизация на живота са в унисон с търсенията на най-добрите умове на човечеството в навечерието на Третото хилядолетие, дирещи изход от „цивилизацията на благосъстоянието“, родила homo consumens в КУЛТУРАТА НА ДУХА.

„Непознатият Уайлд“ разкрива също неизследвани страници от младостта и формирането на новия „арбитър елегантиарум“, както и за големия скандал около Процеса, променил изцяло живота му само за броени дни. Довчерашният любимец на обществото и „галеник на музите“ потъва в преизподнята на Редингския затвор, за да се прероди в етически план и да осъзнае стойността на човешкото страдание като проверка за духовната извисеност на личността. Там той създава безсмъртни откровения, превърнали големия естет в един от Пророците на Любовта.

За да проличи величието на Уайлдовия естетически хуманизъм.

(Откъс от книгата)

Дон Кихот с цвете в бутониерата

Монографията на Ерика Лазарова, посветена на творчеството, идеите и изразването на великия Оскар Уайлд, издадена като книга, не само анализира големия творец и неговото разнолико творчество. Тя ни запознава с биографични подробности от нелекия му живот и с неговото изразване, което личи особено в заключителната част на този труд.

Но преди това Ерика Лазарова подробно разглежда явлението Уайлд.

„Той е един Дон Кихот с цвете в бутониерата. Парадоксите на мисълта му и острият, но привидно небрежен поглед на присмехулен ирландец – бунтар и диктатор на модата, на вълшебника-приказник и на остроумния комедиограф съвсем не са безопасни. И ако „доброто общество“ от вчера и днес ги намира забавни, но не и дълбоки, виновни са само интелектуалната инфантилност на аудиторията и нежеланието ѝ да се замисли над стаената в тях критическа мъдрост и човеколюбие“ – пише тя за автора, чието творчество и живот ни представя в книгата си „Непознатият Уайлд“.

Този Дон Кихот на своето време, вярващ в прераждащата сила на Красотата, читателят ще открие във философския подтекст на разгледаните в монографията романи и приказки, в пиесите му, дори в журналистическите му материали. Ще го намери и в неизследваните дотогава страници, свързани с Процеса и големия скандал около него, когато Уайлд попада в Редингския затвор (отхвърлен от обществото, оклеветен, загубил свободата си и доброто си име), на което Ерика Лазарова посвещава последната глава от своята книга.

Ерика Лазарова, „Етическите уроци на принц Парадокс или непознатият Уайлд“, София, 2000 година

Невена Коралова В КАДЪР И ЗАД КАДЪР

Гена Димитрова – оперна певица Рубрика „Уловени мигове“, запис: 1994 година

На 29 май 1994 година в зала 1 на НДК големите наши артисти Гена Димитрова и Никола Гюзелев участваха в концерт, на който представиха на българската публика млади оперни певци. Гена Димитрова бе любезна да приеме поканата ми за разговор още на следващия ден след концерта.

– Г-жо Димитрова, вашето участие в концерта, включен в рамките на международния фестивал „Софийски музикални седмици“, бе обявено в пресата като „гостуване“. Не смятате ли, че когато идвате в собствената си страна, тази гума е малко неуместна?

– Ако бях пяла в Софийската опера, на която вече не съм член, може да се нарече гостуване. Но в случая е по-правилно да се нарече „завръщане“. В нашия бранш често се случва да не се връщаме и по 5 години. Ето например, сега уж съм си в къщи, но не знам кое къде се намира... Аз живея по света. Докато мога да пея, докато ме искат, аз съм гражданин на света. Цар съм на тази сцена, цар съм и на онази сцена. Пък когато не мога вече да пея – ще се върна окончателно в България, ще се пенсионирам!

– Както разбрах, идеята в този концерт заедно с вас да участват и млади оперни певци е ваша. Какво е впечатлението ви от младите?

– Мисля, че те нямат нашия хъс, липсва им борбеност. А от друга страна искат изведнъж да започнат в големите театри. Вярно е, че някои ще кажат: „Тя имаше условия, за да направи кариера“. Може би по-точно е да се каже, че съм имала шанс. Но и аз съм се борила, за да стигна дотук! Наистина певческата кариера е въпрос на съдба. Така както в живота например една грозна и глупава жена може да се омъжи добре и то не един или два пъти, а друга – хубава, добра, умна – просто няма късмет. Така и с артистите – някои, без да са особено талантиливи, пеят и в Миланската скала, а други – цял живот не могат да стъпят на голямата сцена! Съдба! Но младите певци трябва да се борят за качеството на своята техника и за начина, по който ще направят кариера. Важното е да се научиш да побеждаваш с моженето си. Гледам, че някои от младите певци нямат самочувствие, защото няма кой да им помогне. Молят ме аз да им помогна, за да излязат на международните сцени. Но в рецесията, която е по цял свят, работата много намаля. Някои смятат, че ние като седим в чужбина винаги сме ангажирани. Не е точно така. Не можем да накараме насила театрите да сключват договори с нас.

– Смятате ли, че в момента съществува отдръпване от световните, големите певци?

– Да, защото големите не искат да си намалят хонорарите. Е, някои ги намалиха малко, но въпреки това театрите не ги ангажират. Аз все още пея, т. е. получавам договори, защото моят репертоар няма кой да го защитава. Но имам колежки от лиричния репертоар (сопрани и мезосопрани), които престанаха да ги канят, защото те не пожелаха да намалят твърде високите си хонорари. А животът просто ги задължава да направят това...

– През месец март т. г. вие пяхте в „Тоска“ на Пучини в Генуа. По същото време, в същата постановка ня и друга наша изтъкната певица – Анна Томова-Синтова. На едно място – две големи певици, две световни имена. Появи ли се някакво съперничество между вас?

– Нека първо да поясня. Това беше контракт поначало на Анна Томова-Синтова отпреди три години за десет спектакъла на „Тоска“. Но театърът не успя да изпълни ангажимента си, защото решили да правят „Турангот“ на Пучини с диригент Даниел Орен, за който пък бях поканена аз. След това отново сменили намерението си и се връщат на идеята за „Тоска“ и просто са длъжни да поканят Анна. Но диригентът, който не познава Анна Томова, предложи десетте спектакъла да се разделят по

пет между мен и нея, като аз да нея на премиерата. Но не защото аз съм по-добра, а защото мене ме познава по-отдавна и сме работили заедно. Аз репетирах, Анна дойде за генералната репетиция, ня разкошно и всичко след това мина много добре. Тя показа на своята публика майсторството си, аз – на моята... Всичко вървеше по най-цивилизования начин. Не би могло на нашата възраст да бъде друго. А и след такива големи успехи, които сме имали, съперничеството просто няма почва. Всяка от нас е имала своя успех и своето място. Не можеш да откраднеш късмета на другия. Трябва да се задоволиш със своя успех!

– Във въпросния спектакъл на „Тоска“ в Генуа е участвал един съвсем млад тенор, за когото италианските вестници написаха чудесни рецензии. В тази връзка ще ви попитам: умеят ли у нас критиците да дават „криле“ на младите?

– Когато един певец стане любимец на публиката, независимо дали има голям глас или не – той е толериран. Но това не е гостатъчно. Поважно е тези, от които зависи да се изявяват младите, да могат да им помогнат. По-често да имат възможност да се качват на оперната сцена. А това напоследък не се прави. Знаете ли го какво заключение стигнах – смятам, че нямаме гостатъчно оперна култура. Широката публика знае за нас – за Гяуров, за Кабаиванска, за мене. Но ако ги попитате какво точно знаят – ще ви разкажат някои пикантерии от светския ни живот, но за професионалния нагали ще знаят нещо. На мене ми се ще хората да знаят какъв е нашия репертоар, кое пеем по-добре от други певци, къде пеем, с кои дириженти работим и т. н.

– Вие имахте една чудесна и любима роля – Норма. Още ли е в репертоара ви?

– „Норма“ на Белини е една опера, която се прави рядко. Това лято ще се играе на „Арена ди Верона“. Поканиха ме, но аз поставих условие да се направи специален декор. Там сцената е голяма, а тази партия е пеене от първата до последната страница, затова трябва да се направи, ако мога така да се изразя, „акустичен декор“. Нямали средства за нов декор и аз отказах участието си. За последен път пях „Норма“ през 1990 година в Сидней. Тази година трябваше да се състои едно турне на операта в Генуа и във Франция с постановка на „Норма“, но казаха, че нямали пари да го осъществят. След това разбрах, че все пак турнето ще се осъществи и когато се обадох, по телефона ми обясниха, че са „пожертвали“ двамата протагонисти – т. е. мене и тенора, като с евентуалните наши хонорари щели да покрият разноските на хористите и оркестъра. А са взели за главните роли неизвестни певци, но които струват евтино и така ще си проведат турнето. Така се решават проблемите в някои театри.

– Посягате ли към мецосопранов репертоар или Амнерис от операта „Ауга“ на Верди бе единственото ви завоевание?

– Напоследък научих Еболи от „Дон Карлос“ на Верди, но се разболях и не можах да я изпея на сцена. Но пък два пъти вече участвам с мецосопрановата партия в „Реквием“ на Верди. В края на миналия сезон пях Амнерис в „Метрополитен“ в Ню Йорк и имах огромен успех. Доста наблегнах на

ниския регистър, но след това ми се наложи да пея Абигайл от „Набуко“ на Верги в Германия и усетих, че не е трябвало да наблягам толкова на ниските тонове.

– С какво ви привлича мецосопрановия репертоар?

– Защото е по-лесен. Например, Амнерис няма нито една ария. Е, като изключим в шеста картина – там има нещо като ария. Но за мен това не е проблем.

– Да не обидим колежките ви мецосопрани с тези ваши изказвания?

– Е, разбира се, че има много трудни и неподходящи за моя глас партии, към които не бих посегнала.

– Имали ли сте предложения за участия в съвременни оперни творби или за камерни рецитали?

– Имах наскоро предложение за концерти в Бразилия. Намерих песни, разучих ги, въобще материалът беше много хубав, но... след това се отказах. Напоследък се чувствам изморена, а и психически не съм съвсем стабилна. Ще го отложа за друг път. Въпреки че сега е моментът на тази възраст да правя камерни рецитали. Не защото гласът вече си отива, а защото вече съм помърряла и мога да вникна по-гълбоко в смисъла на тези малки песенни форми.

– Имате ли някаква житейска философия, която ви дава кураж в живота или пък собствен девиз, който спазвате?

– Борба докрай! Това е моят девиз! Но знаете ли, напоследък често се замислям върху отношенията между хората. Аз съм зодия „Телец“ и материалното не ме интересува толкова, то ми идва от съдбата. Интересува ме духовното. Защо хората не се примиряват със съдбата си такава, каквата е? Защо искат непременно да бъдат като тебе, да имат твоя успех, твоята слава, въпреки че нямат качествата, които ти имаш? Има една неискреност в отношенията между хората, която е особено забележима у нас, в България. Хората в чужбина живеят по друг начин. Никой от тях не иска да влезе в твоите обувки, а си седи в своите. А ние – все да сме наред с другите. Като отидем в Ню Йорк, непременно трябва да живеем в Манхатън! Защо? Според мен всеки трябва да се простира според чергата си.

(Откъс от книгата, със съкращения)

С голяма любов към музикалните таланти

В тази книга са събрани разговорите, които авторката е имала с български музиканти по различни поводи в нейната над 30-годишна практика в БНТ. Тя използва най-вече фонограми с интервюта от популярната телевизионна рубрика „Уловени мигове“, в която е била редактор и водеща в кадър. Рубриката е просъществувала до 1998 г.

От книгата ѝ блика голямата любов на музиколога – ТВ професионалист към таланта и делото на български певци, инструменталисти, диригенти, балетисти и педагози от различни поколения, като Борис Христов, Райна Кабаиванска, Гена Димитрова, Лиляна Кошлукова, проф.

Владимир Аврамов, проф, Николай Евров, доц, Пламен Карталов, Маша Илиева, Фео Мустакова и мн. др.

В събраните от авторката интервюта големите творци сами разказват за пътя си в изкуството, за личния си живот, защитават естетическите си и житейски позиции. В майсторски направените разговори Коралова подчертава, че не е търсила само и специално „звездите“, а се опитала да надникне и в по-страничните кътчета на артистичния музикален свят. Тя запазва чутото в истинския му вид. Така са се получили вълнуващи творчески портрети на музиканти със свое място в елита и на българската, и на световната музика.

Невена Коралова, „Разговори в кадър и зад кадър... с 37 български музиканти“, София, 2004 година

ЕМИЛ КОРАЛОВ – ЛЮБИМ ПИСАТЕЛ ЗА ДЕЦА И ВЪЗРАСТНИ“

Емил Коралов е роден на 2 ноември 1906 година в село Славотин, Монтанско. Родителите му Донка и Дончо Станчеви били учители и образovali децата в няколко селищата в региона. От Славотин те били преместени във Вършец, Врачанско където Емил израства, а курортното градче остава в творчеството му със своята красива природа, с чудесни приятелства, които писателят запазва през целия си живот.

Егва 16-годишен, през 1922 година, Емил Коралов печата първото си стихотворение-поема „Песента на камбаната“ в сп. „Младеж“. Две години по-късно, през 1924-та, в съавторство с приятеля си, известния поет Тодор Харманджиев, издава стихосбирката „Белият конник“. Учи германска филология в СУ „Св. Климент Охридски“. Заедно със съпругата си Милка Петрова-Коралова и брат си Лъчезар Станчев издава в продължение на 14 години седмичния вестник за деца и юноши „Весела дружина“. Създава и библиотека „Весела дружина“, където публикува детските си книги: приказки, приключенски повести и фантастични романи като „Непобедимите“, „Златният извор на пустинята“, „Съкровището на изгорялата къща“, „Хвърканият автомобил“, „Човекът с две лица“ и др. Заглавията за деца са 96 (за възрастни над 100), написани в периода 1933 – 1975 г. – интересни, забавни, вълнуващи детската фантазия. Сп. „Пламък“ представи творчеството на писателя за възрастни в своята 4-та книжка за 2020 г.

Емил Коралов

Тайните и чудесата на Слънчевата книга

София, 2007 година

Книгата „Тайните и чудесата на Слънчевата книга“ е съставена от три фантастични романа, в които са залегнали/могат да се открият идеи за технически новости, немислими по онова време, но днес станали напълно реални машини, като хвъркатите столчета, например. Първият е дал заглавието на сборника, вторият е „Хората на бъдещето“, а третият – „Тайнствената подводница“. В четвъртата част съставителите са поместили няколко весели приказки и разкази.

Емил Коралов проявява интерес към необикновените млади хора и техните борби срещу злото и неправдите, към юноши и девойки, умни и любознателни, които отхвърлят глупостта и човешката злина. Такива са героите в „Съкровището на Синята планина“, „Тайнствената подводница“, „Слънцето на поробените“, „Славните умници“, „Огненият парашутист“, „Царството на светлината“, „Островът на вечното слънце“, „Тайните и чудесата на Слънчевата книга“ и т. н. В разказите, повестите и романите му за деца живеят необикновени герои, като Жари и Морското момиче, Жег, Ли, Талаз или безстрашния Ради и десетки други. Писателят вплита в повествованието си приказни мотиви, пречупени през собствената му представа за морал, етика и добродетелност, обогатява ги и ги разнообразява чрез своята могъща творческа фантазия и ги допълва с истините от живота. Той изгражда героите си, смели и дръзки, романтични и фантастични, подчертавайки благородството, приключенския им дух и жаждата им за знания и приятелство. Това е и мъдрото му послание към новите поколения...

Емил Коралов,

Круша Златуша

София, 2022 година

Как се рисуват приказки? Едва ли някой знае точната рецепта. Има, казват деца и възрастни, хиляди начини това да стане. Един от тях, преди две години на Еньовден показаха група деца от Студиото по изобразително изкуство „Рениарт“ от Монтана. Близо петнайсетина момчета и момичета, от 5 до 12 години, правещи първите си стъпки в чудния свят на цветовете и боите. Техен водач в света на изобразителното изкуство е била Рени Петрова (вече покойница), която ги е напътствала в рисуването. Нейна е била инициативата малките художници да изберат някой от любимите им писатели и да илюстрират неговите приказки. Избрали Емил Коралов. С много сърце и със старание те рисували, докато се родила изложбата „Илюстрации по приказки на Емил Коралов“.

Месеци по-късно рисунките на монтанските деца са били погредени в изложба във фойето на Столична библиотека. Там се е родила и идеята за уникална книжка „Круша Златуша“. Необикновена по своето оформление и шрифт (създаден специално за деца с дислексия), разделена на две части – приказки и разкази от Емил Коралов с модерни илюстрации и допълнена с рисунки от изложбата на децата от Монтана, книжката бързо стана приятел на техни връстници от цялата страна.

Милка Петрова-Коралова

Сама по света

София, 2017 година

Повече от седем десетилетия след първата му поява, пред съвременния български читател се открива възможност да открие и съпреживее богатия на идейни послания роман пътепис „Сама по света“ от Милка Петрова-Коралова. Творбата заема важно място в историята на родната ни детско-юношеска литература главно благодарение на един нов поглед, който авторката предлага, към човека и света от позицията на все още невръстното, но жадно за възбуващи срещи с непознатото дете, на спонтанно изразената, богато нюансирана чувствителност, на очертаните пътища към себе си през чуждото при надмогването предизвикателствата на неизвестното и благородния стремеж към съграждането на собствения вътрешен, духовен свят. Така при особеното преплитане на нравствено-психологическото и познавателното начало в произведението, изявяващо се в странстванията между Париж, Лондон и Каиро, всъщност се указват полосите към широките емоционални, интелектуални и пр. хоризонти в диренето на своето автентично място „по света“.

Славчо Донков

„Метличини очи“

София, 2012 година

След романа „По тънка нишка вървя“ (2005) ИК „Коралов и Сие“ предостави нова възможност пред българския читател за преоткриване и съпреживяване на художествения свят на писателя Славчо Донков. Този път чрез сборника, обединяващ три разказа и една повест под общото заглавие „Метличини очи“, които се публикуват за първи път.

Четири произведения – „Пътят, пътят към тревите небесни, или записки за гървета“, „Сватба“, едноименното „Метличини очи“ и „Бялата лястовица“ – образуват плътна мрежа от междутекстови обвързвания, като съставят наситено смислово пространство, което се разгръща в различни посоки на привличане и отблъскване. Това прави тези творби не само идейно и мотивно близки, но и спомага за тяхното изграждане като

продуктивен естетически концепт, който дава основания за своеобразни съотнасяния спрямо ранни сборници с разкази и повести като „Лятото на последните щъркели“ (1977) и „Високи пясъци“ (1986).

Сборникът „Метличини очи“ на Славчо Донков е своеобразна книга с автентичен поглед и дълбоко взирание в непреходно универсалното. Книга, в която се активизират многопосочни вътретекстови връзки, разкриващи определени устойчиви художествени търсения на писателя, намерили особена семантична плътност и нюансираност в отделните произведения. И редом с това – подчертаващи стремленията на душата към един „невъзпрепятстван ход, простор и свобода“.

Здравко Чолаков

„Зрелището“

София, 2002 година

По страниците на своята монография „Зрелището“ изтъкнатият литературен историк и критик, преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“, проф. Здравко Чолаков прави детайлен анализ на изведения в заглавието „изначален феномен в човешкия живот“, видян едновременно през неговата уникалност и делничност. Разглеждайки различните проявления на зрелището в човешката култура (с особен акцент върху българския обществен и културен живот от Освобождението до наши дни), изследователят се спира върху тяхната социална мотивираност, анализира последствията от функционирането им като своеобразни средства за въздействие, за манипулиране на индивида, за неговото нагаждане към живота на „цялото“. Поради това и приложеният подход към дадения обект обуславя по-широкия поглед върху константни, но същевременно и модифициращи се величини като „власт и зрелище“, „религия и зрелище“ и др. Образът на „човека зрелище“ – и като пряк участник, и като наблюдател, е проследен и в контекста на динамизираната ера на аудио-визуалните комуникации, в която въпреки неизбежното принизяване на естетическите критерии и на табуоидизиране на културата „Гутенберговите последователи“ имат своето автентично място убежище.

Елена Огнянова

От Коледа до Коледа

София, 1999 година

В книгата „От Коледа до Коледа“ са описани българските календарни празници, обреди и обичаи. В нея са включени и текстове на характерни за обичаите песни, наричания, пословици и поговорки и др. Затова само след 2 – 3 години излиза нов обогатен вариант на това етнографско издание под заглавие „Традиции и празници в България“, което авторката разширява

и в него се спира допълнително на българските семейни празници (като годеж, сватба, раждане на дете, погребални и други обичаи), както и на празниците на арменските, еврейските, турските и циганските общности, населявали нашите земи.

В книгата има и кулинарен календар с включени в него рецепти на предпочитани гозби за големи народни празници като Бъдни вечер, Коледа, Заговезни, Великден, Гергьовден, Петровден, Архангеловден, Никулден и т.н., както и традиционни храни за народни обичаи, свързани с религиозни чествания.

От същата авторка ИК е издала и книги със събрани български народни приказки, многобройни пословици, поговорки и гатанки.

„Св. Иван Рилски“
Тревненска художествена школа (XVII – XIX в.)

ПЛАМЪК

ЕДИНСТВЕНОТО БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ
ЗА ЛИТЕРАТУРА,
НАДЖИВЯЛО ДЕСЕТИЛЕТИЯТА!
99 ГОДИНИ –
ТВОРЧЕСКИ ПЛАМЪК!

ГОДИШЕН АБОНАМЕНТ – 60 лева

ВАЖНО СЪОБЩЕНИЕ

Съобщаваме на нашите читатели, че абонаментът за списание „Пламък“ за 2021 година ще бъде без помощта на Български пощи. Може да се абонирате в редакцията на адрес: София 1142, бул. „Васил Левски“ 60, списание „Пламък“, а така също и във фирма „Доби“ (тел. 02-9632047).

Или на банковата сметка на списание „Пламък“:

БДСК, РК „Батенберг-1“

BIC: STSABGSF

IBAN: BG67STSA93000001682901

Издателска къща „Списание Пламък“

Главен редактор **Георги Константинов**

Редакционна колегия **Паруш Парушев, проф. Йордан Калайков,**

Румен Шомов, Ирина Велева, Христо Сл. Караславов,

Георги Н. Николов, Николай Дойнов, Боян Бойчев

Редактор на броя **Румен Шомов**

Коректор **Ганка Петкова**

Предпечатна подготовка **Мариана Христова**

Редакция и администрация – бул. „Васил Левски“ 60, II етаж

Формат 16/70/100. Печатни коли 10,5

Интернет страница на „Пламък“:

www.spisanieplamak.com

E-mail: haini@bgcell.net

Авторски материали не се връщат и не се хоноруват.